

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Југословенско-румунски односи: Сусрети и разговори Јосипа Броза Тита и Николае Чаушескуа током 1969. и 1970. године

Ментор:

проф. др Љубодраг Димић

Студент:

Немања Митровић

Београд, 2018.

САДРЖАЈ:

Предговор	4
Увод	9
Румунија после 21. августа 1968.	17
Између Истока и Запада	22
Односи Румуније и Источног блока	24
Односи са Совјетским Савезом после интервенције у Чехословачкој	25
Односи Југославије и Совјетског Савеза после интервенције	28
Разговори Николае Чаушескуа и Леонида Брежњева	30
Уговор о пријатељству	31
Румунија и Савет за узајамну економску помоћ	34
Југославија и СЕВ	38
Југославија и ЕЕЗ	38
Румунија и ВУ	40
Састанак Консултативног политичког комитета земаља чланица Варшавског уговора	44
Маневри чланица Варшавског пакта	45
Међународни комунистички и раднички покрет и Румунија	47
Саветовање комунистичких партија у Москви	48
Европска безбедност	50
Саветовање министара иностраних послова чланица ВУ у Будимпешти о европској безбедности	53
Ставови Југославије о европској безбедности	56
Румунија и Блиски исток	56
Односи Румуније и Израела	57
Румунија и Запад	59
Чаушескуова путовања	62
Односи Румуније и САД	64
Посета Никсона Румунији	64
Посета Никсона Југославији	71
Кинеско-совјетски сукоб и Румунија	73
Југославија и кинеско-совјетски сукоб	75
Румунска политика према Блакану	76

Осврт на унутрашњу политику Румуније и Југославије.....	79
Стање у југословенској привреди	91
Избори у Румунији	96
Десети конгрес Румунске комунистичке партије	98
Девети конгрес Савеза комуниста Југославије	105
Прослава ослобођења Румуније.....	107
Поплаве у Румунији.....	110
Земљотрес у Бањалуци.....	112
Слика Румуније	114
Билатерални односи између Југославије и Румуније.....	117
Југословенско- румунски односи у сфери економије	119
Кооперација.....	129
Ђердап.....	135
Питање учешћа подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап	139
Преговори о изградњи друге електране на Дунаву.....	141
Малогранична сарадња са Румунијом	142
Однос Румуније према мањинама	147
Отварање конзулата СФРЈ у Темишвару	151
Безбедност- сарадња СФРЈ и Румуније	152
Случај Јашин.....	153
Сарадња у области културе	154
Наука у Румунији	156
Војна сарадња	161
Писање штампе	164
Посете.....	168
Посета Тита Румунији 1. и 2. фебруара 1969	169
Посета делегације Савезне скупштине Румунији.....	176
Посета Трипала Румунији	177
Посета Никулеску Мизила Југославији.....	178
Посета Манескуа Југославији.....	180
Сусрет председника Тита и Чаушекуа на Ђердапу.....	183
Посета Маурера.....	190
Разговор Мијалка Тодоровића и Мизила у Темишвару 25. маја 1970. године	194

Посета Рибичича.....	195
Радни одмор Емила Боднаша у Опатији	197
Разговор Савке Дапчевић Кучар са Чаушескуом	198
Сусрет Тита и Чаушескуа 3. и 4. новембара 1970. године	199
Закључак	205
Фотографије.....	209
Извори и литература	225

Предговор

„Румуни имају само два пријатеља: Црно море и Србе”

Николае Јорга

Проучавање билатералних односа и историје суседних земаља је одувек заузимало посебно место у српској историографији. Богата српска историја је испуњена бурним односима прожетим непријатељствима и ратним сукобима са свим својим суседима, осим са Румунијом. Србија, односно касније Југославија једино са Румунијом никада није ратовала, чак и када су се у Другом светском рату налазиле на супротним странама.

Главни разлог добросуседских односа лежи у географији простора и историјском настанку и развоју држава. Данашња Румунија има бочни положај према Србији, што није увек било, нарочито не у периоду настанка средњовековних држава. Ове две државе су формиране на просторима који нису имали заједничке границе и у различитом периоду, самим тим два народа нису могла да буду изложена граничним и територијалним претензијама. Заједничка граница је успостављена доста касно, тек после Првог светског рата, то је била граница између новонастале Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Румуније. Али и после тога две државе су остале у добрим односима. Огроман утицај у изградњи пријатељских односа између два народа одиграла је њихова припадност истој религији, тј. православној цркви.

У међусобним односима двеју држава посебну улогу су имали Јосип Броз Тито и Николае Чаушеску. Тито је од настанка Социјалистичке Југославије, па до смрти 1980. године био неприкосновени владар, док је слична улога од 1965. године па до 1989. године у Румунији припала Николае Чаушескуу. Иако су Југославија и Румунија ишле различитим путевима у изградњи социјализма, имале су исти циљ који их је зближавао. Борба за независност против совјетске хегемоније је двојицу лидера посебно зближила у другој половини 60-их година 20. века. Слични ставови према

главним међународним питањима су довели до изузетно развијених политичких односа. А из њих се родила жеља за блиском билатералном сарадњом.

Југославији је геополитички положај омогућио да се нађе у „сивој зони” између два супротстављена блока. Док је Румунија која се налазила иза „гвоздене завесе” покушавала да се отргне чврстом загрљају Совјетског Савеза и по угледу на Југославију води независну политику.

Ова чињеница извлачи односе Румуније и Југославије из монотоне и досадне билатерале без сукоба и занимљивих догађаја и смешта их у један шири међународни контекст. Због чега се односи две поменуте државе не могу разумети без сагледавања њихових активности на ширем међународном плану.

Тема мастер рада је изабрана у договору са професором Љубодрагом Димићем, на основу мојих интересовања. Ову тему сам одабрао због важности самог периода, како у Југославији и Румунији, тако и у свету. Стање у којем се Румунија нашла после интервенције у Чехословачкој 1968. године са којим сам се упознао истражујући за потребе дипломског рада „Југословенско-румунски односи: Сусрети и разговори Јосипа Броза Тита и Николе Чаушескуа током 1968. године”, је изазвало у мени жељу да наставим даље истраживање југословенско-румунских односа и покушам да нађем одговоре на многа питања која су се у међувремену јавила. Како је тај догађај утицао на даљу сарадњу Југославије и Румуније? Каква је била билатерална сарадња у односу на претходни период и да ли је дошло до већих промена у спољној или унутрашњој политици држава? Разлог више за одабир ове теме је што југословенско-румунски односи нису толико расветљени у историографији, а о сусретима Јосипа Броза и Чаушескуа готово да се није до сада писало како у Србији, тако и у Румунији.

Рад представља покушај да се одговори на важна питања попут: У ком правцу су настављени билатерални односи после догађаја у Чехословачкој? Да ли се побољшала економска сарадња у односу на 1968. годину? Какав је био утицај Југославије на Румунију, како у спољној тако и у унутрашњој политици? Који су поводи прве, друге и треће посете и који су резултати тих посета?

Хронолошки оквир истраживања одређен је интервенцијом у Чехословачкој од 21. августа 1968. године која је представљала прекретницу у историји Румуније, али и

у односима са СССР и суседном Југославијом и новембарским сусретом двојице председника из 1970. који је имао велики значај за југословенско-румунске односе.

Сам предмет истраживања, односно настојање да се прикаже развој билатералних односа и реконструишу сусрети и разговори југословенског и румунског врха је наметнуо хронолошко-тематски начин изагања. Развој билатералних односа се детаљније прати од краја 1968. године до краја 1970. године. Рад је конципиран тако да поред уводног дела, у коме су изнети општи преглед односа две земље, садржи поглавља у којима се говори детаљније о политици и билатералним односима Југославије и Румуније.

Мастер рад садржи четири веће целине које обрађују спољну политику, унутрашњу политику, билатералне односе Румуније и Југославије и реализоване посете у периоду од 1969. до 1970. године. Прво поглавље се бави односима две државе према најважнијим питањима међународне политике. Оно је издељено на више потпоглавља попут: Односи Румуније и Источног блока, односи са Совјетским Савезом, европска безбедност, Румунија и Блиски исток, Румунија и Запад, односи Румуније и САД, румунска политика према Балкану... Циљ овог дела рада јесте стицање слике о румунским ставовима према главним међународним питањима и главним правцима њене спољне политике. Друго поглавље се бави унутрашњом политиком две земље. Потпоглавља овог дела доносе приказ привредног и друштвеног стања у Румунији и Југославији, баве се њиховим економијама, спољном трговином, реформама, политичким стањем у земљи. Посебна потпоглавља су посвећена конгресима две партије из 1969. године. Последње две целине су најзначајније. Треће поглавље обрађује билатералну сарадњу у разним сферама од економије, кооперације, малограничне сарадње Румуније и Југославије, преко сарадње на изградњи хидроенергетског система „Ђердап”, па све до сарадње на културном и војном плану. У последњем поглављу су анализиране посете и сусрети двојице председника и осталих званичника две земље. Током двогодишњег периода дошло је до три сусрета на највишем државном нивоу и неколико на високом нивоу. Јосип Броз Тито је на позив председника Државног савета и генералног секретара Комунистичке партије Румуније (КПР) Николае Чаушескуа посетио Румунију од 1. до 2. фебруара 1969. Други сусрет у истој години био је сусрет на Ђердапу 20. септембра 1969. године. А до сусрета Јосипа Броза Тита и Николае Чаушескуа у 1970. години дошло је почетком новембра. Овом приликом румунски и југословенски лидери су се састали у

Словенији, тачније у Брду код Крања. Поред њих биће обрађене и посете на нижим нивоима (Посета Мике Трипала, члана Извршног бироа Председништва Савеза комуниста Југославије Румунији из јануара, сусрет Мијалка Тодоровића и Паула Мизила 25. маја 1970. године у Темишвару, посета Емила Боднараша, члана Сталног президијума и политичког бироа КПП, боравак Савке Дабчевић Кучар у Румунији и осталих посета парламентарних, студијских или других делегација).

Рад ће бити истраживачки и засниваће се највећим делом на архивској грађи. Истраживање се заснива на коришћењу објављених и необјављених извора и литературе. Најважније документарне изворе чини необјављена грађа српских архива. У истраживању је коришћена грађа из Архива Југославије (фондови: Кабинет Председника Републике - КПП, Централни комитет Савеза комуниста Југославије – ЦКСКЈ, Савезно извршно веће – СИВ и Телеграфска агенција Нове Југославије - ТАНЈУГ) и Дипломатског архива Министарства иностраних послова Републике Србије (Политичка архива). Архивску грађу највећим делом чини дипломатска преписка између Југославије и Румуније, затим преписка између Београда и разних представништва СФРЈ у иностранству (највише у Дипломатском архиву), разни извештаји, информациони и припремни материјали за посете, записници и белешке са разговора који су вођени са румунским делегацијама приликом посета и различите анализе, елаборати, информације и слични документи настали радом институција у Београду или у иностраним представништвима, најзначајније је свакако оно у Букурешту. Значајне информације о југословенској спољној политици, па и односима са Румунијом се могу наћи у Институту за међународну политику и привреду (књиге и часописи „Међународни проблеми” и „Међународна политика”). Да би се што боље реконструисали југословенско-румунски односи крајем 60-их коришћена је и штампа из тог периода (Политика, Борба, НИН) и извештаји о писању иностраних новинских агенција.

Разматрање одређених међународних питања која су утицала на односе две земље и приказивање њиховог међународног положаја захтевало је консултовање литературе о Хладном рату, о односима Југославије и Румуније са великим силама. Нажалост, не може се рећи да и литературу о југословенско-румунским односима красе обиље и квалитет који прате изворе о тој теми. Историографских монографија које се на целовит начин баве југословенско-румунским односима и даље нема. Ова тема је чешће само дотицана или парцијално обрађивана. Велики допринос проучавању

билатералних односа Југославије и Румуније до 1945. године су дали историчари Милан Ванку и Милан Миодраг.¹ Док период после 1945. још увек очекује свог писца. Један од ретких историчара који се дотакао теме југословенско-румунских односа у периоду Хладног рата, кроз сагледавање ширег југословенског односа према земљама народне демократије у суседству је историчар Владимир Љ. Цветковић.²

¹ Милан Ванку, *Српско-југословенско-румунски односи кроз векове*, Београд, 2005; М. Ванку, *Југословенско-румунска дипломатија уочи Минхенског споразума*, Београд 1984; Милан Миодраг, *Срби из Румуније и румунско-југословенски односи*, Темишвар, 2004; М. Миодраг, *Вековима заједно*, Темишвар 1995.

² Владимир Љ. Цветковић, *Поглед из гвоздене завесе. Југословенска политика према земљама народне демократије у суседству 1953-1958*, Београд, 2013; и чланци: Владимир Љ. Цветковић, „Николае Чаушеску на 8. конгресу СКЈ: југословенске импресије“, *Токови историје* 1 – 2/2006, Институт за новију историју Србије, Београд, 2006, стр. 212 – 226. Владимир Љ. Цветковић, „Југословенска сазнања о положају српске мањине у Мађарској и Румунији 1948 – 1953. године“, *Срби и Југославија. Држава, друштво, политика*, зборник радова, ур. др Момчило Исић, Институт за новију историју Србије, Београд, 2007, стр. 378 – 397. Владимир Љ. Цветковић, „Југославија и одјек Београдске декларације у суседним „информбироовским“ земљама“, *Спољна политика Југославије 1950 – 1961*, зборник радова, ур. мр Слободан Селинић, Институт за новију историју Србије, Београд, 2008, стр. 188 – 206. Владимир Љ. Цветковић, „Југословенско-румунски односи у данима совјетске интервенције у Чехословачкој 1968. године“, *1968 – четрдесет година после*, зборник радова, ур. др Радмила Радић, Институт за новију историју Србије, Београд, 2008, стр. 163 – 179. Владимир Љ. Цветковић, „Југословенски утисци о одјеку Стаљинове смрти у Бугарској и Румунији“, *Токови историје*, 3-4/2008, Институт за новију историју Србије, Београд, 2008, стр. 60 – 75.

Увод

Двадесети век се слободно може назвати бољшевичким веком.³ У том веку, од Октобарске револуције па до краја осамдесетих година, осећало се присуство социјализма у свим сферама живота и у свим крајевима света. Тајна је била у томе што је комунизам нудио примамљив план за решење важних проблема који су изазивали незадовољство милиона људи. Он је нудио одговор на неједнакост, глад, беду и изабљивање. Радницима је план нудио достојанство, слободу и могућност да утичу на политику, женама права и једнаке плате за једнак рад, а мањинама једнака права у држави. И поред таквог програма, у многим земљама комунистичке партије нису наишле на већу подршку. Како би се докопале власти њима је била потребна помоћ са стране. Совјетски Савез је успео да напредовање своје Црвене армије искористи и за пружање помоћи комунистичким партијама које саме нису могле да дођу до власти у својим земљама. Тако је и слаба Комунистичка партија у Румунији успела да дође на власт. Међутим, цена је била висока. Ново румунско руководство је морало да се потчини Москви, да слепо следи њене налоге, да земљу обликује по совјетском узору и да допусти присуство совјетске армије на својој територији. Схватајући слабост њиховог положаја и недостатак подршке румунског народа њима у почетку није сметала доминација Москве и њено мешање у унутрашње ствари Румуније. Чак им није сметао ни румунски краљ.

Комунисти су румунског краља Михаила I приморали да абдицира тек децембра 1947. године (три године после совјетске окупације). Тако да је тек тада била укинута монархија, а Румунија је била проглашена Народном Републиком.⁴ На месту секретара Румунске комунистичке партије⁵ се од 1944. до 1965. године налазио Георгију Деж,⁶

³ Овај термин за 20. век је први употребио Кетрин Вердери у књизи *Шта је социјализам и шта долази после њега?* (на српски преведена 2005. године).

⁴ В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд 1999, стр. 103-104.

⁵ Румунска комунистичка партија је тај назив носила од 1965. године. Партија је основана 1921. године под називом Социјалистичка комунистичка партија, убрзо је преименована у Комунистичку партију Румуније. А после уједињења са социјалдемократском партијом 1948. па до 1965. је носила назив Румунска радничка партија.

⁶ Георге Георгију-Деж (1901-1965) члан Комунистичке партије Румуније од 1930. године, а већ 1933. бива ухапшен због учествовања у штрајку. Већи део владавине Антонескуа и Другог светског рата је провео у затвору. По ослобађању Румуније од стране Црвене армије Деж постаје секретар Румунске

који је са својим најближим сарадницима Киву Стојком и Георги Апостолом, партију и државу држао под строгим надзором. Румунија је под Дежевом управом постала совјетски најпоузданији следбеник. Циљ Дежа, међутим, није био да заувек остане привезак Москве, већ да буде сам господар своје земље. Како је моћ партије расла, тако се појачавала жеља за вођењем сопствене полике. Крајем педесетих година Деж је све више почео да се удаљава од Совјетског Савеза и да све сигурније износи своје мишљење.⁷

На Четвртом конгресу, тада Радничке партије Румуније јавила се идеја о румунском путу у изградњи социјализма. Она се појачала нарочито после совјетског плана да Румунију, Бугарску, Пољску и Мађарску претвори у пољопривредне земље, а Немачку и Чехословачку у индустријске. То је био први забележени случај да румунско руководство каже не Москви.⁸ Први покушај да се Румунија ослободи снажног совјетског загрљаја и почне са независнијом политиком долази са захтевом Дежа из 1955. да се совјетске трупе повуку из Румуније. Тај захтев је услишен 1958. године, после интервенције у Мађарској и показане румунске верности социјализму. Никита Хрушчов је повукао совјетске трупе, али је додатни разлог за то била совјетска потреба за побољшањем односа са Западом. Како било, повлачење совјетских трупа је за Румунију имало пресудни значај за развијање независније политике. Наредних година је постепено долазило до испољавања националистичких тенденција, притисака на мађарску и друге мањине у Румунији и првих антисовјетских гестова, као на пример затварања Руског института у Букурешту и укидања руског језика као обавезног у школама. Дошло је до реафирмације латинице и до увођења енглеског, немачког и француског језика уместо руског у школама.⁹ У Румунији су до 1963. године промењени сви руски називи улица и места. Тако је и Стаљинград, некадашњи Брашов

радничке партије и на том месту остаје до смрти 1965. године. Сукоб Југославије са Информбироом Деж је искористио за обрачун са противницима, међу којима су се посебно истицали Ана Пулкер и Василе Лука, они су побеђени и осуђени 1952. У том периоду су у врх партије ушли млади румунски комунисти међу којима је био и Николае Чаушеску. Реформизам и дестаљинизација које је покренуо Никита Хрушчов, потстакли су Дежа да води независнију политику у земљи, иако је Румунија и даље биле део Источног блока. Деж је у наредним годинама увео Румунију у чланство Варшавског пакта и подржао совјетску интервенцију у Мађарској 1956. године. Исте године, румунско руководство започело је политику помирења са Титовом Југославијом, што је наредних година резултовало значајном економском сарадњом. Био је и председник НР Румуније од 1961. до 1965. године. Током последњих година своје владавине, Деж је успоставио сарадњу са неким земљама Запада, између осталог са Сједињеним Америчким Државама. Умро је од рака плућа марта 1965, а његово место је заузео Чаушеску. (Wojciech Roszkowski and Jan Kofman, *Biographical Dictionary of South and Eastern Europe in 20th Century*, New York, 2008, 377-378).

⁷ James Naughton, *Eastern and Central Europe*, Brighton, 1995, str. 231.

⁸ Kurt W. Treptow, *A history of Romania*, Iasi, 1996, str. 530.

⁹ Ричард Џ. Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, Београд, 2003, стр. 257-8.

поново вратио своје старо име. Западне земље су приметиле промене у овој социјалистичкој земљи и настојале су да успоставе везе са њом. Међу првима су то урадиле Енглеска и Француска које су 1960. године поново отвориле своје амбасаде у Букурешту.

Са учвршћивањем Никите Хрушчова на власти и дестаљинизацијом, Румунија је почела постепено да се дистанцира од совјетских ставова, учвршћујући умерена националистичка струјања на културном плану. Парадоксално, овакво држање је било сагласно са покушајем тадашњег румунског стаљинистичког руководства да се дистанцира од новог совјетског модела, превише либералног за румунска схватања. Помирење Москве и Београда 1955. године било је још један од разлога захлађивања односа између румунских и совјетских власти. Ипак, главни разлог је био „План Валев“, план за међународну социјалистичку поделу рада, који су СССР и најразвијеније земље СЕВ-а, Источна Немачка и Чехословачка покушале да примене августа 1961. По том плану Румунија и остале земље Источног блока требало је да допринесу заједничком пивредном развоју својим сировинама, тако остављајући у туђим рукама свој индустријски развој.¹⁰ Отпор Румуније да не напусти процес своје индустријализације довео је 1964. до Априлске декларације или такозване „румунске декларације о независности“ у којој су одбачени совјетски притисци. У овом документу Букурешт је захтевао од Москве да се не меша у туђе ствари и да нико не може да одлучује шта је добро, а шта лоше за другу земљу. Ово одупирање је Румунију удаљило од Совјетског Савеза.

После Априлске декларације румунски ставови у међународним односима постају видљивији. Њени напори да се дистанцира од совјетске хегемоније од тада постају јачи, а супротстављање стварању било какве наднационалне структуре у оквиру Варшавског пакта (ВУ) и Савета за узајамну економску помоћ (СЕВ) још одлучније. Тада су се Румуни нашли на сличном, иако не тако драстичном путу као Југославија 1948. године. Ипак, као и у југословенском случају и овде се наметао извесан облик отворене системске реформе.¹¹

¹⁰Франциско Веига, Сличности у политичком и друштвеном животу Југославије и Румуније, у: *Балкан после Другог светског рата*, Београд 1996, стр.245-253.

¹¹Vladimir Lj. Cvetković, „Jugoslovensko-rumunski odnosi u danima sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968. godine“, 1968 – četrdeset godina posle, zbornik radova, ur. Dr Radmila Radić, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2008, стр. 163-180.

Размирице Совјетског Савеза са Кином отвориле су нови маневарски простор и Георгију Деж је то веома брзо искористио. Тада је Румунија заузела сопствени, у овом случају неутралан став на основу кога је желела да се наметне као својеврстан посредник у решавању сукоба између двеју земаља. Културне везе са СССР су биле сведене на минимум. У румунској штампи појавили су се отворени напади на совјетске историчаре који су умањивали улогу румунског народа у борби против нацизма и налазили оправдања за руску анексију Бесарабије.¹² Међу земљама Источног блока су се могле све више чути примедбе и оптужбе да Румунија више не испуњава своје обавезе у Варшавском пакту.

Румунско неслагање са политиком чланица Варшавског уговора је нарочито дошло до изражаја 1962. године за време кубанске кризе, када су Румуни западним силама, пре свега САД покушали да ставе до знања да они не би учествовали у рату који би започели Совјети. Процес румунског осамостаљивања у оквирима ВУ и СЕВ-а пратило је истовремено приближавање Западу. Које је требало да представља баланс совјетској хегемонији унутар комунистичког блока.¹³ Још један потез доказивања румунске независности је била посета Георгију Дежа Југославији 1963. године и потписивање уговора о изградњи хидроелектране на Дунаву.

Доласком Николае Чаушескуа¹⁴ на власт 1965. године после смрти Георги Дежа, отпочео је период румунског златног доба, који је трајао до 1971. године. У тих шест

¹²Русија је први пут анектирала област Бесарабије 1812, мировним уговором у Букурешту. После Првог светског рата Бесарабија је била враћена Румунији, али ју је Совјетски Савез поново одузео 1945. године. Судбина те покрајине било је изузетно осетљиво питање у односима Румуније и СССР-а. На тој територији је по румунској статистици после Другог светског рата живело око 3 и по милиона Румуна, а крајем 60-их година тај број се свео на 2 милиона људи. Румунско руководство је за драстичан пад свог становништва у Бесарабији оптуживало соовјетску политику која је разним мерама приморала становништво румунске националности да промени своје писмо, да користи друга имена и да му забрани сваки контакт са државом Румунијом. (ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 434999, Информација о радном одмору Емила Боднараша, члана Сталног президијума Политбироа ЦК Румунске КП и потпредседника Државног савета СР Румунији, у Опатији од 13. до 23. јула 1970).

¹³В. Лакер, *нав. дело*, стр. 501-502.

¹⁴Николае Чаушеску(1918-1989) потиче из сиромашне сељачке породице из Скорничештиа. По занимању је био обућарски радник. Од 1932. године се бавио обућарским занатом. У радничком покрету учествује од 1932. године. Члан Румунске комунистичке партије постаје 1936. године. Био је више пута хапшен. Осуђен је 1936. године на две и по године затвора, а 1939. је осуђен у одсуству на три године затвора. Поново је ухапшен 1940. За време издржавања затворске казне упознао је Георги Дежа. Ово познанство му је омогућило лакше напредовање у партији. По ослобађању постаје секретар Савеза комунистичке омладине 1944. године. Био је министар пољопривреде од 1948-1950. године, за време мандата силом је пријесљавао сељаке у колхозе, помоћник министра војске, начелник политичке управе. Члан Централног комитета РКП постаје 1952. после процеса и суђења Ани Паукер. Две године касније узали и у Политбиро. После смрти Георги Дежа постаје секретар партије, а 1967. године и председник Државног савета. Исте године када је постао секретар дошло је до промене имена партије у Румунска комунистичка партија, а држава је од Народне Републике постала Социјалистичка република

година комунизам у Румунији је достигао свој зенит. После 1971. долази до постепеног опадања у Румунији. Прекретница је била 1975. година када се јавила велика несташница хране, а истовремено појачао притисак власти.

Доласком Чаушескуа на власт, Румунија је све јасније почела да се дистанцира од Совјетског Савеза покушавајући да води независну спољну политику, што је нарочито постало видљиво 60-их година. Румунија се држала неутралности у идеолошким дискусијама између комунистичких партија (Кине и СССР, Југославије и СССР...), а истовремено је тежила да се повеже са Западом, нарочито са Француском и САД. Румунија је често демонстрирала и одређен ниво самосталности у оквиру Савета за узајамну економску помоћ, чији је члан од 1949 године и у оквиру Варшавског уговора (ВУ). Примери за то су неучествовање и осуда интервенције у Чехословачкој, обнављање дипломатских односа са Западном Немачком и одржавање односа са Израелом.¹⁵

Личност Чаушескуа је непосредно везана за борбу Румуније за равноправне односе социјалистичких земаља и вођење независније политике у односу на СССР. Амбиције да се у кратком року створи модернија и независнија Румунија понекад су се сукобљавале са стварним могућностима. Румунски лидер је попут Јосипа Броза тежио да спољну политику све чвршће држи у својим рукама, али баш као и Тито и Чаушеску је био рад да прихвати савете својих искуснијих сарадника и дипломата. Међу њима нарочито се истицао Маурер, који је својим искуством и угледом имао знатан утицај на Чаушескуа, када је реч о формулисању курса у спољној политици.¹⁶

Комунистички режим који се у Румунији одржао више од 40 година имао је специфичне црте. Неке од тих црта су комунизам са националном обојеношћу, изражен

Румунија. Увео је 1974. године и титулу председника државе, која до тада није постојала у Румунији. За време своје владавине „Отац свих Румуна” и „Геније са Карпата” створио је стаљинистички култ личности. Први већи ударац његовој владавини је био пребег високог официра тајне полиције Јон Михаја Пачепе 1978. године. Објављивањем његове књиге „Црвени хоризонти: белешке главног комунистичког шпијуна” (1986) нанет је велики ударац Чаушескуу и самом положају Румуније. Један од његових најлошијих одлука била је отплаћивање целокупног спољног дуга, због чега је у земљи од 1980 па до исплате последње рате 1989. долазило до константног пада животног стандарда, честих несташница хране и остале робе. Чаушеску је уз помоћ злогласне тајне службе Секуритатее суверено владао Румунијом све до децембра 1989. када се обично хапшење мађарског реформистичког свештеника Ласла Токеша претворило у масовне демонстрације. Николае Чаушеску је са женом Еленом осуђен на смрт и стрељан 25. децембра у Трговишту. (Wojciech Roszkowski and Jan Kofman, *Biographical Dictionary of South and Eastern Europe in 20th Century*, New York, 2008, 138-140)

¹⁵ Зоран Милошевић, *Анатомија румунске политике*, Шабац, 2017, стр. 83.

¹⁶ ДА, ПА, 1968, ф. 157, док. 419232, 24.5. 1968, Подаци о Чаушескуу, Мауеру и другим румунским руководиоцима.

стаљинизам за време Георгију Дежа, затим блага либеризација у првом периоду Чаушескуове владавине, другачија спољна политика од СССР, спољнополитичка оријентација на Народну Републику Кину и посебна улога у структури блока, али и другачија перспектива на социјалистичку изградњу.¹⁷

Румунска политика је крајем 60-их била позната по Чаушескуовом култу личности и национализму као центрипеталној сили. Чаушеску је већ од самог почетка владавине стварао култ личности. Тај култ је градио идентификациом са Румунијом и РКП. Од осталих култова личности, Чаушескуов пример се разликовао по томе што се ширио и на његову супругу. Елена се готово увек налазила поред њега, пропаганда се трудила да је представи као „савршен пример милионима румунских жена”. Представљана је као идеална супруга, мајка троје деце, као велики научник, а касније и као политичар.¹⁸ Николае и Елена Чаушеску су представљани као највећи узор свих Румуна, али и целог света. Они су заузимали почасна места у интелектуалним круговима, па и у румунској Академији наука. Сматрани су за најеће познаваоце науке, уметности, књижевности, идеологије, економије и етике. У њихово знање се није смело сумњати, а сваки предлог који би потекао од „генија са Карпата” је сматран најбољим решењем.¹⁹

Национализам у Румуније је почео да јача истовремено са борбом против совјетске доминације, партија је брзо приметила да национализам може да послужи као средство за јачање румунског јединства. Први румунски комунистички лидери се ни по којим мерилима не могу назвати националистима, јер су комунистичком индоктринацијом постали део једне веће заједнице у којој је национализам посматран као проблем. Због тога они нису имали намеру да се залажу за било какве националне циљеве Румуније. Треба имати на уму да је велика већина првих румунских комуниста била друге националности. Тако да је разумљиво зашто они нису размишљали о национализму. Међутим, суђење Василе Луки и Ани Паукер 1952. године означило почетак стварања нових околности у којим је национализам могао лакше да се развија.²⁰ Прекретница је свакако била декларација из априла 1963. године која је прокламовала могућност румунског пута ка социјалистичкој изградњи. Током 60-их година када се партија поставила као бедем од совјетске доминације и када је

¹⁷ З. Милошевић, *нав. дело*, стр. 150.

¹⁸ Milorad Drachkovitch, *East central Europe, Yesterday-Today-Tomorrow*, Stanford California, 1982, стр. 329.

¹⁹ Pedro Ramet, *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham, 1984, стр. 181.

²⁰ Isto, стр. 176

Чаушеску дозволио да се говори о румунској култури и традицији, као и државним аспирацијама национализам је почео да се распламсава у Румунији. За разлику од концепата социјалистичке заједнице и политичких блокова концеп нације је за румунско руководство постао један од већих елемената политике.

Чаушеску је успео да комунизам повеже са национализмом, чак шта више, он је ова два неспојива појма ставио у такав однос да су они међусобно јачали један другог. Како је национализам заузимао све више маха, тако је и Чаушеску држави и партији као основним елементима његовог култа личности придодавао и национализам и румунске традиционалне вредности.²¹

Карактеристична разлика између Николае Чаушескуа и осталих комунистичких лидера је била у новом моделу руковођења. Он је изнад Централног комитета и Политбироа стављао породицу. Веровао је да се једино на њу може ослонити. Зато су неки од највиших положаја припадали његовој жени Елени, тројици браће, сину Нику, па чак и даљим рођацима.²²

Пут којим је Румунија бојажљиво кренула у стварању сопственог модела изградње социјализма имао је значајан успех у народу. Комунистичка партија Румуније је 1955. имала нешто мање од 600.000 чланова, тај број се 1964. попео на 1.377.847 чланова, док је 1975. године имала 2,6 милиона чланова. За разлику од југословенског модела, румунски није изазвао велике економске промене нити је преобразио привредни систем и начин производње. Суштина румунског модела је била у национализму. Супротстављањем СССР-у и захтевом за обнављањем румунског идентитета власт је у народу задобила велику популарност.²³

Подршка народа је била основ Чаушескуовог све храбријег наступања на међународној сцени. После само неколико година на власти он је свету показао да Румунија није остала послушни совјетски сателит без права на сопствени став. Она је чак 1967. године имала храбрости да за разлику од свих других социјалистичких земаља, изнесе потпуно супротне ставове о питању односа са Западном Немачком и о блискоисточној кризи. Румунија је те 1967. успоставила дипломатске односе са Западном Немачком, а у арапско-израелском сукобу отворено је стала на страну

²¹ Milorad Drachkovitch, *nav. delo*, str. 331.

²² В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд, 1999, стр.661-663.

²³ Франциско Веига, Сличости у политичком и друштвеном животу Југославије и Румуније, *нав. дело*, стр.245-253.

Израела и једина је комунистичка земља која са њом није прекинула дипломатске односе.²⁴ Оваква политика је Румунију учинила непоузданим савезником, те је у том контексту дошло и до промене гледишта у Совјетском Савезу и осталим чланицама Варшавског пакта.

Крајем 1967. године су отпочели разговори између Румуније и СССР о закључивању новог споразума о узајамној помоћи који је истицао 1968. Међутим, преговори су убрзо били прекинути, пошто није дошло до сагласности по неким битним питањима. Румуни су одлучно били против тога да се у оперативном делу говори о ВУ. Одлучно су заступали становиште да треба учинити све како би престала потреба постојања пактова. Док су са друге стране Совјети истицали потребу за јачањем ВУ. Такође, су се супротставили совјетским предлозима формулација консултација и заједничких акција и захтевали су право сваке земље да суверено доносе одлуке. Затим тражили су промену формулације да ће у случају напада земља пружити сву могућу помоћ укључујући и војну, румунска страна се ту залагала за блажу варијанту да земља треба да притекне у помоћ и пружи одређену подршку. Постојао је проблем и око питања гаранције постојећих европских граница. После саслушаних румунских ставова СССР је одлучио да одложи потписивања споразума. Ставови две државе су били сувише далеки да би се у том тренутку могао наћи компромис.²⁵

Разговори између Румуније и СССР о новом билатералном уговору о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи, били су после поменутих разговора са Иљичковим, замеником совјетског министра спољних послова у Букурешту настављени у Москви. Румунска делегација на челу са помоћником министра Михаил Марином је у Москви боравила од 28. јануара до 20. априла. Делегација је попустила у захтевима тек пошто је добила инструкције из Букурешта да на сваки начин споразуме са Совјетима. Иако је на крају споразум постигнут он није парафиран, јер је избио проблем око места потписивања споразума, да ли ће то бити Букурешт или Москва. Док се чекао договор о парафирању споразума, дошло је до састанка у Софији где по први пут на документу ВУ није стајао румунски потпис и до састанка у Дрездену, без Румуније, где се распављало о ситуацији у ЧССР, а са њим и до захлађивања совјетско-

²⁴В. Лакер, *нав. дело*, стр. 503.

²⁵ ДА,ПА,1968, ф. 156, док. 42086, 18.1.1968, Румунски преговори са СССР око потписивања новог споразума о узајамној помоћи.

румунских односа. Тако да се потписивање овог споразума о сардњи још једном одложило.²⁶

Незадовољство СССР због држања Румуније у ВУ и СЕВ-у, њене све већа спољнополитичке независности, која је често ишла директно против интереса и циљева Совјетског Савеза, навело је Москву да на Пленуму ЦК КПСС Румунији посвети већу пажњу. Брежњев је у свом говору на пленуму директно нападао и критиковао Румунију. После тога румунско руководство је улагало велике напоре да се однос са СССР, на новој основи, регулише са што је могуће мање потреса, зато су били спремни и на одређене уступке, али и да појачају своју активност на плану добијања што шире подршке за своју политику.²⁷

Румунија после 21. августа 1968.

Обично после великих криза у развоју међународне ситуације долази до попуштања затегнутости. Совјетка политика је после кубанске кризе показивала склоност ка попуштању, међутим такав курс Москве су ометале разне међународне околности попут рата у Вијетнаму, блискоисточне кризе, оштар тон кинеске политике и стална опасност од избијања озбиљног инцидента дуж кинеско-совјетске границе. Ипак, совјетско руководство је тек окупацијом Чехословачке озбиљно угрозило политику попуштања затегнутости.²⁸

Од самог почетка румунско руководство је поздравило демократске процесе у Чехословачкој, вероватно више из жеље да се повећа број независних чланова комунистичког круга него зато што је стварно разумело и подржавало промене у Прагу. Чаушеску се, с једне стране прибојавао „прашког пролећа” у Румунији, а с друге стране је сходно својој политици подупирао сваки бунт против Москве. Бунт Чехословачке је био посебно значајан будући да је она била, попут Румуније, чланица Варшавског уговора.²⁹ Јасно је да су се овако вођеном политиком погоршали односи са СССР-ом. Зато не треба да чуди да Румунија, иако чланица ВУ, није била обавештена о

²⁶ Исто.

²⁷ ДА, ПА, 1968, ф.156, док.418897, 23.5.11968, Генерални секретаријат Председника Републике

²⁸ Јенс Ото Краг, Европа после Чехословачке, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 450, 1.1.1969, стр. 10-11.

²⁹ Н. Klasić, *Jugoslavija i svet 1968*, Zagreb, 2012, str. 371.

припремама за интервенцију пет земаља чланица Варшавског пакта у Чехословачкој 21. августа 1968. године.³⁰

Догађаји у Чехословачкој олакшали су у извесној мери напоре Кине да заузме значајно место у светској политици. Криза у Чехословачкој је нарочито представљала погодно тле за кинеску пропаганду против Совјетског Савеза.³¹

Војна интервенција је поред осталог, представљала удар за све снаге које су се залагале за сарадњу Источне и Западне Европе. Међутим, јединствена осуда окупације скоро свих европских земаља и приврженост политици попуштања су давале наду да је могуће створити Европу без блоковке поделе и контроле са стране. Да је таква оријентација веома јака и у западним и у источним земљама говори чињеница да западне земље у осуди окупације нису биле антикомунистички настројене и да су скоро све комунистичке партије у Европи осудиле интервенцију. Треба нагласити и да после интервенције није био раскинут ни један економски аранжман између Истока и Запада и да је размена настављена пуним темпом.³²

Чехословачка се као и Румунија одлично успротивила совјетском руководству у области спољних послова. Ова чињеница наводи на питање: Зашто Москва није према Румунији спровела мере сличне оним према Чехословачкој? Одговор треба потражити у њиховој политици на унутрашњем плану. Док је Румунија по питању унутрашње политике остала правоверна комунистичка земља, у Чехословачкој су се појавиле одређене тежње које су у совјетским очима представљале опасност по комунистички систем у тој земљи.

Ипак, интервенцијом у ЧССР Румунија се нашла директно суочена са опасношћу сличног поступка СССР према њој. Румунско руководство је очекујући напад предузело мере за пружање отпора.³³ Прва румунска реакција је била снажна, али како је време пролазило, а потез СССР није наилазио на одобравање код већине комунистичких партија, створила се прилика за мирнији политички прилаз. Чаушеску

³⁰В. Љ.Цветковић, Југословенско-румунски односи у данима совјетске интервенције у Чехословачкој 1968. године, *нав. дело*, стр. 163-180

³¹Влада Обрадовић, Нови импулси у кинеској спољној политици, *Међународна политика*, број 451, 16.1.1969, стр. 19.

³²Др Брезарић, Европа чека иницијативу Тома Гранфил, Сарадња или „одбранбене“ мере, *Међународна политика*, број 453, 16.2.1969, стр. 7

³³АЈ КПР I-2/40, Спољна политика Румуније после интервенције у ЧССР, Односи са социјалистичким земљама, јануар 1969.

је у потпуности прихватио савете Јосипа Броза да треба деловати у правцу смиривања напетости и прокламовати лојалност ВУ.³⁴

Према свим чланицама ВУ била је од стране румунског руководства предузета иницијатива за настављање билатералне сарадње, што је осим стварне жеље био и начин да се супротној страни одузму аргументи за даљи погоршавање односа. Румунска политика уздржавања налагала је да се и интервенцију у ЧССР другачије гледа, чак до те мере да је она престала да буде тема разговора.³⁵

Треба још једном нагласити да се интервенцијом у ЧССР Румунија по први пут нашла директно суочена са могућношћу напада од стране СССР. После легализовања совјетских трупа на чехословачкој територији, Румунија је остала једина земља чланица ВУ која није имала ни једну јединицу Црвене армије на својој територији. Ако се томе дода и чињеница да је једино Румунија устајала против војних и привредних блокова, те да је упорно одбијала стварање наднационалних тела и сваки вид привредне интеграције који би ограничио њен национални суверенитет, онда постаје јасно у каквом се положају она нашла.³⁶

Румунско руководство је очекивало напад, те је предузело хитне кораке за пружање отпора. Нарочито после састанка у Вршцу са председником Титом, Чаушеску је постао свестан да би у случају напада морао да се ослони искључиво на снагу сопствене земље. Показало се да Југославија није била спремна да пружи војну помоћ Румунији, а Запад је на Румунију гледа као на део Источног блока и на земљу чија је судбина зависила искључиво од воље Совјетског Савеза.³⁷

³⁴ Знатно умеренији став Румуније није био само последица разговора у Вршцу већ и великог совјетског притиска. Положај Румуније је био веома деликатан, јер је СССР био чврсто решио да их на овај или онај начин доведе у положај послушности, што би за румунско руководство и самог Чаушеску значило ликвидацију, јер су они сву своју политику градили ка циљу независности земље за коју су добили и подршку партије и народа. Руководство је свесно чињенице да се Запад помирио са чињеницом да је Румунија у совјетској интересној сфери и да неће пружити помоћ у случају интервенције. Зато су се убрзо после 21. августа определили за линију давања уступака и манифестације пријатељства са земљама ВУ, као и избегавања осетљивих тема.

³⁵ АЈ КПР I-2/40, Спољна политика Румуније после интервенције у ЧССР, Односи са социјалистичким земљама, јануар 1969.

³⁶ АЈ ТАНЈУГ 112, ф.742, бр. 944, 10.3.1969, Комунистичке земље после чехословачке кризе.

³⁷ Састанак у Вршцу 24. августа 1968. године био је у светлу могуће опасности од совјетске војне интервенције, те због тога су разговори били у знаку разматрања могуће опасности. Румунска делегација је имајући то у виду на разговоре дошла с циљем да разговара о одбрамбеним плановима и могућој војној сарадњи и помоћи. Југославија и сама угрожена није смела војним повезивањем са Румунијом да погорша односе са СССР, и тиме усумери совјетски бес на Југославију. Румунија је уместо војне помоћи од Југославије добила савете који су били везани за политику смиривања затегнутости у односима са Совјетским Савезом.

После прве снажне и бурне реакције на интервенцију у Чехословачкој, Румунија се определила за мирнији политички прилаз. Румунски врх је у потпуности прихватио мишљење Јосипа Броза да „треба деловати у правцу смиривања напетости, истицати опредељеност за сарадњу на равноправним односима и нарочито избегавати сваки реакцију која би могла Москви да послужи као повод”. Политика опреза и уздржљивости налагала је да чак и питање ЧССР буде третирано само у оквиру званичних извештаја из Москве и Прага. Румунија је решила да, кад год је то било могуће, избегава разговор око Чехословачке.³⁸ Букурешт је показао спремност, чак и преузео иницијативу за настављање сарадње са свим чланицама Варшавског уговора и настојао да не да било какве аргументе за поремећај билатералних односа са другим социјалистичким земљама. Од посебног значаја је била консолидација билатералне сарадње са СССР. Москва је постепено почела да показује знаке спремности да додатно не затеже односе са Румунијом, али осећај неповерења према њој је дуго након интервенције био јак.³⁹

Ипак, Румунија није била спремна да погази све своје ставове зарад нормализације односа у Варшавском пакту. Чврсто је стајала на принципима независности и суверенитета. Што се тиче саме интервенције, одлучно се оградила од ње и оспорила право ВУ на мешање у унутрашње послове чланица истовремено истичући да ВУ створен једино због заједничке одбране од напада империјализма. Иако је до интервенције постојала нада да је могуће напуштање ВУ, нове околности створене након тога су показале да је у интересу Румуније да остане чланица како би испуњавањем обавеза спречила да ВУ у рукама Москве постане средство против ње.⁴⁰

Како би, између осталог, омогућила већи маневарски простор у односу на СССР, Румунија је била изузетно заинтересована за даљи развој и унапређивање односа са западним земљама. Треба нагласити да је млако реаговање Запада на војну интервенцију петорице на ЧССР, пробудило румунско руководство и научило га важне лекције да Запад *de facto* признаје постојање зоне утицаја и да због тога не би пружио помоћ у случају совјетског напада на Румунију. Због тога је на односе са Западом велики утицај имала политика смиривања односа са СССР и не давања повода за

³⁸ АЈ КПР I-2/40, Спољна политика Румуније после интервенције у ЧССР, јануар 1969.

³⁹ АЈ ТАЊУГ 112, ф.742, бр. 941, 2.2.1969, Комунистичке земље после чехословачке кризе, лист „Монд”.

⁴⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 42803, Неке тезе о политици Румуније после 21. августа, 22.1.1969.

додатно затезање стања. Румунија је имајући то у виду, смањила интензитет односа са неким земљама, нарочито СР Немачком и САД и одложила већ уговорене посете.⁴¹

⁴¹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 42803, Неке тезе о политици Румуније после 21. августа, 22.1.1969.

Између Истока и Запада

Румунија је у комунистичком блоку у очима посматрача уживала посебан статус. Спољнополитичка активност Румуније је била често веома запажена у Европи и свету. Пре свга зато што су принципи за које се она залагала остављали снажан и позитиван утисак, а идеје које је она пропагирала су давале значајан допринос миру, побољшавању опште климе и унапређењу разумевања и сарадње међу народима. Румунија је тежила да има добре односе са свим државама. Ту тежњу је покушавала да реализује на принципима поштовања независности, суверенитета и територијалног интегритета, равноправности и немешања у унутрашње ствари других земаља. Као социјалистичка земља, она је стављала у средиште своје спољне политике пријатељство, савез и свестрану сарадњу са свим социјалистичким државама. У оквиру СЕВ-а залагала се за усавршавање сарадње и кооперације унутар ове економске заједнице, развијајући такође добре односе са свим осталим социјалистичким земљама.

Румунија је у Варшавском уговору видела средство за заштиту безбедности социјалистичких земаља од сваке империјалистичке агресије у Европи, али је инсистирала на заштиту и војно ангажовање само против империјалистичке опасности, због чега је више пута одбијала да учествује у акцијама ВУ против социјалистичких земаља. Румунско руководство је веровало да је у контексту огромне разноликости друштвено-политичких и економских услова у којима делују комунистичке партије једини пут очувања јединства било поштовање права сваке партије да самостално израђује своју политику, да независно усваја методе и облике борбе који треба да обезбеде реализацију комунистичких идеја.

С друге стране, као европска земља Румунија је била животно заинтересована за обезбеђивање мира и сигурности на континенту. због чега се трудила да спроводи политику што шире сарадње са свим државама Европе. У суштини, Румунија се залагала за договор свих земаља о европској безбедности којим би била ликвидирана подељеност континента на блокове. Она је у разоружавању видела пут за потпуно и успешно решење свих проблема створених трком у наоружавању. Више пута је иницирала предлоге о одустајању од примене силе, одрицању од војних маневара на територији других земаља и забрани стварња нових и ликвидацији старих војних база,

као и замрзавању и смањењу војних буџета у свим државама. Залагала се за чланство Кине у Уједињеним нацијама сматрајући да ова организација мора да буде отворена за све земље. Захтевала је повлачење САД из Вијетнама, јер је сматрала да народима Вијетнама, Лаоса и Камбоџе треба препустити да сами решавају своје проблеме. Румунија је такође била и за мирно и политичко решење блискоисточне кризе на бази Резолуције Савета безбедности из 1967. године.⁴²

Ценећи и негујући добросуседске односе, Румунија се залагала претварање Балкана у зону мира и област без нуклеарног оружја. На основу сумирања основних ставова румунске спољне политике може се приметити да Румунија и Југославија по низу питања су имале идентичне ставове. Што је био и један од услова да се развију блиски односи између две државе који су служили као пример правог односа, односа разумевања, поверења и неговања плодних веза међу државама.

Румунија је од 1958. године почела да ради на плану независности од СССР. Оваква румунска политика је током постојања Социјалистичке Румуније пролазила кроз више фаза. Прва фаза од 1958. до 1963. је била стварање независног спољнополитичког курса. За ову фазу је било везано прво румунско одбијање планова из Москве, повезивање са Западом и Кином. Друга фаза је била консолидација такве политике. Овде се пре свега радило о идеолошком супротстављању Совјетском Савезу, даљем интензивирању контаката са Западом, али повезивања и са Израелом и арапским светом. Нарочито важна фаза је била фаза институционализације независности која је трајала од 1969. до 1976. године. Румунија је посебну пажњу давала смањивању совјетског утицаја и јачању румунске спољнополитичке активности. која је требала да допринесе признавању румунског независног положаја од стране других земаља, а пре свега од стране Совјетског Савеза. После ове, долази фаза интензивирања активности и директног супротстављања совјетској политици. Међутим, ова фаза је била везана за период слабљења совјетског утицаја у свету, те је због тога трајала до 1979. године. Са ратом у Афганистану, кризом у Пољској и унутрашњим проблемима у Румунији, Чаушеску је почео пажљивије да се поставља према Москви. Оваква политика је била карактеристична з последњу фазу која је трајала до пада Чаушескуа са власти. Последњу фазу је, дакле, одликовало румунско балансирање у међународној политици.⁴³

⁴² АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 875, 15.3.1969, Румунија и њен положај.

⁴³ Milorad Drachkovitch, East central Europe, Yesterday-Today-Tomorrow, Stanford California, 1982, str. 338.

Односи Румуније и Источног блока

Жеља Румуније да се осамостали и извуче из загрљаја Совјетског Савеза није значила да се Румунија окренула Западу, за њу је и даље основна преокупација била сарадња са СССР и другим земљама Источног блока. Због чега је стално настојала да са овим земљама пронађе обострано прихватљиву основу за трајну нормализацију односа. Она је у циљу тога, кад код нису били угрожени њени витални интереси, прихватала компромисе и правила уступке.

У том погледу током 1969. и 1970. године остварени су неки конкретни резултати: обновљени су уговори о пријатељству са чланицама ВУ (изузев Мађарске и НДР), потписани су са њима дугорочни споразуми и обустављене су међусобне критике у штампи.⁴⁴

И током 1970. године основна румунска преокупација у спољној политици је била како да своје чланство у ВУ и СЕВ усклади са интересом веће сарадње која не би угрозила или ограничила њен суверенитет. Однос са СССР је био осцилирајућег карактера, али као стални лајт мотив се јављао интерес СССР да по сваку цену и свим могућим средствима сачува Румунију у својој интересној зони. Тога су, по свему судећи били свесни и Румуни, те су настојали да прошире независност и суверенитет, али у оквиру Источног блока.

⁴⁴ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/II-155, Неки актуелни моменти у положају и спољнополитичкој активности Румуније, 1971.

Односи са Совјетским Савезом после интервенције у Чехословачкој

Након интервенције у Чехословачкој, у односима Румуније са СССР и другим чланицама ВУ дошло је до крупних политичких проблема. Румунија се јавно изјашњавала против сваке врсте ограниченог суверенитета, тзв. „Брежњевљеве доктрине”.⁴⁵ Руководство је било свесно да и даље мора бити део ВУ, али је истовремено већи значај поклањало ОУН и већој сарадњи у међународним односима.

Она је желела нормализацију односа те је била спремна да о проблемима отворено разговара. Због тога је дошло до једнодневне посете румунске делегације коју је предводио Николае Чаушеску Москви. Фокус у разговорима Брежњева и Чаушескуа је био је на стању у МКРП уз посебан акценат на саветовање комунистичких партија. По питању билатералних односа, Брежњев је изнео оштру критику на рачун става Румуније око ЧССР. Сматрао је да је румунски став стимулисао антисоцијалистичке снаге у ЧССР и да је у Румунији створена антисовјетска атмосфера. Даље, совјетском руководству се нису допале мере Румуније на плану одбране и то што је Чаушеску често говорио о одбрани независности и суверенитета, све то уз опаску да би у случају опасности по Румунију СССР био први који би притекао у помоћ.

На критке односа Румуније са Кином у време совјетско-кинеског сукоба Чаушеску је одговорио да би биланаправљена велика грешка да се Румунија определила за једну страну у сукобу и да то не би допринело смиривању ситуације, чак је поделио и своје мишљење о сукобу да се ту не ради о питању границе већ о сукобу два хегемонизма. По питању саветовања комунистичких партија, Румунија је сматрала да припремљени документ има значајних побољшања попут чињенице да се врло јасно подвлачи значај поштовања принципа и односима међу партијама, принципи независности и равноправности. Позитивно је оцењен и закључак у документу где се

⁴⁵ Брежњевљева доктрина односно доктрина о ограниченом суверенитету била је оправдање совјетског руководства за интервенцију у Чехословачкој. Доктрина гласи: „Када снаге које су непријатељске према социјализму покушавају да преокрену развој неких социјалистичких земаља према капитализму, то постаје брига не само те земље, већ и заједнички проблем и брига свих социјалистичких земаља” (David. Ђ. Dašić, *Istorija diplomatije*, Beograd, 2015, str. 521).

пored осталог истиче став да ће се са земљама које не учествују или не буду потписале документ наставити нормална сарадња. Најбитнија је била чињеница да су се организатори у документу одрекли првобитног циља тј. осуде Кине. Међутим, документ садржи и два дела који су апсолутно били неприхватљиви за Румунију. Први се односио на формулацију о односима међу социјалистичким земљама из које произилази да је одбрана револуционарних тековина једне социјалистичке државе интернационална обавеза комунистичких партија свих земаља и партије одговарајуће земље. Румунија је ово била схватила као тежњу да се оправда интервенција у ЧССР и легализује такву праксу за у будуће. За румунско руководство једино је била прихватљива формулација да је одбрана револуционарних тековина искључиво обавеза комунистичке партије одређене земље. Други део се тичао оцене о арапским земљама и томе да је Израел једини агресор. Да није дошло до редиговања нарочито у првом делу Румунија је планирала да пре гласања да јавну изјаву и да се оградити од онога с чим се није слагала у документу.⁴⁶

Већ током првих месеци 1969. године односи СССР и Румуније су се побољшали. Обе стране су прихватиле стање и нису желеле да инсистирањем на сопственим ставовима додатно поремећују и тако минималне односе. Време је постепено утицало да се јави жеља за побољшањем односа, тако је током фебруара месеца разматрана посета совјетске државно-партијске делегације на челу са Брежњевим и Подгорним ради разматрања потписивања новог уговора о пријатељству и сарадњи. Совјетска страна је била релативно задовољна држањем Румуније у вези са ЧССР, стога је избегавала да у штампи критички и полемички пише о Румунији.⁴⁷ Позиције по питању СЕВ-а се нису приближавале, Совјетском Савезу није одговарало то што су Румуни били за сарадњу и кооперацију, али на бази пуног суверенитета и једнакости. Москва је поздрављала одлуку Букурешта да активно учествује у припремама за саветовање комунистичких партија.⁴⁸ Приликом мартовске посете Манескуа Москви било је договорено да совјетска делегација на највишем нивоу, предвођена Брежњевим посети Румунију током лета ради потписивања уговора о пријатељству и сарадњи који је већ био припремљен и парафиран.⁴⁹ Брежњев је највероватније чекао да прво дође до саветовања комунистичких партија и састанка на

⁴⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 419916, Шифровани телеграм, Букурешт бр.149, 3.6.1969.

⁴⁷ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 43992, Шифровани телеграм, Москва бр. 27, 3.2.1969.

⁴⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 49033, Шифровани телеграм, Букурешт бр. 63, 10.3.1969

⁴⁹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 413421, О посети Манескуа Москви бр. 288, 11.4.1969.

највишем нивоу у вези са СЕВ-ом, а тек онда, у зависности од ситуације, би одлучио да ли треба да посети Букурешт и потпише уговор о пријатељству.

После појачаног совјетског притиска који је уследио током августа и септембра 1969. године у новембру је дошло до извесног смиривања. Иако разлике у крупним питањима нису смањене, обе стране су желеле да створе утисак како су односи кренули на боље. Румуни су претили да СССР сада покушава да суптилнијим средствима утиче на Румунију и уклопи је у блоковску машинерију. За разлику од положаја у СЕВ-у где су са неким земљама имали додирних тачака, у војним питањима Румуни су се налазили сами пред јединственим ставом осталих чланица ВУ да треба јачати јединство пакта. Румунија је сматрала да је СССР за снажније деловање у међународним питањима било потребно јединство социјалистичког лагера које би се остварило војном и политичком интеграцијом земаља ВУ. Због тога је СССР и чинио неке концесије Румунима.⁵⁰

У овом периоду односи са другим чланицама Варшавског пакта су погоршани или су стагнирали. Као пример се може навести однос са Пољском. Приликом посете Адама Кручковског Румуније могло се приметити пољско расположење из самог става заменика министра спољних послова. Кручковски је у току читаве посете био уздржан, ћутао је и само слушао, на постављена питања је врло мало одговарао. Није био спреман да разговара о односима унутар ВУ и СЕВ, а о међународним питањима у кратким цртама је износио већ познате пољске ставове. У току неформалних сусрета помињао је и лоше политичке односе са Југославијом и критиковао је писање југословенске штампе. Из свега се могло закључити да Пољска није била спремна да у том тренутку ради на побољшању односа, али није ни желела да их додатно затеже и квари. Што се тиче склапања новог уговора о пријатељству и сарадњи Пољске и Румуније о томе је требало да се разговара приликом посете Шандруа Варшави.⁵¹

⁵⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 441012, Шифровани телеграм, Букурешт бр. 359, 8.11.1969.

⁵¹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 45629, Шифровани телеграм, Букурешт бр. 39, 15.2.1969.

Односи Југославије и Совјетског Савеза после интервенције

Интервенција ЧССР је утицала на заоштравање и продубљивање разлика у гледиштима и политици између Југославије и СССР, пре свега у сфери односа између социјалистичких држава.⁵² Због отпора Југославије совјетској хегемонистичкој политици из Москве је уследила снажна антијугословенска активност напада у средствима информисања. Међутим, настојање СССР да се Југославија дискредитује и изолује није наишло на јединствену подршку свих социјалистичких земаља. Бугарска⁵³, Пољска и НДР су дословно следиле и спроводиле совјетску политику према СФРЈ. Мађарска се трудила да међусобни односи буду што мање погођени последицама интервенције у ЧССР.

Што се тиче Румуније, она је после августовске кризе из 1968. године одржала висок степен узајамног политичког разумевања са оријентацијом на развој и даље унапређивање свестране сарадње са СФРЈ.⁵⁴ Ипак напади штампе на Југославију нису утицали на билатералне одосе између СФРЈ и чланица ВУ у областима практичне сарадње. Нарочито важна привредна сарадња је настављена и уговорне обавезе су се углавном нормално испуњавале, уз извесна привремена затезања која су била у складу са политичким цињевима Совјетског Савеза. Утицај политике на ток привредне сарадње је најбоље био видљив у сфери дугорочних економских и војних аранжмана. У

⁵² Погледати: Љ. Димић, *Југославија и Хладни рат*, Београд, 2014.

⁵³ Бугарска је због својих претензија на део територије Југославије, а пре тога Србије била традиционално непријатељски расположена према Југославији. Бугарски ставови који су често изношени током разговора о постојању Бугара у Македонији, о формирању македонске нације на бугарској народности, о прогањању Бугара у Македонији је показивало да се иза бугарске политике крију територијалне претензије према Југославији. Међутим, крај 60-их и почетак 70-их није био погодан период за покретање тог питања. Шта више, Бугари су из тактичких разлога одвајали конкретну билатералну сарадњу од политичких односа. Чак су тежили и проширивању билатералне сарадње стављајући у први план оно што повезује две државе (борба за мир, социјализам, борба против империјализма, Балкан). Интензивна антијугословенска кампања која је започела 1967. године створила је одбојност југословенских институција у културној сфери за сарадњу са Бугарском. Тако на пример од 68 тачака у Програму за културну сарадњу за период 1967/1968. године реализовано је само 18. тачака (ДА, ПА, 1970, Југославија, ф.93, док. 442485, Информација о односима Југославије са суседним социјалистичким земљама, 18.11.1970).

⁵⁴ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док. 422207, Материјал о односима Југославије са СССР и осталим земљама Варшавског уговора, 16.6.1969.

одлагању и одуговлачењу преговора око уговора дугорочне сарадње Москва је видела добар начин да врши притисак на Југославију.⁵⁵

Убрзо после тога се променио совјетски политички курс у смеру смиривања атмосфере и обнављања дијалога и сарадње у Европи, што се свакако одразило и на совјетску политику према Југославији. Окретање смиривању у Москви је проистекло из низа проблема, посебно место припада оштрина сукоба са Кином, од осталих треба споменути велике војне издатке, тешкоће у лагеру и отпор унутар СССР тадашњем курсу руководства. Настојање Совјетског Савеза да смири ситуацију и поправи односе са Југославијом рефлектовало се и на ставове других социјалистичких земаља. Земље „варшавске петорке” су смањиле интензитет напада у штампи, а Бугарска је покренула иницијативу за унапређивање сарадње и захтев за разговоре на нивоу влада.⁵⁶

Југославија је разлог за интервенцију видела у жељи Совјетског Савеза да учврсти лагер и појача улогу Варшавског уговора и СЕВ-а у њему. А за коначан циљ Москве је сматрала могућност да СССР у лагеру, као својој искључивој сфери одређује карактер односа и степен зависности. На основу такве замисли је донешена и Брежњевљева доктрина о ограниченом суверенитету. Дугорочно гледана, ова доктрина је требало да оправда и експанзију СССР ван граница ВУ. Таква политика би се прво одразила на Југославију и Албанију и друге социјалистичке земље које нису биле чланице лагера.⁵⁷ Са намером да се наметне третирање Југославије као саставног дела „социјалистичког комонвелта”, Москва је користила пропаганду против Југославије и као основ сарадње истицала марксизам, лењинизам и интернационализам насупрот Београдској и Московској декларацији за које се залагао Београд.⁵⁸

⁵⁵ АЈ КПР I-2/40, Информација за посету СР Румунији, Стање односа СФРЈ са СССР и другим источно-европским социјалистичким земљама, јануар 1969.

⁵⁶ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док. 422207, Материјал о односима Југославије са СССР и осталим земљама Варшавског уговора, 16.6.1969.

⁵⁷ АЈ КПР I-2/40, Информација за посету СР Румунији, Основне карактеристике међународне политике СССР-а и земаљ Варшавског уговора, јануар 1969.

⁵⁸ АЈ КПР I-2/40, Информација за посету СР Румунији, Стање односа СФРЈ са СССР и другим источно-европским социјалистичким земљама, јануар 1969.

Разговори Николае Чаушескуа и Леонида Брежњева

Десеточасовни разговори средином маја 1970. у Москви између совјетске стране предвођене Брежњевим и румунске на челу са Чаушескуом су били у складу са општим стањем у совјетско-румунским односима. Брежњев је у свом говору агресивно износио низ отворених и спорних питања из билатералних и међународних односа.⁵⁹ Чак се у једном тренутку повишеним гласом патетично обратио румунској делегацији питањем: „Знате ли Ви Румуни, куда идете? Шта ће с вама бити?”⁶⁰ Ништа мање агресиван није био н Чаушеску који је у четворочасовном излагању говорио о румунским ставовима и принципима на којима би требало да се заснивају односи између социјалистичких земаља. Чаушеску је константно захтевао равноправни третман румунске стране у разговорима и упозаравао на спремност да напусти разговоре уколико се тај захтев не испуни.

Други део разговора је протекао у толерантнијој атмосфери те је дошло и до договора да Маурер крајем маја 1970. дође у Москву и разговара о економским проблемима са Косигином.⁶¹ Разговори у Москви нису утицали на Румунију да ма у чему промени своје позиције, чак је по повратку у Букурешт румунска делегација дала нове доказе вођења независне политике. У румунској штампи је велики публицитет био дат декларацији Мао Це Тунга, у Кину је послата делегација предвођена Боднарашем, без консултација са ВУ у Бон је послат Маурер. А одлучено је да Румунија не приступи новоформираној Инвестиционој банци земаља СЕВ-а.⁶²

На основу тога се може закључити да је Чаушеску отишао у Москву решен да по главним питањима Брежњеву не учини ни најмање уступке, али да бар формално покаже интерес и добру вољу за сарадњу са СССР. Првенствени циљ му је био да смањи притисак и побољша економске односе са Совјетским Савезом у тренутку тешке економске ситуације која је у Румунији настала после поплава. Совјетски Савез

⁵⁹ Брежњев је оптуживао Румунију да делује против заједничке политике земаља социјалистичке заједнице, да одбија да учествује у заједничким акцијама, да одбија сарадњу у СЕВ и ВУ, јер не прихвата формирање консултативног савета ВУ, маневре, кооперацију у СЕВ, да се све више оријентише на Запад и економску сарадњу и кооперацију са капиталистичким земљама. Даље је критиков став према интервенцији у ЧССР, држање у совјетско-кинеском сукобу. Било је и пребацивања да се Румунија оријентисала на сужавање односа са СССР и да замерке на лош третман Совјетског Савеза у Румунији.

⁶⁰ Цитат преузет из телеграма о разговору Брежњева и Чаушескуа, ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 423353, Шифровани телеграм, Атина, бр. 256, 12.6.1970.

⁶¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 419978, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 197, 21.5.1970.

⁶² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 422132, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 225, 6.6.1970.

није хтео да се озбиљније ангажује у пружању помоћи Румунији коју су задесиле велике поплаве. Због притиска из Москве и остале чланице ВУ су се устезале да пруже помоћ.⁶³

Уговор о пријатељству

Више пута одлагана посета партијско-државне делегације СССР-а Румунији због потписивања уговора о пријатељству и узајамној помоћи била је реализована у доста неповољним условима, 6 и 7. јула 1970. године. Отказивањем доласка Брежњева, на два дана уочи посете, представљало је још један начин да се изрази совјетско незадовољство румунском политиком. На основу чињеница да је посета трајала свега 48 сати, да је била на смањеном нивоу и да се одвијала у хладној атмосфери (слаб дочек од стране румунског народа, у румунској штампи прекинуто публикување чланака о СССР чим се сазнало да Брежњев не долази) може се закључити да је посета служила само за потписивање уговора који се више није могао одлагати. Претходни двадесетогодишњи уговор о пријатељству је истекао још 1968. године, исте те године је био усаглашен и парафиран текст новог уговора али је до потписивања истог прошло више од две године. Због тога је посета совјетске делегације на челу са премијером Алексејом Косигином имала више манифестациони него преговарачки карактер.⁶⁴

Совјетска делегација је посету искористила и за обилазак румунског центра индустрије нафте, који је био смештен у Плоештију. Обишли су рафинерију у Бризију и фабрику за производњу нафтне опреме, а по повратку у Букурешт Косигина је примио Чаушеску и са њим разговарао о питањима око којих постоје неслагања Румуније и СССР.⁶⁵

Уговор о пријатељству је био потписан 7. јула од стране председника влада две државе. Румуни су успели да нека важна питања буду решена у њихову корист. Нарочито треба издвојити рестриктивно дефинисање улоге ВУ, затим не спомињање

⁶³ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 421740, Шифровани телеграм, Берлин, бр. 205, 2.6.1970.

⁶⁴ Совјетска делегација стиже данас у Букурешт, *Политика*, 6.7.1970, стр.2.

⁶⁵ Мауер: Проширење сарадње уз поштовање суверенитета и независности, *Политика*, 5.7.1970, стр. 5.

интеграције у оквирима СЕВ-а, као и јасно зацртане принципе сарадње међу државама, укључујући и социјалистичке, чиме је била елиминисана Брежњевљева доктрина из совјетско-румунског уговора.⁶⁶ У свим иступима Румуна и Совјета могла се увидети различитост ставова, чак и око оцене уговора о пријатељству. Румуни су уговор оценили из угла односа између две земље који је био заснован на принципима међународног права. истицали су равноправност и потребу сарадње са свим социјалистичким земљама а не само са чланицама ВУ. Совјети су, с друге стране, у први план стављали значај уговора за јачање заједнице социјалистичких земаља. Косигин и Суслов су више пута подвукли и потребу јачања јединства ВУ и сарадње у СЕВ-у, упозоравајући на покушаје непријатеља да разбије то јединство. На основу тога долази се до закључка да су две државе због различитих циљева потписале уговор. Совјетима је циљ био јачање кохезије лагера, а уговор је треба осим тога да послужи и као средство показивања тог јединства трећим земљама и спремности Москве да „свим средствима ради на јачању братске сарадње” Упркос таквом совјетском ставу, Румуни су били задовољни што је СССР потписао уговор у форми у којој је он био парафиран 1968. године и што је до потписивања уговора дошло после уговора СССР- ЧССР у коме је била легализована Брежњевљева доктрина.⁶⁷

Румунско руководство је посебно било поносно на први члан у коме су формулисани принципи опште сарадње на бази „неразрушивог вечног пријатељства народа две земље”, а политичке, привредне, научне, техничке и културне сарадњу на бази „братске помоћи, узајамне користи, поштовања националног суверенитета и независности, као и равноправности и узајамног немешања у унутрашње послове”.⁶⁸ Они су тај члан посматрали као победу своје концепције и могућност да и у будуће одбијају сваки покушај ограничавања суверенитета. Уговором је Москва *de facto*

⁶⁶ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 426626, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 278, 10.7.1970.

⁶⁷ Да би се боље разумеле разлике биће дато поређење румунско-совјетског и совјетско-чехословачког уговора. У румунском уговору нема одредби попут оне да „јачање и одбрана социјалистичких тековина представља заједничку међународну дужност социјалистичких земаља” и одредбе о економској сарадњи и интеграцији у оквирима СЕВ. У румунском тексту где се говори о поштовању обавеза предвиђених Варшавским уговором, додато је објашњење „који је био закључен као одговор на претње НАТО” Овај додатак је омогућавао Румунији да не учествује у акцијама ВУ које нису повезане са одбраном од НАТО. Даље, у румунском уговору нема одредби о сарадњи и директним везама између органа државне власти и друштвених организација, што је био одраз румунских настојања да спрече директно инфилтрирање совјетског утицаја и обавештајних служби. Румуни су успели да макар и недореченом формулацијом одреде своје обавезе у ВУ и да ВУ не може бити употребљен против неке социјалистичке земље, таквих одредби у чехословачком уговору нема. (ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 426624, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 278, 24.7.1970. ; ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 426626, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 278, 10.7.1970)

⁶⁸ Сагласност о унапређењу равноправне сарадње, *Политика*, 9.7.1970, стр. 1.

признала посебан положај Румуније, али са циљем да овим уговором обавезе Букурешт на ужу билатералну и лагерску сарадњу, А Букурешт је потписивањем уговора прихватио тај ризик, с тим што је од самог почетка истицао да односе у лагеру види на позицијама међународног права и како је Маурер рекао „као сарадњу слободних и независних држава”.⁶⁹ После потписивања совјетско-румунског уговора о пријатељству, релативно брзо и без тешкоћа су били потписани слични уговори и са осталим чланицама ВУ.

После потписивања уговора о пријатељству између СССР и Румуније у билатералним односима се могло приметити више еластичности и жеље за сарадњом. Било је договорено да се обустави и јавна полемика између Румуније и СССР, иако је и даље било присутно велико неповерење и критицизам и с једне и с друге стране. Промена тактике Москве према Румунији се манифестовала и у економским односима. Нови петогодишњи трговински споразум потписан 1970. године је предвиђао повећање робне размене за око 30%. Оваква промена е пре свега била више у румунском интересу. Тим уговором Румунија је обезбедила веће количине потребних сировина и обезбедила бољи пласман својих финалних производа.⁷⁰

Потписивање новог румунско-совјетског уговора о пријатељству је означио и почетак нормализације односа Румуније са осталим чланицама ВУ. Међу најтежим односима су били односи Румуније са Бугарском, јер се Бугарска представљала као изразити протагонист совјетске политике на Балкану, а осим тога у Софији се почело све гласније говорити о претензијама на један део Добруце. Међутим, са „нормализацијом” односа и потписивањем уговора о пријатељству са СССР дошло је и до промена у односима на линији Букурешт-Софија. Због тога не треба да чуди што су одмах после тога уследили и преговори Румуније са Бугарском, а дошло је у периоду од 11. до 12. септембра и до сусрета Чаушескуа и Живкова у месту Рошчуку у Бугарској и Ђурђу у Румунији. Посебна пажња поред разговора о политичким темама била је посвећена економији.⁷¹

⁶⁹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 426624, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 276, 10.7.1970.

⁷⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Међународни положај и оријентација Румуније и југословенско-румунски односи, 23, октобар 1970.

⁷¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 43659, Шифровани телеграм, Софија, бр. 497, 28.9.1970.

Румунија и Савет за узајамну економску помоћ

Румунија је била изузетно заинтересована за унапређивање привредне сарадње са осталим чланицама СЕВ⁷², посебно у сфери кооперације. Она је сматрала да су постојале широке могућности за развијање кооперације у индустрији, пољопривреди, науци и техници. Резултат подизања кооперације на један виши ниво би био развитак националних привреда и јачање социјалистичке заједнице.

У сфери пољопривреде Румунија се нарочито залагала за усклађивање цена пољопривредно-прехрамбених производа и сировина са ценама осталих производа, на начин који би стимулирао развитак пољопривреде. Посебан значај придавали су дугорочним билатералним трговинским споразумима и закону на основу којег би материјалном одговорношћу било гарантовано ивршавање обавеза које би проишле из њих. Што се тиче сарадње са Западом Румунија је сматрала да СЕВ треба да повремено организује размену мишљења са западним трговинским организацијама у циљу смањивања рестриктивних мера западних земаља према њеним чланицама.⁷³

Кооперација је као облик сарадње могла да обезбеди боље коришћење материјалног и људског потенцијала земље, захтевала је стално подизање техничког ниво производње и омогућавала обезбеђивање сировина и опреме по бољим условима. А на глобалном тржишту је могла да пружи услове да социјалистичке земље боље парирају понуди капиталистичких земаља. Процес грађања кооперативних веза и јачања привредних земаља убрзало би оснивање једне инвестиционе банке земаља чланица СЕВ, чијим би кредитима чланице могле лакше да реше проблеме и реализују крупне планове. Румунију је као важан задатак Савета за узајамну економску помоћ видела: координирање економских планова, заједничког научног и техничког

⁷² Савет за узајамну економску помоћ је настао у Москви 25. јануара 1949. године. СЕВ је био међународна организација створена ради унапређивања и планског развијања економских и трговинских односа између чланица, као и међусобне поделе рада и заједничког планирања. СССР је оснивањем СЕВ-а желео да што више подреди унутрашњи развој и интересе сваке од земаља чланица сопственом социјалистичком развоју и својим спољнополитичким интересима и потребама у надметању са САД и западним земљама. Основни органи СЕВ-а су били: Седнице СЕВ-а, Извршни комитет Савета, сталне комисије и Секретаријат Савета.

⁷³ АЈ КПР I-2/40, Информације о Румунији, Став према СЕВ-у, 11.8.1969.

истраживања, стимулисање проширавања трговинских односа, размена искустава и информација и обављање различитих студија и анализа, као и препорука за решавање крупних проблема. У суштини румунско руководство је јачање привредних веза видело као услов за развој социјалистичког система и јачање социјализма у свету.⁷⁴

Према политичким циљевима СЕВ-а, нарочито стварању наднационалних органа и идеји супернационалности Румунија се изражавала оштро неслагање. Она је сматрала да би остваривање оваквих циљева штетило сарадњи социјалистичких земаља и да би негативно утицало на положај социјализма у свету. Насупрот томе, Румунија је предлагала да циљ СЕВ-а треба да буде привлачење других социјалистичких, али и несоцијалистичких земаља под његово окриље.⁷⁵

И поред неслагања са политиком СЕВ-а, Румунија је стално присуствовала састанцима ове организације. Разлози за активно учествовање у раду Савета за узајмну економску помоћ се могу видети у жељи Румуније да искаже своје ставове по разним економским питањима блока, да не дозволи другим чланицама да слободно и по својој жељи тумаче те ставове и на основу тога доносе погрешне закључке и да, поред неслагања са политиком организације, развија економску сарадњу са осталим чланицама. Румунски односи са СЕВ-ом се најбоље могу сагледати анализом састанака. Један од важнијих је одржан у Москви од 23. до 26. априла 1969. године.

Припреме за поменути састанак СЕВ-а у Москви одвијале су се под паролом интеграције. Сам састанак је и почео излагањем Брежњева који је највише инсистирао на томе. Румунија се, с друге стране, била изјаснила против сваке форме интеграције која води ка супернационалној структури, али је била за отварање организације према другим земљама. По питању става према СЕВ-у, румунска делегација је током састанка у Москви од 23. до 26. априла јасно изразила спремност за сарадњу и кооперацију, с тим да одлуке о развоју румунске привреде доносе искључиво румунски органи.⁷⁶

Другог дана заседања Савета за економску помоћ Николае Чаушеску је јасно истакао да су за Румунију неприхватљиви сви предлози који би водили стварању органа СЕВ с наднационалним карактером из разлога што су такви предлози у

⁷⁴ АЈ КПР I-2/40, ЦК РКП и Министарског савета СР Румуније у погледу усавршавања економске и научно-техничке сарадње међу земљама чланицама СЕВ

⁷⁵ Одбачени наднационални организми, „Скантеја”износи гледишта Румунске партије и владе о сарадњи у СЕВ, *Борба*, 20.1.1969, стр. 3.

⁷⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф.128, док. 416631, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.119, 9.5.1969.

супротности са статутом на коме се заснивала организација и што као такви негирају суверенитет и самосталност националних економија.⁷⁷ Коминике је румунска делегација са малим измена прихватила, међутим, пројекат одлуке је био потпуно супротан ставовима које је заступала и изнела Румунија. Пројекат је пропагирао управо интеграцију и принципе супернационалне структуре. Брежњев је имао прилику да са румунском делегацијом одвојено разговара и разјасни ставове које су Румуни сматрали неприхватљивима. Након овог сусрета советским руководиоцима је било потпуно јасно да Румуни неће, ни по коју цену, да пристану и прихвате наднационалну структуру и јединствени план. Због чега је поново дошло до састанка првих секретара и представника влада у циљу разматрања побољшаног пројекта.

После изјашњавања Косигина против супернационалних органа, против кршења суверенитета и независности земаља, затим да није за јединствене планове земаља СЕВ, већ за независност националног плана сваке земље и да се сарадња и кооперација у СЕВ-у треба да одвија искључиво на бази слободног избора, за Румунију је пројекат одлука постао прихватљив. Совјетски Савез је морао да попуст јер остале чланице, у суштини и нису биле за формирање супернационалних органа.⁷⁸ Тако су се створили услови за прихватање тзв. „минималног програма” који је садржао општеприхватљиве мере и одлуке за даљу сарадњу у оквиру СЕВ-а. Међу тим одлукама значајније су биле унапређивање функционисања Међународне банке и повећање њеног капитала путем повећања улога сваке земље. Такође, била је постигнута сагласност о потреби боље кооперације и специјализације.⁷⁹

Румунија се све до 23. заседања СЕВ-а 1969. године супротстављала стварању супернационалних органа и доношењу одлука већином гласова, међутим, тада је под притиском СССР и других учинила уступак. Румунија је на том заседању прихватила принцип „заинтересованости”, чиме је нарушено начело једногласног доношења одлука. Ово је у суштини значило да чланица која се није слагала са неком одлуком, није могла да је блокира што је принципом једногласности било могуће. С друге стране, нађен је компромис у одредби да чланица која се није слагала са одредбом није ни морала да је поштује и примењује. Овакв компромис је годио Румунији зато што су

⁷⁷ Слободан Вујица, Чаушеску се супротставио интеграцији, Заседање Савета з узајамну економску помоћ у Москви, *Борба*, 25.4.1969, стр. 3.

⁷⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф.128, док. 416631, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.119, 9.5.1969.

⁷⁹ Усвојена варијанта „минималног” програма, Потписани документи о даљем развоју земаља СЕВ-а, Политика, 27.4.1969, стр. 4.

се њени политички погледи доста разликовала од погледа других чланица СЕВ-а.⁸⁰ И на пољу економских односа са земљама ван лагера, одступање од општих ставова СЕВ-а најотвореније је изражавала Румунија. Делом такво постављање румунског руководства треба тражити у тежњи за константном демонстрацијом политичке независности од Совјетског Савеза и подређености у СЕВ-у. Због тога је Румунија у односима са земљама ван региона заступала став да је искључиво она надлежна да одлучује о својим партнерима, о обиму и облицима економске сарадње с њима.

Добар пример привржености оваквом ставу јесте сарадња са Кином. Румунија је још у време жестоких совјетско-кинеских сукоба, насупрот осталим чланицама СЕВ-а одржала, чак и проширила економске односе са Кином. Румунија је знатно одступала од осталих чланица СЕВ-а и у сарадњи са САД и трудила се да побољша све аспекте сарадње с овом великом силом.⁸¹

У СЕВ-у је постојао предлог о миграцији радне снаге из једне земље у другу, али су Румуни били против тога, исто тако сматрали су да у њиховом интересу није било ни отварање граница према западу, што је, с друге стране, радила Југославија.⁸² Румуни су се жестоко успротивили и захтеву СЕВ-а да она уместо развијене индустријске земље буде извозник сировина. За РКП није била прихватљива ни идеја о интеграцији која би би газила националну независност и суверенитет⁸³

Румуни су често износили ставове о СЕВ у спољнополитичком недељном часопису „Лумеа” Анализом тих ставова се може доћи до закључка да је за њих наднационална интеграција као идеја била застарела и у супротности са економским и политичким кретањима тога времена. Они су као алтернативу томе предлагали равноправну сарадњу и кооперацију суверених земаља. Залагали су се за такву сарадњу која би обезбедила, пре свега, развитак и јачање независне привреде сваке социјалистичке земље.⁸⁴

⁸⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Међународни положај и оријентација Румуније и југословенско-румунски односи, 23, октобар 1970.

⁸¹ Едита Стојић-Имамовић, Диференцијација ставова источноевропских социјалистичких земаља о сарадњи са Западом, *Међународни проблеми*, бр. 1, 1973.

⁸² Почетком седамдесетих година на привременом раду у иностранству се налазило између 800.000 и 900.000 Југословена. Миграција радника из Југославије представљала је део ширег тренда који је тих година био у почетној фази, а у Југославији достигао велике размере. (Недељко Л. Зорић, *Записи једног југословенског дипломате 1948-1983*, Београд, 2011, стр. 274).

⁸³ Драгослав Ранчић, Куда иде Румунија, *НИН*, 1971, стр. 31.

⁸⁴ Румунија одлучно против наддржавне „социјалистичке интеграције” у СЕВ, *Борба*, 25.1.1969, стр.6.

Југославија и СЕВ

За кретање југословенске трговине са земљама Савета за узајамну економску помоћ било је карактеристично да је она од 1960. до 1966. расла бржим темпом него што је расла целокупна спољна трговина Југославије, а од 1966. до 1970. било је карактеристично успоравање и смањивање учешћа ових земаља у целокупној спољној трговини Југославије. Удео земаља СЕВ-а у југословенској целокупној спољној трговинској размени је 1966. износила око 34%, док је 1970. године смањен на 25%. До израженог застоја размене је нарочито дошло у 1969. години јер се Југославија тада чешће окретала увозу са Запада због повољнијег набављања робе у земљама конвертибилног подручја.⁸⁵

Међутим, у интересу Југославије није било смањивање размене са чланицама СЕВ-а, већ повећање. С обзиром на достигнути степен развоја, како Југославије, тако и чланица СЕВ-а постојала је реална основа за брже развијање трговине и других облика економске сарадње, ипак постојало је много препрека таквом развоју. На првом месту су се издвајале фиксне робне листе и клириншки начин плаћања. Југословенски привредници су сматрали да би уклањање институционалних оганичења у оквиру СЕВ-а омогућило националним привредама окретање ка другим видовима сарадње попут кооперације и специјализације.⁸⁶ Циљ Југославије је био да се у односима са СЕВ-ом уведу „савремени методи који би омогућили либерализацију спољне трговине и мултилатералног начина плаћања на бази конвертибилности”.⁸⁷

Југославија и ЕЕЗ

Економски односи са земљама које сачињавају Европску економску заједницу су били изузетно важни за Југославију. У укупној југословенској размени у периоду

⁸⁵ Милија Меденица, Робна размена Југославије са земљама СЕВ-а, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 504, 1.4.1971, стр. 13-14.

⁸⁶ Жика Лазаревић, Шта спречава трговину, Југославија и СЕВ, *Политика*, 31.1.1969, стр. 4.

⁸⁷ Стагнација у размени, Однос Југославије и земаља-чланица СЕВ, *Борба*, 20.1.1969, стр. 3.

1966-1968. земље конвертибилног тржишта су учествовале са 60,5 до 64,5% (од тога удео ЕЕЗ је био од 26,9 до 35%, ЕФТА са 11 до 13%, а САД и Канада са око 8%), а земље клириншког подручја са 39,5% до 35,5% (од тога социјалистичке земље Источне европе са 31,8% до 28,8% а остало око 7% су биле земље Азије, Африке и Латинске Америке).⁸⁸ Статистика показује да је ЕЕЗ био најзначајнији економски партнер Југославије. Ове земље су имале и висок извоз у Југославију (око 700 милиона долара 1968. године) који се првенствено састојао од инвестиционе опреме и машина, затим разних готових индустријских производа и хемикалија. Највећи проблем у робној размени са ЕЕЗ је представљао велики југословенски дефицит, који је највећим делом настао услед ограничења и оптерећења југословенског извоза пољопривредних и индустријских производа. Дефицит који је 1966. године износио 71 милион, а 1968. чак око 325 милиона долара је претио да лимитира и сузи односе са ЕЕЗ. Због тога је Југославија покренула иницијативу за преговоре са ЕЕЗ у нади да ће доћи до смањења и укидања разних ограничења на извоз нарочито робе које заузима велики удео у југословенском извозу, с друге стране, циљ је био и да се једним трговинским уговором омогући шира робна размена и економска сарадња са чланицама ЕЕЗ.⁸⁹

Протекционистички механизам ЕЕЗ је задавао велике проблеме и отежавао услове за југословенски извоз у земље Заједнице. Посебно строги услови су били по питању увоза аграрних производа. Заједничка аграрна политика ЕЕЗ и њен прелевмански систем посебно су погађали југословенски извоз говеда и говеђег меса. Због такве политике Заједнице долазило је до великог дебаланса у југословенској трговинској размени и континуираног раста трговинског дефицита, који је у 1968. години износио 347 милиона долара, што је скоро достигнуто за само 9 првих девет месеци 1969. године.⁹⁰

Преговори између Југославије и ЕЕЗ које су отпочели 15. октобра 1968. године, завршени су потписивањем трговинског споразума у Бриселу 19. марта 1970. То је био први заједнички споразум који је ЕЕЗ склопила са једном трећом земљом, после ступања на снагу заједничке трговинске политике од јануара 1970. Трговински споразум са ЕЕЗ је био заснован на клаузоли најповлашћеније нације, што је значило

⁸⁸ Тома Гранфил, Сарадња или „ одбранбене“ мере, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 452, 1.2.1969, стр. 2

⁸⁹ Тома Гранфил, Сарадња или „ одбранбене“ мере, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 452, 1.2.1969, стр. 3

⁹⁰ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док. 440315, Односи СФРЈ- ЕЕЗ, 23.12.1969.

другачији поступак царињења робе и формалности око увоза и извоза. У 1969. години подручје ЕЕЗ учествовало је у југословенском извозу са 31,9% и у увозу са 39,1%. Укупан обим робне размене у овој години је био 1307,2 милиона долара. Велики проблем је представљао висок дефицит који се у тој години попео на 364 милиона долара. Како би се овај проблеме решио неопходно је било либерализовати извоз југословенске робе у ЕЕЗ и наћи стабилнија и повољнија решења за артикле под посебним режимом (вино, дунав, кукуруз, текстил...).⁹¹

Румунија и ВУ

Румунија је постала део совјетског блока и у војном смислу чак седам година пре формирања Варшавског пакта у мају 1955 године.⁹² Што се може видети и у изјави совјетског министра спољних послова Молотова датој приликом потписивања уговора о пријатељству и сарадњи 4. фебруара 1948. године. Он је том приликом рекао:„ Овај уговор је заснован на идеји заједничке одбране од Немачке или било које друге државе која би стала на њену страну”.⁹³ Временом ће се опасност проширити од емачке на све империјалистичке земље. Скоро читаву деценију од потписивања поменутог уговора Румунија је била верна Совјетском Савезу. У револуцији у Мађарској која је избила само годину дана после оснивања Варшавског пакта Румунија је одиграла кључну улогу. Деж је правдао совјетску окупацију Мађарске речима да је таква акција била неопходна и исправна, а румунска штампа је писала да су побуну у Будимпети организовали „ реакциони фашисти потпомогнути западним империјалистима”. Верност и помоћ коју је Румунија показала и пружила Москви су свакако утицали на одлуку Никите Хрушчова да 1958. године повуче совјетске трупе са румунске

⁹¹ Тома Гранфил, Југославија и ЕЕЗ, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 480,1.4.1970, стр. 1-2.

⁹² Седам источноевропских социјалистичких земаља СССР, Пољска, Бугарска, Румунија, Чехословачка, Мађарска и Албанија је у Варшави 14. маја 1955. године потписало Споразум о пријатељству, сарадњи и међусобној помоћи на 20 година. Овим, Варшавским уговором је било предвиђено да у случају оружаног напада на једну или више држава потписница, све остале чланице су дужне да нападној страни пруже сваку помоћ, па и употребу оружане силе (члан 4). Пакту се 1956. придружила и Демократска Република Немачка, тако да су све европске комунистичке земље, изузев Југославије биле повезане у војни савез.

⁹³ Dennis Deletant, Romania and the Warshaw Pact, 1955-1989, Vasington, 2004, str. 3.

територије.⁹⁴ Повлачење совјетских трупа је утицало на Дежа да поведе државу и партију на пут који је водио ка самосталности од совјетске контроле. Исте те године је током новембарског пленума донета одлука да Румунија прошири своје економске односе са Западом, ова одлука је била показатељ румунке смелости. Она је почела да се спроводи у дело већ од 1959. када је забележен пораст спољне трговине са Западом и опадање обима робне размене са Истоком.⁹⁵

Извор подршке за своју политику Деж је већ после неколико година видео у кинеско-совјетском сукобу из 1960. године и одбијању совјетског плана да Румунија постане само извозник сировина за индустријске комунистичке земље попут СССР, Чехословачке и НР Немачке. Лајт мотив румунске политике према Москви је био у праву да „свака марксистичко-лењинистичка партија има суверено право да елаборира, бира или мења форме и методе социјалистичке изградње”.⁹⁶ Збацивање Никите Хрушчова са власти октобра 1964. године Деж је искористио за учвршћивање своје позиције према Москви. Он је већ после неколико дана затражио од совјетског амбасадора у Москви да СССР повуче агенте КГБ-а из Румуније. После бурног реаговања, совјетски лидери су ипак попустили и повукли своје агенте из Румуније под условом да могу да са собом понесу сву документацију. Овим је Румунија постала прва чланица Варшавског пакта која је успела да се ослободи не само совјетског војног присуства већ и присуства КГБ-а.

Овакви успеси румунске политике су распалили антируско расположење румунског становништва које је годинама тињало. Румунска комунистичка партија је због тога добила огромну подршку румунског становништва.⁹⁷ У наредним годинама Букурешт је постао спреман да сарађује и подржи комунистичке партије које су имале другачију идеологију од совјетске, па чак и њене. Од доласка Чаушескуа на власт односи са Југославијом су постали веома битини за Румунију. Чаушеску је од тада био један од главних иницијатора развијања што тешње сарадње са западним суседом. Румунија је све смелије корачала ка независности, противила се совјетској политици на

⁹⁴ Румунију је 25. јула 1958. године напустило 35.000 совјетских војника. Међутим, много већи утицај повлачења трупа је био онај психолошки. Румунски лидери су сматрали да су овим гестом Москве показали своју правоверност и оданост комунизму. Ипак, треба имати у виду да Совјетски Савез није у војном смислу потпуно напустио Румунију. На румунској територији су остале совјетске базе, а совјетске трупе су се налазиле у непосредној близини границе, у јужној Украјини и на Пруту, које су биле увек спремне да реагују у случају нужде.

⁹⁵ Zbigniew K. Brzezinski, *The Soviet Bloc-unity and conflict*, Massachusetts, 1967, str. 383.

⁹⁶ Jonathan Eyal, *The Warsaw Pact and the Balkans*, New York, 1989, str.68.

⁹⁷ Dennis Deletant, *nav. delo*, str. 19.

састанцима ВУ, одбијала је сваку врсту неравноправне сарадње у СЕВ-у и била против стварања надржавних тела. Ипак, са интервенцијом у Чехословачкој открила је да границе до којих је могла да иде у супротстављању Москви.⁹⁸ Говором на букурештанском тргу који је био пун осуде инвазије као „велике грешке” и „срамног тренутка у историји комунистичког покрета” и позивања румунског народа на отпор речима: „Другови, будимо спремни да у сваком тренутку бранимо нашу социјалистичку домовину Румунију, Чаушеску је достигао врхунац у супротстављању СССР.”⁹⁹ Увидевши да од Запада неће добити подршку, да му је Тито отворено рекао да Југославија не може помоћи и да му је паметније да тежи нормализацији односа са Москвом, Чаушеску се тргао и јасније сагледао ситуацију у којој се Румунија налазила. Од тог тренутка румунска политика је постала реалнија. У односима са Совјетским Савезом смењивале су се секвенце исказивања независности и критиковања совјетске политике и политике попуштања и прећуткивања. Чаушеску је сматра да претња од понављања чехословачког сценарија у Румунији постоји све до тренутка прекида активних војних контаката са пактом. Румунија је свим силама покушавала да избегне одржавање маневара Варшавског пакта на својој територији јер је сматрала да то представља увод враћање совјетских трупа.¹⁰⁰

Ослањајући се на претходно стечене повољне позиције у односу на СЕВ и повољне међународне услове попут: попуштања у Европи ослабљен положај СССР и заоштравање совјетско-кинеског сукоба; Румунија је повела борбу против ВУ. Остварењу њене независности чланство у ВУ је био највећа препрека. Међутим, румунско руководство је било свесно чињенице да постоји линија коју није смело да пређе, а то је да напусти Варшавски пакт. Таква одлука би их највероватније коштала губитком државе. У тако формираном оквиру Румунија је комбиновањем одлучности и попустљивости покушавала да оствари циљ, а он је био да СССР у пракси прихвати посебан положај Румуније у лагеру. Румунска вешта дипломатија се показала на примеру одушевљене подршке дате апелу будимпештанске конференције од 17. марта који су упутили руководиоци земаља чланица Варшавског пакта у корист конференције о европској безбедности. Али у изјави од 10. априла 1969. године Чаушеску је изјавио да је за успех једне такве конференције потребно да се све државе уздрже од употребе силе и организовања војних маневара на туђим територијама или у

⁹⁸ Исто, стр. 27.

⁹⁹ R. J. Crampton, *The Balkans since the Second World War*, London, 2002, str. 191.

¹⁰⁰ Jonathan Eyal, *нав. дело*, стр. 72.

близини граница. На то је још и додао: „Сигурна основа безбедности и европске сарадње налази се у непоколебљивом поштовању права сваког народа да сам одлучује о својој судбини”.¹⁰¹

Оваквом спољнополитичком активношћу Румунија је кроз важне проблеме и питања Европе и света покушавала да реши и свој положај. Да залагањем за принципе независности сваке државе и немешања у унутрашње ствари других земаља добије подршку за своју спољнополитичку оријентацију ка независности.

С једне стране, Румунија је покушавала да одмереношћу и реализмом у односима са Совјетским Савезом не дозволи Москви да предузме оштрије мере према њој, а с друге стране је интензивно радила на што бољем повезивању са Западом како би зависност од Истока свела на минимум (економска зависност Румуније од СССР и ИЕЗ је била преко 50%). Истовремено је велику пажњу посвећивала и неговању добрих односа са Кином и развијању контаката са земљама у развоју.¹⁰²

За Румунију је најважније било да обезбеди пун национални суверенитет легалних органа над својом армијом, за шта се грчевито борила и током израде новог статута ВУ.¹⁰³

Румунија је у 1970. години показала и већу спремност него раније да испуњава обавезе према ВУ и СЕВ. Одобрива је штапске вежбе ВУ на својој територији и учествовала је у њима, учествовала је на маневрима у НДР. Исто тако била је присутна и у низу лагерских консултација државног карактера око конференције европске безбедности (КЕБ). Наравно у припремама за КЕБ Румунија је имала пре свега у виду сопствене интересе и у суштини антиблоковски прилаз, због чега је самостално улазила у консултације са европским земљама.

Међутим, Румунија је одлучно одбацивала тезу да је „ВУ нуклеус јединства социјалистичких земаља”, као и совјетску идеју о стварању заједничког политичког органа ВУ који би координирао спољну политику земаља чланица.¹⁰⁴ Румунија је

¹⁰¹ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 743, бр. 961, 9.5.1969, Трострука оријентација Кремља, часопис „Монд”.

¹⁰² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Међународни положај и оријентација Румуније и југословенско-румунски односи, 23, октобар 1970.

¹⁰³ АЈ КПП I-2/40, Информације о Румунији, Став према ВУ, 11.8.1969.

¹⁰⁴ АЈ КПП I-3-а/97-29, Неке напомене о спољној политици Румуније, Информација поводом сусрета Председника Републике са председником Н. Чаушеским, 30.10.1970.

стриктно везивала постојање ВУ за постојање НАТО пакта, сматрајући да ако дође до укидање једног пакта моментално треба распустити и други.

Састанак Консултативног политичког комитета земаља чланица Варшавског уговора

У Будимпешти је половином марта 1969. дошло до састанка министара иностраних послова држава чланица ВУ који су у ствари представљали највише тело организације - Политички консултативни комитет.¹⁰⁵ Прво су се у Будимпешти састали помоћници министара иностраних послова земаља чланица Варшавског пакта, који су имали задатак да припреме материјал за састанак својих министара. Акценат током састанка је био стављен на војна питања пакта. Говорило се о далекосежним мерама у погледу наоружавања и јачања одбрамбене моћи пакта. Румунија је током састанка чврсто остајала при ставовима о равноправности односа у ВУ и против стварања наднационалних органа и интегрисању земаља чланица. Она је критиковала посебно доктрину о ограниченом суверенитету.¹⁰⁶

Совјетски Савез, како не би дошло до различитих ставова, на састанку није износио питања попут критике кинеске политике или јединствене подршке совјетској политици, свестан да Румунија неће пристати да потпише документ са таквим садржајем. Зато је документ био и конципиран тако да садржи одлуке које никог специјално не обавезују да их поштује. С друге стране, конкретан значај састанка је био Апел народима Европе. Овим апелом је обновљена иницијатива настала још у Букурешту 1966. године усмерену ка спровођењу политике попуштања и

¹⁰⁵ Политички консултативни комитет су сачињавају председници влада, министри спољних послова и одбране свих чланица ВУ. Задатак комитета је био да обједињава политичке, економске и војне акције и да трасира јединствену спољнополитичку стратегију ВУ. Политички комитет је имао Сталну комисију и Заједнички секретаријат. Њихов задатак је био да припремају предлоге пред састанак највишег органа. Извршни војни орган пакта је била Заједничка војна команда која је правила војне плаове и припремала оружане снаге. Иако је врховног команданта именовао највиши орган, он је по правилу увек био из редова првих заменика министра одбране СССР. Сва тела ВУ су седишта имала у Москви. За разлику од Атлантског пакта, Варшавски пакт није имао разгранату војну структуру нити је располагао сталним трупима (Варшавски пакт, Промене после заседања у Будимпешти, Борба, 5.4.1969, стр. 9).

¹⁰⁶ У Будимпешти претежно војна питања, Румунска делегација одлази у Будимпешту решена да не одустане од својих основних ставова, *Борба*, 16.3.1969, стр. 6.

споразумевања у Европи.¹⁰⁷ Један од разлога зашто се баш тада опет покренула та иницијатива је била тежња СССР да у тренутку оштрих сукоба са Кином не затеже стање и у Европи.

Маневри чланица Варшавског пакта

У настојању да избегну продубљивање тешкоћа са Совјетским Свезом Румуни су правили извесне уступке. Анализом тих уступака стиче се утисак да Румуни нису успели да нађу одговарајућу тактику којом би парирали совјетским потезима, што је Москва увидела и искористила да још више појача притиске и захтеве. Једна од највећих концесија, која је могла да има озбиљне последице по румунску позицију па и њену независност је било прихватање совјетског захтева да се у Румунији одрже маневри ВУ. Оправдање за овакву одлуку румунског руководства је било да су они прихватили маневре како не би дали совјетима изговор за оружану интервенцију.¹⁰⁸ Румунско руководство је пристало да се одрже штабски маневри на сектору Црног мора и штабско форсирање Дунава на бугарској граници.¹⁰⁹

Ово попуштање није значило да се Румунија одрекла принципа на којима је градила сарадњу са Варшавским пактом и армијама других социјалистичких држава. Чаушеску је у говору од 5. фебруара понови да „развитак сарадње међу социјалистичким армијама је у сагласности са принципима који стоје у осови односа међу социјалистичким земљама искључује свако мешање у унутрашње ствари било које земље и армије. Једини руководиоцац наших оружаних снага је Партија, влада и врховна национална команда. Само ће они моћи издавати наређења нашој армији и само ће та наређења бити извршавана у Социјалистичкој Републици Румунији. Партија нема право да уступи део, ма колико мали био, свог права да командује и руководи оружаним снагама...”¹¹⁰

¹⁰⁷ М.Маровић, Најкраћи сусрет у историји Варшавског уговора, *Политика*, 19.3.1969, стр. 2.

¹⁰⁸ АЈ КПР I-2/40, Информација у вези посете Председника републике СР Румунији, 31. 1. 1969.

¹⁰⁹ АЈ КРР I-5-b/97-4, док. 410990, Забелешка о разговору помоћника државног секретара Јакше Петрића са првим помоћником министра иностраних послова Румуније Ђорђем Маковескуом, 3.април 1970.

¹¹⁰ *Изабрана дела савремених државника, Николае Чаушеску*, Институт за међународну политику, Београд, 1970, стр. 167.

Учествовање у војним вежбама оружаних снага Варшавског пакта је било прописано уговором потписаним у Варшави 1955. године, зато је то била обавеза свих чланица. Румунија која се се од почетка 60-их година полако удаљавала од Москве била је свесна да би кршење уговорних обавеза могло да пружи совјетском руководству повод за интервенцију. Свестни тога, румунски политичари су морали да шаљу своје војнике.

Пре почетка маневара у НДР октобра 1970. године било је позната одлука Румуније да симболично учествује на маневрима с непотпуним штабом једне румунске дивизије. На маневрима у НДР румунско руководство је одлучило да војно не учествује већ да пошаље само руководиоце штабова као госте. За ралог овакве одлуке пре свега треба узимати опрез румунског врха да се слањем војних јединица и учествовањем на тај начин не створи преседан који би могао бити искоришћен од стране осталих чланица ВУ као јак притисак за организовање маневара у Румунији.¹¹¹

Међутим, после завршетка маневара од самог министра одбране Јонице југословенски генерал Куоч је сазнао да је поред штаба учествовало и око 170 везиста. Неке друге земље су износиле сасвим различите податке о ућешу Румуније. Чланице НАТО су износиле информације о учешћу између 300 и 400 румунских војника и официра, док је амбасадор НДР тврдио да је поред штаба дивизије учествовало још 2000 војника и официра који су били камионима транспортовани преко Мађарске и Чехословачке.¹¹²

Ово није значило да је после вишегодишњег чврстог корачања путем независне политике Румунија одлучила да скрене и постане део политике која се водила из Москве. Напротив, одлука да учествује на маневрима у НДР је била формална манифестација добре воље и жеље за сарадњом са осталим чланицама ВУ и део шире политике ситних уступака СССР како би дошло до побољшања односа. Запад није био посебно узнемирен румунским учешћем на маневрима, на то је више гледао као на њену обавезу.

И поред тога, Румунија је остала на позицији да маневре посматра као демонстрацију силе на територији или границама других земаља. По мишљењу њених

¹¹¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 437846, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 699, 10.10.1970.

¹¹² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док. 440256, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.413, 29.10. 1970.

лидера таква демонстрација силе доносила је једино продубљење неповерења и водила је погоршању ситуације на међународном плану.

Међународни комунистички и раднички покрет и Румунија

„Свака партија сноси одговорност пред радничком класом, пред сопственим народом и, у исто време пред међународним комунистичким и радничким покретом, за начин на који остварује своје револуционарне задатке, на који остварује идеале и тежње трудбеника”.¹¹³ Из говора Николае Чаушескуа се види да је он сваку партију, ма како она мала била, видео као део једног великог покрета. Сматрао је да уколико свака партија боље испуњава своје задатке, утолико ће порастати подршка и поверење народа у њену политику, а јачање партије свакако повећава углед комунистичког и радничког покрета.

И у међународном комунистичком покрету главни румунски циљ је био пропагирање независности и самосталности свих партија. У МКП се Букурешт супротстављао било каквој форми центра, бранећи принцип и право сваке партије да буде носилац своје политике, без мешања са стране. Румунско руководство је оштро реаговало на свако критиковање неке друге комунистичке партије, јер је сматрало да свака партија има право на сопствени пут у изградњи социјализма. Најзначајније тренуци где је Румунија могла активно да пропагира своје принципе су била саветовања комунистичких партија. Тако је током 1969. дошло до једног таквог скупа.

¹¹³ *Изабрана дела савремених државника, Николае Чаушеску*, Институт за међународну политику, Београд, 1970, стр. 201.

Саветовање комунистичких партија у Москви

У Москви је од 5. до 17. јуна 1969. одржано Треће међународно саветовање комунистичких и радничких партија. (Први скуп одржан је 1957. године, а други 1960.). Саветовање је првобитно планирано за новембар 1968. године, али је одложено због негативног расположења у међународном комунистичком покрету створеном војном интервенцијом пет чланица Варшавског пакта у Чехословачкој. Међу 75 партија које су се одазвале позиву била је и Румунска комунистичка партија.

Пре почетка саветовања у Москви се састао Припремни комитет саставље од 69 комунистичких партија. Његов задатак је био да расправља и припреми основни документ који би требало да буде поднет делегацијама 5. јуна. Припремни комитет је био подељен на 4 поткомитета који су имали задатак да разрађују по једну главу из основног документа и у њу уносе усаглашене ставове свих страна. А делове око којих има неслагања били би изостављени из коначне верзије. Припремни комитет је био свестан чињенице да ће се партије са различитим погледима тешко определити на компромис зато је била донета одлука да делегације имају право да потпишу само поједина поглавља са којима се слажу, а да се уздрже од прихватања осталих.¹¹⁴

На дневном реду су биле две тачке. Прва: задаци борбе против империјализма и друга: усвајање специјалног документа посвећеног стогодишњици Лењиновог рођења.¹¹⁵

Чаушеску је у говору одржаном 9. јуна највише критиковао нападе појединих партија уперене ка партијама које нису учествовале на саветовању, а пре свега на кинеску партију. Такође, осудио је политику силе у међународним односима и мешања у ствари других социјалистичких држава.¹¹⁶

Све партије су биле јединствене у подршци арапском, вијетнамском народу, демократским снагама у Грчкој и индонежанским комунистима у њиховој борби. На крају, саветовање је завшено усвајањем апела за мири потписивањем основног

¹¹⁴ С. Вујица, У Москви пред почетак, *Борба*, 3.6.1969, стр. 8.

¹¹⁵ Саветовање комунистичких партија у Москви, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, двоброј 462-3, 1-16.7.1969, стр 19.

¹¹⁶ Спорове међу социјалистичким земљама решавати само преговорима уз поштовање суверенитета сваке земље, *Политика*, 10.6.1969, стр. 1.

документа под називом „Задаци борбе против империјализма у савременој етапи и јединство акције комунистичких и антиимперијалистичких снага.”¹¹⁷ Документ у целини је потписало 66 од 75 партија које су биле у Москви, остале партије су потписале само одређена поглавља.

На саветовању је била донета и једногасна одлука о сазивању светског антиимперијалистичког конгреса и одмах је била образована комисија од 13 комунистичких партија са задатком да ради на његовом припремању.¹¹⁸

Румунска делегација је Саветовање комунистичких партија оценила повољно и изнела позитивне и негативне стране. За њу су позитивне стране биле: прво, била је извршена слободна размена мишљења; друго, многе партије су јавно указивале на потребу развијања односа у МРП на новим основама и принципима поштовања независности и равноправности; треће, чак је и притисак ЦК КПСС на неке партије оценила позитивно сматрајући да ће притисак приморати партије да размишљају о новим појавама које су се по први пут појавиле на овом Саветовању; четврто, похвалила је велики публицитет који је дат појединим делегацијама у штампи; пето у усвојеном документу је изостао напад на било коју партију; шесто, да је учешће на Саветовању ствар избора сваке партије и да то не сме да утиче на односе међу партијама; седмо, свака партија је могла самостално да одлучи да ли ће потписати или не документ; осмо, пропала је намера СССР да постигне монолитност; девето, нормализовани су односи Румуније са СССР и другим социјалистичким земљама.¹¹⁹ Постојали су и негативни аспекти саветовања из румунског угла попут чињенице да се није одустало од идеје осуде КП Кине и других партија и да је у излагањима појединих делегата било критике усмерене на рачун других партија. Брежњев је на пример добар део свог говора од 7. јуна посветио управо критици кинеске политике.¹²⁰

¹¹⁷ Саветовање комунистичких партија у Москви, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, двоброј 462-3, 1-16.7.1969, стр 19.

¹¹⁸ Завршено саветовање комунистичких и радничких партија, Прихваћен основни документ и апел поводом стогодишњице Лењиновог рођења, *Политика*, 18.6.1969, стр. 1 и 2.

¹¹⁹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Информација о боравку у Југославији члана ИК и Сталног президијума ЦК РКП Паул Никулеску Мизила, 2.7.1969.

¹²⁰ Брежњев оштро критикује Пекинг, *Борба*, 8,6,1969, стр. 3.

Европска безбедност

У румунској спољној политици питање безбедности је имало истакнуто место. Румунско руководство је у овом периоду сматрало да је за остваривање потпуне безбедности неопходно укидање војних база, повлачење нуклеарног оружја и страних трупа са територије других држава у своје националне границе, смањење националних армија, наоружања и војних расхода, као и истовремено укидање Северноатлантског и Варшавског пакта.¹²¹

Румунија је била јако заинтересована за питање европске безбедности. Њен однос према европској безбедности је био инспирисан личним интересима. Повратак Хладног рата и јачање блоковске политике у Европи би Румунији сузио маневарски простор и затворио је у границама источног блока, што би свакако лимитирало и њену независност.¹²² Румуни су били свесни да у ближој будућности не могу да рачунају на превазилажење блоковске подељености и евентуално укидање блокова. Због чега су више истицали значај ОУН и потребу поштовање међународних принципа. Посебан напор румунско руководство је улагало у идеју да односе између социјалистичких земаља извуче из идеолошког оквира и да им универзалан међународни значај.¹²³

Убрзо након догађаја у Чехословачкој у Европи је оживела дискусија о европској безбедности. Позивало се и апеловало на проналажење путева који би омогућили боље и стабилније односе на старом континенту. Међутим, тада се у Европи и даље осећао јак мирис блоковске поделе. Иако су се обе стране одлучиле за политику попуштња затегнутости, ипак без значајнијих промена и на Истоку и на Западу стабилни односи у Европи нису били могући.

Треба напоменути и чињеницу да је у односима Исток-Запад све више почела да долази до изражаја подела на односе између суперсила и однесе унутар самих европских држава. Један од разлога издвајања унутаревропских односа био је све мања опасност од глобалног оружаног сукоба. Повећана аутономија унутаревропских односа

¹²¹ А. Опетеа, *Историја румунског народа*, Нови Сад, 1979, стр. 395.

¹²² АЈ КПП I-2/40, Спољна политика Румуније после интервенције у ЧССР, Став Румуније према европској безбедности, јануар 1969.

¹²³ АЈ КПП I-2/40, Спољна политика Румуније после интервенције у ЧССР, Став према ОУН, јануар 1969.

је настала због веће самосталности држава западне Европе и повећаног интересовања Совјетског Савеза за развој економских и научно-техничких односа за тим земљама.¹²⁴

Због поменуте поделе догађаји у Чехословачкој су другачије утицали на односе између Истока и Запада. На нивоу односа суперсила чехословачка криза није донела значајне промене, јер су САД Чехословачку сматрале за подручје које је у интересној сфери Совјетског Савеза, другим речима Чехословачка и њени проблеми нису били од значаја за Вашингтон. С друге стране ова криза је имала далеко непосреднији и дубљи значај за односе унутар старог континента. Криза је успорила започет процес зближавања и појачала разлике између чланица два војна блока.

На прашком састанку министара иностраних послова социјалистичких земаља представник СССР се категорички супротставио намери Румуније да стави питање европске безбедности на дневни ред. Због стања односа између Москве и Букурешта и како се они не би даље погоршавали румунски представник није инсистирао на овом предлогу.¹²⁵

Николае Чаушеску је за часопис „Проблеми мира и социјализма” рекао да је: „Европска безбедност за румунски народ животни проблем. Из тих разлога њено остварење представља главну бригу румунске партије и владе које су чврсто одлучне да заједно са другим социјалистичким земаљама и свим напредним снагама делују на реализацији овог важног циља.”¹²⁶

У политичким центрима Европе европска безбедност је постајала све већа преокупација. Широм континента су били организовани симпозијуми, конференције и скупови на ову тему. Један такав симпозијум је био одржан од 26. до 28. јуна 1969. године у Букурешту. Организатор овог саветовања о европским проблемима је било Румунско удружење за међународно право и односе, на чијем челу се налазио Трајан Јонаску.¹²⁷ У кући Титулескуа, једног од најзначајнијих румунских дипломата свих времена нашао се велики број научних и политичких радника из тридесетак земаља. Њих је привукла тема под називом: „Развитак сарадње међу европским државама-претпоставка успостављања климе мира и безбедности у Европи”. Циљ овог научног

¹²⁴ Лео Матес, Ново политичко пролеће у европи?, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 461, 16.6.1969, стр. 11

¹²⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 434105, Телеграм, Њујорк, број 668, Разговор са Манескуом, 20.9.1969.

¹²⁶ Јавно мњење одлучно против сваке деонстрације силом, Борба, 26.5.1969, стр. 3.

¹²⁷ Румунија организује саветовање о европским проблемима, Политика, 16.6.1969, стр. 3.

скупа је био да у слободној и отвореној атмосфери дође до размене гледишта и идеја о миру и сарадњи. Треба напоменути да на скупу није било представника држава или неких организација, јер су сви учесници позвани у личном својству како би изнели своја а не државна или мишљења неке организације.¹²⁸ Учесници су дискутовали о јачању атмосфере поверења, о моделима европске безбедности и о путевима и начинима јачања сарадње и безбедности у Европи. Интересантно је да су се сви учесници трудили да избегну речи које би подстакле идеолошке или политичке конфронтације, и да је циљ свих говорника био да истакну неопходност сарадње европских народа и проналажење пута који воде ка безбеднијој Европи.¹²⁹

И омладинским организацијама је била примамљива тема о европској безбедности. У језеру Снагов, које се налази 40 км од Букурешта 15. јуна је почело петодневно заседање округлог стола. Учесће је узело више од 60 европских омладинских организација. Представници, међу којима је било и два Југословена су износили своја мишљења о „Улози и доприносу омладине и стварању климе мира и безбедности у Европи”. Међутим, током рада појавила се тенденција ка претераном оријентисању излагача глобалним питањима(последицама интервенције у Чехословачкој, питању Немачке, осуди режима у Португалији, Шпанији и Грчкој) а мало начину на који омладина може да допринесе европској безбедности.¹³⁰ После четири дана рада показало се да постоји општа сагласност делегата о потреби успостављања система сигурности у Европи и превазилажења блоковске подељености, али није било слагања око начина на који треба обезбедити трајни мир у Европи и улози омладине у томе.¹³¹ На крају рада округлог стола делегати су се сложили да је потребно да се млади ангажују у обебеђивању сигурности на европском континенту.¹³² Значај округлог стола који је организовао Савез комунистичке омладине Румуније је био у томе што је извршена размена мишљења и што је дат подстицај за сличне скупове у другим земљама Европе.

Сви скупови и конференције које су се одржавале у Румунији и другим државама имале су један заједнички циљ, а то је био стварање климе поверења,

¹²⁸ Сусрети у Букурешту о европској безбедности, Борба, 16.6.1969, стр. 3.

¹²⁹ Ранко Петковић, Дијалог о Европи у Букурешту, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, двоброј 462-3, 1-16.7.1969, стр. 11-12.

¹³⁰ М. Поповић, Настојања да се спрече било какви разговори о Чехословачкој, Округли сто европске омладине у Букурешту, Политика, 19.6.1969, стр. 4.

¹³¹ М. Поповић, Полемика о толеранцији, Политика, 20.6.1969, стр. 4.

¹³² М. Поповић, Без завршног документа, Политика, 21.6.1969, стр. 4.

попуштања и међународних односа заснованих на равноправности. За Румунију је од изузетног интереса било стварање повољније атмосфере због одржавања европске конференције предложене на заседању ВУ у Москви.¹³³

По усвајању Будимпештанског апела Румуни су покренули иницијативу да се на дневни ред заседања Генералне скупштине ОУН стави питање европске безбедности и сарадње, а да се 1970. година која је уједно била и јубилеј ОУН прогласи годином мира, безбедности и сарадње у Европи. Овакав предлог Румуније је био са скепсом примљен од многих држава, а СССР су чак категорички одбациле ову иницијативу.¹³⁴

Саветовање министара иностраних послова чланица ВУ у Будимпешти о европској безбедности

Поред свих тешкоћа и притисака, у 1969. години је била усвојена заједничка платформа и тактика земаља ВУ о припремама за одржавање опште европске конференције о безбедности и сарадњи. Били су прихваћени румунски предлози да у коминике уђу принципи суверености и равноправности, као и могућности за билатералне контакте. Захваљујући оваквом румунском инсистирању напори Источног блока усмерени ка европској безбедности и сарадњи су добили мање наглашен блоковски карактер.¹³⁵ Треба нагласити да су Румуни били свесни да је учешће у припремама за Конференцију о европској безбедности само по себи значило усклађивање спољнополитичке активности са политиком ВУ, тј. политиком Совјетског Савеза на првом месту. Ипак, с друге стране због расположења Запада да преговара са блоковских позиција, Букурешт је пристао на договор са Москвом, јер је у сваком случају било боље деловати и бити у блоковској акцији него деловати самостално и погоршати односе са СССР.

¹³³ До Конференције о безбедности и сарадњи у Европи је дошло 1975. године у Хелсинкију. Конференцији је присуствовало 35 земаља, међу којима су биле и Југославија и Румунија. Хелсиншки акт који је био усвојен 1 августа 1975. године је прописивао десет принципа коју су требали бити поштовани у односима међу државама. Ти принципи су били: суверенитет, уздржавање од употребе силе, неповредивост граница, територијални интегритет, мирно решавање спорова, немешање у унутрашње ствари, поштовање људских права и слобода, равноправност и право народа на самоопредељење, сарадња међу државама и свесно извршавање обавеза по међународном праву (The Helsinki Final Act <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/helsinki> посећено 27.7.2018)

¹³⁴ АЈ КПР I-2/40, Информације о Румунији, Став према европској сарадњи и безбедности, 11.8.1969.

¹³⁵ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 4641, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 5, 5.1.1970.

На иницијативу Мађарске и Чехословачке 21. и 22. јуна 1970. године је у Букурешту дошло до састанка министара иностраних послова чланица ВУ. Неколико дана пре доласка министара, у Будимпешти су се састали њихови заменици да разраде питања и припреме документ. Једино Румуни нису били унапред упознати са нацртом документа, што показује да је и током овог саветовања постојала јасна подела на Румунију и остале чланице. Остала шесторица министара су се слагали по свим питањима изнетим у документу, док је румунски министар износио примедбе. Румунска делегација се залагала да се у документ унесе исказ да „социјалистичке земље манифестују добру вољу и према предлозима других земаља” и да се у документу призна значај и корисност састанака и других заинтересованих држава о КЕБ.¹³⁶ Током саветовања извршена је размена мишљења о најважнијим проблемима у Европи и размена информација о консултацијама одржаним последњих месеци о организовању конференције о безбедности и сарадњи у Европи.¹³⁷ У усвојеном документу биле су изнете теме о којима је требало дискутовати током конференције о европској безбедности. Најважнија питања су била: остварење европске безбедности и одрицање од коришћења силе или претње силом у међусобним односима између европских држава, проширење економских, научних, техничких и културних веза на бази равноправности и стварање организација задужених за проблеме безбедности и сарадње.¹³⁸

На румунско инсистирање прихваћена је идеја да усвојени документ буде послат свим заинтересованим земљама. Није био прихваћен предлог Румуније да се дискутује о смањењу страних оружаних снага у Европи. Остали министри су одлучили да се то питање покрене тек после КЕБ. На саветовању министара није конкретно разговарано о датуму одржавања конференције.¹³⁹ Упркос неким недостацима и чињенице да су се Румуни накнадно упознали са нацртом документа, румунска делегација је позитивно оценила дискусију, изнете ставове и сам документ усвојен у Будимпешти.

¹³⁶ АЈ КРР I-5-b/97-4, док. 424893, Забелешка о разговору др А. Вратуше, заменика државног секретара за иностране послове са В. Шандруом, амбасадором СР Румуније, 25. јун 1970.

¹³⁷ АЈ КРР I-5-b/97-4, док. Коминике о саветовању министара иностраних послова чланица Варшавског уговора. 23. јун 1970.

¹³⁸ АЈ КРР I-5-b/97-4, Меморандум, 27. јун 1970.

¹³⁹ АЈ КРР I-5-b/97-4, док. 424893, Информација, Саопштење румунског амбасадора заменику државног секретара за иностране послове о састанку министара иностраних послова Варшавског уговора у Будимпешти, 8.7.1970.

Румунска оцена консултативног састанка била је у суштини позитивна, међутим, по извештајима се може приметити да је током састанка било притиска од стране осталих чланица на румунске ставове. Као и по питању осталих саветовања, и овде се једино румунски став разликовао од осталих.¹⁴⁰ Румунска делегација на челу са министром Манескуом се залагала да се у документе унесу одређене формулације попут оне да су социјалистичке земље спремне да манифестују добру вољу и према предлозима других змаља и да су спремне да признају да су такође корисни и састанци других заинтересованих држава о конференцији о европској безбедности. Министри су се на крају сложили око проблема учесника на општеевропској конференцији. Било је договорено да на њој могу учествовати све европске државе, укључујући и НДР и СРН, али и САД и Канаду. На саветовању се било речи и о смањенју страних оружаних снага у Европи. Румунија је била поднела предлог да се о томе расправља на конференцији, међутим такав предлог је био одбијен од осталих чланица, те је на крају било договорено да се о смањивању страних оружаних снага расправља после завршетка конференције у оквиру посебног тела.¹⁴¹

Став Румуније је на крају био да 1970. година на плану европске безбедности није донела неке спектакуларне резултате, али да је ипак дошло до неког побољшања и развоја. Сматрали су да је састанак НАТО у Бриселу био корак назад у односу на заседање у Риму, јер се у Бриселу јасно манифестовала тенденција да се успори напредак по КЕБ путем постављања нових услова, а пре свега решавање берлинског проблема. Румуни су чврсто веровали да иза такве политике НАТО стоји САД, и да је то свакако утицало и на слабљење интересовања друге велике силе. Све више се у Москви под европском безбедношћу видело само питање СР Немачке. Совјетски Савез је по румунском виђењу свој државни интерес видео у потписивању уговора са СРН, којим би се избегла опасност од немачког напада.¹⁴²

¹⁴⁰ База консултација у Будимпешти су били усвојени предлози усвојени на састанку у Прагу из октобра 1969. године. (ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 424893, Меморандум, 25.6.1970).

¹⁴¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 424893, Забелешка о разговору др А. Вратуше, заменика државног секретара за иностране послове са В. Шандруом, амбасадором СР Румуније, 25. јуна 1970.

¹⁴² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, Разговори А. Вратуше и Маковескуа.

Ставови Југославије о европској безбедности

Питање европске безбедности је било врло значајно и за југословенско руководство. Партија је сматрала да је за мир и безбедност у свету неопходно радити на развијању свестране сарадње између свих европских земаља. Треба имати на уму да је европска безбедност била потпуно у складу са југословенском политико мирољубиве коегзистенције и несврстаности. Што се тиче одржавања конференције, Београд је сматрао да би она могла допринети приближавању гледишта и развијању општеевропске сарадње у разним подручјима.¹⁴³

Румунија и Блиски исток

Румунија је била једина комунистичка земља која је после шестодневног рата одржала дипломатске односе са Израелом. Пријатљски односи Румуније и Израела би се могли тумачити и кроз румунску жељу да у свакој прилици истакне независан став према Москви. Блискоисточна криза је била једна од најзначајнијих међународних питања, те је Румунија управо ту нарочито хтела да истакне своју самосталност.

Ситуација на Блиском истоку се од шестодневног рата није смиривала. Често су избијали краћи оружани сукоби између египатских и израелских снага. Један такав сукоб је избио 8. априла 1969. године. У петочасовној размени ватре на фронту дугом око 80 километара обе стране су претрпеле велике људске и материјалне губитке. Сукоб је престао тек на интервенцију Уједињених нација.¹⁴⁴ Осмог августа 1969. се, од 1967. године, десио најснажнији напад палестинских герилаца на положаје израелске војске у северном делу Јорданске долине. У трочасовном нападу убијено је око 60 израелских војника и уништено доста војне опреме, као и 6 км телекомуникационе

¹⁴³ Ставови Југославије о европској безбедности, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 477, 16.2..1970, стр.13-14.

¹⁴⁴ Петочасовна битка на Суецу, Жестоки сукоби на Блиском истоку, *Борба*, 9.4.1969, стр. 1.

мреже.¹⁴⁵ Свакако да овакви напади једне страни нису могли да прођу без одговора друге. Тако је после овог герилског напада уследило бомбардовање од стране израелске артиљерије, а 17. августа је уследила размена ватре преко Суецког канала.¹⁴⁶

Односи Румуније и Израела

У тренутку погоршаног стања на Блиском истоку, израелска и румунска влада су саопштиле 17. августа 1969. године да су потписале споразум о подизању дипломатских представништва са нивоа посланства на ниво амбасаде.¹⁴⁷ У Израелу је одлука Румуније да подигле ниво дипломатских односа примљена прилично помпезно. Министар иностраних послова Аба Ебан је изјавио да је подизање односа на ниво амбасада доказ добрих веза између две земље. За штампу је изјавио: „Овакав развој одржава дух и садржину пријатељских односа између Румуније и Израела”. Телавивски лист „Једиот Ахаранот” је окарактерисао потез Румуније као смео корак. Исти лист је румунско-израелске односе видео и као један вид исказивања независности Румуније.¹⁴⁸

Подизање статуса дипломатских односа између Румуније и Израела је различито коментарисано у свету. Источно-европске и арапске земље су овакав потез Румуније повезивале најпре са посетом Никсона, а потом и са посетом Манескуа Југославији.¹⁴⁹

Постојале су оптужбе на рачун Румуније да је због своје одлуке да подигне представништво са Израелом на ниво амбасаде и саме политике према тој земљи добила од западних земаља 700 милиона долара у форми кредита и помоћи. Ову критику су најчешће износиле УАР и СССР. Обзиром да су то огромна средства треба

¹⁴⁵ Досад најснажнији напад коандоса на израелске положаје, *Политика*, 9.8.1969, стр. 2.

¹⁴⁶ Двобој преко канала трајао целу ноћ, *Политика*, 18.8.1969. ст. 1.

¹⁴⁷ Румунија и Израел подижу представништва на ранг амбасаде, *Политика*, 18.8.1969, стр. 3.

¹⁴⁸ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 898, 23.8.1969, Односи Румуније са арапским светом.

¹⁴⁹ АЈ КПР I-2/41, Информација о реаговањима на одлуку о подизању дипломатских представништва између Румуније и Израела

ову информацију узимати са резервом.¹⁵⁰ Сирија је 20. августа румунски акт коментарисала као „несрдачни корак према Сирији, посебно и према арапским земљама уопште”.¹⁵¹

Ипак, у суштини, ова одлука се није одразила на став Румуније према блискоисточној кризи. Румунија се и даље залагала за решење кризе на основу Резолуције Савета безбедности из 1967. године. Што је подразумевало да се Израел повуче са окупираних територија и да се одрекне свих територијалних претензија.¹⁵²

Совјетски амбасадор у Букурешту је једном приликом рекао југословенском амбасадору: „Зар председник Тито није могао саветовати Румунима да то не чине”. Све арапске земље су оштро осудиле одлуку румунске владе. Судан (20. августа) и Сирија (24. августа) су због „непријатељског акта који храбри израелске агресоре и грубог изазова правима палестинског народа и вољи арапске нације” прекинуле дипломатске односе са Румунијом. А УАР и Ирак су повукли шефове дипломатских представништва из Букурешта и замрзли односе. И остале арапске државе су, ако не друго, бар вербално критиковале одлуку Букурешта. Један од начина исказивања незадовољства румунском одлуком је био и бојкотовање амбасадора арапских земаља у Сирији пријема који је у Дамаску организовао румунски амбасадор поводом прославе дана румунске независности.¹⁵³

У арапским листовима је било доста критичких чланака о Румунији. Истицано је да одлука Румуније представља „подршку ционистичкој агресији”, „подстицај израелским експанзионизмима”, да „такав поступак не одговара социјалистичким принципима и путевима” и да „ наноси удар интересима оправдане борбе арапских земаља”.¹⁵⁴ Једино је Тунис био изузетак, његов министар иностраних послова је поводом овог догађаја изјавио да ће Тунис „наставити да развија добре односе са Румунијом, јер одлука владе у Букурешту тиче се унутрашњих послова те земље”.¹⁵⁵

¹⁵⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 128, док. 440088, Шифровани телеграм, Акра, бр. 201, 3.11.1969.

¹⁵¹ Сирија негодује због румунских односа са Израелом, *Политика*, 21.8.1969. стр 2.

¹⁵² Нема промене у румунском ставу према Блиском истоку, *Политика*, 21.8.1969. стр 2.

¹⁵³ Одговор румунске владе Судану, Ираку и УАР, Бојкотован румунски пријем, *Борба*, 25.8.1969, стр. 3.

¹⁵⁴ Москва посредно замера Букурешту, *Борба*, 31.9.1969, стр. 5.

¹⁵⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422, Информација о реаговањима на одлуку о подизању ранга дипломатских представништва између Румуније и Израела.

Румунија и Запад

Личне претензије Чаушескуа да постане политичка фигура видљива на плану међународне политике водиле су Румунију ка обнављању и побољшању односа са Западом. Један од начина афирмације Румуније на светској политичкој сцени је било посредовање у америчко-кинеским односима, као и у арапско-израелским односима. Букурешт је био домаћин преговора између Палестине и Израела.¹⁵⁶ Мешањем у палестинско питање, приближавањем Маовој Кини и обнављање дипломатских односа са Савезном Републиком Немачком, као и подизањем дипломатских односа са Израелом Букурешт је желео да се одвоји од Москве и приближи Западу. Румунију је западна грозница дрмала све до 1971. године, тј. до Чаушескуове посете Кини, Вијетнаму и Северној Кореји. Очаран оним што је тамо видео, он се опет окренуо Истоку. Чак је из далеких крајева донео у Румунију и „културну револуцију”.

Проширавање и учвршћивање веза са свим земљама било је у склопу румунске спољнополитичке оријентације. У овом периоду Румунија је посебну пажњу посвећивала јачању економске сарадње са развијеним западним земљама. А циљ такве политике је био бржи увоз преко потребне модерне технологије са Запада. Она се највише оријентисала на водеће земље Запада- САД, Француску, В. Британију и СРН са жељом да пробуди заинтересованост ових земаља за независност Румуније.¹⁵⁷ Треба истаћи да је у правцу остваривања тог циља Румунија постала и члан ГАТ и Међународне банке и да је формирала више мешовитих друштава са Француском и СР Немачком. Активно је учествовала у раду међународних организација попут ОУН, ЕЕЦ и УНИЦЕФ-а, где се залагала за познате принципе и где је иступала са својим независним ставовима.¹⁵⁸

У тежњи за модернизацијом своје индустрије Румунија је интензивно радила на повезивању својих фабрика са фабрикама западних земаља. Она је успела да оствари кооперацију са познатим фабрикама из Француске, Западне Немачке, Италије, па чак и

¹⁵⁶ О. Печикан, Историја Румуније, Београд, 2017, стр. 576.

¹⁵⁷ АЈ КПР I-3-a/97-29, Неке напомене о спољној политици Румуније, Информација поводом сусрета Председника Републике са председником Н. Чаушеским, 30.10.1970.

¹⁵⁸ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/II-155, Неки актуелни моменти у положају и спољнополитичкој активности Румуније, 1971.

из Јапана.¹⁵⁹ Румунија је у контактима са развијеним земљама видела извор јачања своје самосталности и хватања корака са технолошком револуцијом.

Само у току друге половине 1969. године Румунија је имала чак пет званичних сусрета на нивоу шефова држава, са Турском, САД, Аустријом, Ираном и Финском и три на нивоу шефова влада, са Холандијом, Белгијом и Великом Британијом.¹⁶⁰ Румунија је овим контактима желела да прошири сарадњу, посебно у економској сфери и да ојача свој међународни положај. Међутим, ово није значило да се Румунија окренула Западу, за њу је и даље основна преокупација била сарадња са СССР и ИЕЗ.

У политици према западним земљама значајну преокупацију представљали су економски односи. Посебно је Румунија била заинтересована за увоз савремене технике и технологије,¹⁶¹ као и да повећа удео западних земаља у робној размени. Највеће тешкоће у остваривању оваквих циљева су били румунска неконкурентност на западним тржиштима, недостатак девеза и затвореност ЗЕТ-а.¹⁶²

Као нови и велики проблем на економском плану за Румунију се појавила тенденција интеграције и на Истоку и на Западу. Што се тиче СЕВ, Румуни нису били против интеграције ако би она била на постулатима равноправности и напретка свих чланица, а против ако би се под велом интеграције спроводила политика потчињавања осталих.¹⁶³ Румунија је као и према тенденцијама у СЕВ имала сличан став и према тенденцијама у ЗЕТ, сматрала је да интеграција и фузија воде стварању наднационалних тела што угрожава равноправност и национални суверенитет чланица.

¹⁵⁹ „Плодови конструктивне политике”, Посета Никсона и румунска спољна политика, *Политика*, 1.8.1969, стр. 2.

¹⁶⁰ АЈ СИБ-130, ф.628, док. 439519, Информација о СР Румунији и југословенско-румунским односима, поводом посете председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маера, Односи са западним земљама, 29. децембар 1969.

¹⁶¹ Осим легалних путева набавке технологије, Румунија је користила и друге начине. Њена тајна служба је имала посебно одељење за технолошку шпијунажу. Још педесетих година, сходно обавештјним плановима Совјетског Савеза, Румуни су се специјализовали за крађу технолошких патената западних земаља. Велика пажња коју је Чаушеску посвећивао овој сфери тајне делатности је давала резултате. Румуни су захваљујући шпијунажи долазили до планова и нацрта фабричких постројења, сложених машина, чак и компјутерских чипова и других делова (Ивоник Деноел, *Тајна историја 20. века-Мемоари шпијуна у периоду од 1945. до 1989*, Београд, 2013, стр. 197).

¹⁶² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 4641, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 5, 5.1.1970.

¹⁶³ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 447404, Информација о разговору заменика државног секретара др Антона Вратуше са руководиоцима МИП-а Румуније, 7-9. јануара 1971. године.

Били су става да „таква врста интеграције своди на наметање воље и интереса јачих, чиме се заоштравају противречности и ривалитет”.¹⁶⁴

У односима са западним земљама, румунско руководство је показало велику заинтересованост за даље унапређивање односа и јачање своје међународне афирмације ради проширења маневарског простора у односу на СССР. Међутим, млако реаговање Запада на војну интервенцију петорице на ЧССР, потврдило је бојазан да Запад *de facto* признаје постојање зоне утицаја и да због тога румунија као део совјетске зоне не може да очекује њихову озбиљнију помоћ.¹⁶⁵

Значајна за политику Румуније је била посета Маурера Британији. Он је са премијером Вилсоном највише разговарао о европској безбедности. Енергично је током разговора био против концепције европске безбедности између блокова, јер је то по његовом мишљењу дозвољавало политику зоне утицаја, те тако угрожава националну независност и права на самостални унутрашњи развитак. За Вилсона је било најважније инсистирање да конференција о европској безбедности треба да разматра проблем узајамног смањивања оружаних снага у Европи. Важни су били и разговори о економији. Од 1960. године робна размена Румуније и Британије је повећана 6 пута, те је 1968. године она износила 156 милиона фунти, од тога оо 100 милиона је чинио румунски увоз, а извоз је био у вредности од око 56 милиона фунти. Оваквим обимом Британија је заузимала шесто место у румунској спољној трговини. Нарочито се разговарало о технолошкој сарадњи и индустријској кооперацији. На Маурерово инсистирање прихваћено је повећање румунског извоза ради замене за наставак куповине британске опреме. Румунија је куповином 6 британских авиона „БАС 111” придобила наклоност у вези добијања дугорочних кредита од Британије. Вилсон је у економском и политичком отварању Румуније према западу видео могућност да прошири британско присуство у Румунији, а Маурер је, с друге стране у Британији видео интересантног економског партнера и још један терен за јачање румунске међународне позиције.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Наметање воље и интереса јачих, Румунска штампа о тенденцијама интеграције у ЗЕТ и СЕВ, *Борба*, 23.1.1969, стр.4.

¹⁶⁵ АЈ КПР I-2/40, Спољна политика Румуније после интервенције у ЧССР, Односи са западним земљама, јануар 1969.

¹⁶⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 445297, Шифровани телеграм, Букурешт бр.403,15.12.1969.

Чаушескуова путовања

Током марта 1969. године Чаушеску је посетио Турску, где је био добро примљен од стране турских званичника и народа. Акценат током разговора је био стављен на економским односима. Конкретан значај посете је био договор о оснивању Мешовитог комитета и анализирања могућности за закључивање дугорочног економског споразума. Односи са Турском су гледано у глобалу били добри. Обе државе су биле за сарадњу на принципима равноправности, суверенитета, и немешања у унутрашње ствари других земаља. Турском руководству није сметала различитост у системима, као ни чињеница да је Румунија била чланица ВУ. Турска је подржавала напоре Румуније усмерене ка побољшању односа на Балкану, и током разговора истицала важност развијања сарадње међу балканским земљама и значај мира на Балкану за успостављање мира у свету.¹⁶⁷

У другој половини јула 1970. Чаушеску је посетио Париз где је разговарао са Помпидуом о европској безбедности, Блиском истоку, Индокини и билатералним односима. Француска је била присталица конференције о европској безбедности на којој не би били заступљени блокови већ нације. Помпиду је посебно инсистирао на превазилажење подељености Европе, како би све земље, без обзира на режиме и блокове којима припадају могле слободно да сарађују. Попут Чаушескуа и Помпиду је сматрао да та сарадња треба да почива на принципима поштовања независности, суверенитет, немења у унутрашње послове и праву сваке земље да сама одређује и следи путеве свог развоја. Током разговора румунска делегација је предложила стварање једног тела при Уједињеним нацијама чији би задатак био да се стара о развоју односа између земаља Европе. Међутим овај румунски предлог тада није добио француску подршку, јер су Французи сматрали да је услов стварању једне таквеорганизације решење немачког питања.¹⁶⁸

Чаушеску је од 12. до 27. октобра боравио у Америци поводом свечаног заседања Генеране скупштине УН. Посета Чаушескуа Белој кући је била веома значајна. Иако је у питању била посета незваничног карактера председник Румуније је

¹⁶⁷ АЈ, КПП I-5-b/97-4, док. 412097, Забелешка о разговору помоћника државног секретара М. Пешића са румунским амбасадором А. Малнашаном, 8.4.1969. године.

¹⁶⁸ Слагање и извесна одстојања, *Политика*, 18.7.1970, стр. 3.

добрио највиши протоколарни третман. Пре сусрета и разговора са америчким председником, Чаушеску је обишао неколико великих идустриских центара и пар водећих банкарских кућа.¹⁶⁹ Два председника су разговарала о најзначајнијим тада актуелним питањима и проблемима у свету и у међусобним односима. Никсон је често постављао директна питања румунском председнику попут оних везаних за СССР и Брежњевљеву доктрину. Задовољан одговором Николае Чаушескуа који је гласио да та доктрина за Румунију не постоји, нити ће постојати, Никсон је подвукао значај који САД придају независности таквих земаља.¹⁷⁰ Закључак разговора је био да је неопходно радити на побољшању економских и трговинских односа између САД и Румуније и да би развој у овој сфери допринео развоју односа и сарадње и у другим областима.¹⁷¹ Обим размене две државе је у 1970. години износио око 75 милиона долара. Иако је то било недовољно, тај обим је Румунију смештао на друго место у трговини САД са социјалистичким земљама.¹⁷²

Током новембра и децембра 1970. године Николае Чаушеску је био изузетно активан на спољном плану. Учинио је посету СФРЈ, затим је примио у Букурешту Гомулку и Улбрихта и на крају посетио бугарског лидера Тодора Живкова.¹⁷³ Посета Гомулке као и посета партијско- државне делегације Румуније Бугарској од 18. до 21. новембра имале су за циљ потписивање нових, раније парафираних уговора о пријатељству и сарадњи. Ова посета румунске делегације на челу са Чаушескуом због недавног сусрета из септембра на Дунаву није могла имати нарочити садржај.¹⁷⁴ Уговор о пријатељству са Бугарском је био у суштини идентичан са уговором о пријатељству и сарадњи са Пољском, а опет уговор са пољској је био рађен по моделу таквог уговора потписаног између Букурешта и Москве. Тако да се може закључити да су ови уговори били у складу са оптим правцима совјетске политке према Румунији.

¹⁶⁹ Наглашена пословност, Борба, 28.10.1970, стр. 3.

¹⁷⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 441886, Шифровани телеграм, Москва, бр. 861, 3.11.1970.

¹⁷¹ Разговори Никсон-Чаушеску, *Политика*, 28.10.1970, стр. 2.

¹⁷² На првом месту је била Југославија.

¹⁷³ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 441886, Шифровани телеграм, Москва, бр. 861, 3.11.1970.

¹⁷⁴ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 444197, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 457., 2.12.1970.

Односи Румуније и САД

Румунско-амерички односи на почетку 1969. године су стајали на мртвој тачци. Вашингтон није показивао интересовање ни за једно питање које се директно или индиректно тичало Букурешта. Могуће да је овакав амерички однос према Румунији био резултат разговора вођених између СССР и САД. У Никсоновим интервијуима се могла приметити велика доза обзира према СССР, чак и у неким за Вашингтон кључним питањима попут Вијетнама и Берлина. Тако да у првој половини године није било ни најмањег наговештаја посете председника Никсона Румунији.¹⁷⁵ Робна размена Румуније са САД је била на врло ниском нивоу, једва је достигала 5 милиона долара. Разлог је то што она није имала третма најповлашћеније нације, а то је значило велике царинске и друге баријере. Због тога Румунија није могла да има већег удела на америчком тржишту.¹⁷⁶

Међутим, то ће се променити са доласком Никсона на место председника САД. Преузевши дужност 20. јануара 1969. он је у говору изјавио: „Дошло је време да се из ере конфронтације пређе у еру преговарања”.¹⁷⁷ Ова изјава је била увод у нову фазу Хладног рата, познату као период детанта. Циљеви нове политике Вашингтона су биле смањивање опасности од избијања ратног сукоба између две идеолошки супротстављене силе, јачање међусобног поверења и развијање економске, културне и сарадње у другим сферама. Оваква политика се одразила и на односе са Румунијом која је и сама желела да се приближи Сједињеним Државама.

Посета Никсона Румунији

Румунија је била прва социјалистичка земља коју је Ричард Никсон посетио у току свог председничког мандата. Шта више, ова посета је у историји остала упамћена као прва послератна посета једног америчког председника некој социјалистичкој

¹⁷⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 410151, Шифровани телеграм, Вашингтон, број 403, 18.3.1969.

¹⁷⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 435661, Белешка о разговору вођеном са економским саветником румунске амбасаде у Београду Влад Виорелом, 26.9.1969.

¹⁷⁷ D. Đ. Dašić, nav. delo, str. 534.

земљи.¹⁷⁸ Због чега се дуго после ње говорило да је она била преседан и нова страница у спољној политици САД, али и великих сила. Иначе, Никсонови ставови о сарадњи Истока и Запада поткрепљује чињеница да је он у својству потпредседника посетио СССР и Пољску, а као председнички кандидат 1967. године је желео да посети Совјетски Савез, Чехословачку и Румунију. Међутим СССР и Чехословачка су одбиле да му дају визу, те је једино успео да посети Румунију где је био добро примљен и где је добио прилику да разговара са Чаушескуом.¹⁷⁹

Његов први долазак у Румунију није била званична посета једног америчког сенатора, већ приватно путовање. О томе у својим мемоарима Хенри Кисинџер¹⁸⁰ да су „Председнику остали у веома пријатној успомени некадашњи састанци (мисли на посету из 1967. године) са румунским руководиоцима, када су га изузетно срдечно примили, мада је дошао као приватно лице”. По Кисинџеровим речима, Никсон никада нје заборавио указано поштовање и љубазност те да је због тога управо он лично предложио 1969. да Румунија буде једна од земаља које ће посетити на свом путу око света.¹⁸¹ Јон Михај Паћепа¹⁸², на то додаје да је одлучујући фактор била и навика Николае Чаушескуа да посматра и проучава карктере страних руководиоца и да тек после детаљне процена њиховог потенцијала и користи за Румунију доноси одлуку

¹⁷⁸ Ово место је требало да заузме посета Ајзенхауера Совјетском Савезу, која је била припремљена, али до ње није дошло због „афере У-2”. Атентат је спречио Џона Кенедија, а Вијетнамски рат Линдона Џонсона.

¹⁷⁹ Душан Симић, Никсон у Румунији, *Борба*, 30.6.1969, стр. 2.

¹⁸⁰ Кисинџер је тада био Никсонов саветник за националну безбедност.

¹⁸¹ Хери Кисинџер, *Мемоари*, Загреб, 1981, стр. 156-7.

¹⁸² Јон Михај Паћепа (1928, Букурешт-) У Букурешту је студирао хемију, али пре самог завршетка студија био је врбован од стране Секуритатеје. Тако да је од 1947. године био у њеним редовима, а од 1955. је пречао у Одељење за иностране информације. Факултет је завршио после неколико година. Александру Драгићи га је 1959. године поставио за шефа Одељења за индустријску шпијунажу. Од доласка Чаушескуа на власт, његова каријера је наставила узлазном путањом. У Одељењу за иностране информације је догурао до помоћника директора. Истовремено је био и саветник Чаушескуа за безбедност, а од 1972. и саветник за индустријски и технолошки развој земље. Његов списак задужења је био изузетно велики, чак је био задужен да организује Чаушескове посете страним државама до најситнијих детаља. Пословно путовање у Бон од 27. јуна 1978. године (требао је да достави поруку Хелмуту Шлиману), Паћепа је искористио да напусти Румунију. Потражио је азил у америчкој амбасад и већ 28. јуна се нашао у Америци. Како је касније говорио, главни разлог напуштања Чаушескуа је био задатак да ликвидира Ноела Бернарда, који се налазио на челу радија Слободна Европа. За време владавине Чаушескуа глава Јон Паћепе је била уцењена на два милиона долара, чак је румунски вођа ангажовао познатог убицу Карлоса, али ни овај није успео да га пронађе. Чак и после смрти Чаушескуа, његов живот је и даље био у опасности Генерал Николае Плешица, Паћепин наследник на челу румунске службе је 2001. године у својим мемоарима Уши и очи народа, позвао све патриоте да ликвидирају Паћепу. Написао је више књига у којима је откривао највеће тајне румунске тајне службе, Чаушескове владавине, али и приватног живота вадајуће династије. Његова најпознатија дела су: „Црвени хоризонти”, „Наслеђе Кремља”, „Дезинформације”, „Црвена књига Секуритатее”... Паћепа је био највиши официр једне источне тајне службе који је превбегао на Запад. Његови мемоари- Црвени хоризонти су преко таласа радија Слободна Европа допирали и до слушаца у Румунији. Шта више, ова књига је постала главни доказ оптужбе током суђења брачном пару Чаушеску децембра 1989. године.

како ће се према њима поставити. „Тако је дуго и помно проучавао Ричарда Никсона пре но што је одлучио да га у Румунију прими 1967. године, уз све државне почести и то после Никсоновог повлачења из политике, када је био само приватно лице. Као обичног њујоршког адвоката, Никона су практично игнорисали за време боравка у Москви и није га примио ни један од званичника”.¹⁸³

Да Румунија буде прва социјалистичка земља коју ће посетити један амерички председник утицала је и спољнополитичка активност Чаушескуа. За разлику од осталих социјалистичких вођа, па и Јосипа Броза, Николае Чаушеску није користио званичну совјетску реторику против Америке. Тако се румунски лидер, наступајући независно од осталих званичника социјалистичких земаља издвајао и разликовао. По питању блискоисточне кризе Чаушеску је заступао позиције проналажења компромисног решења, за шта је била и Никсон.¹⁸⁴ Све је то, по свему судећи, утицало на Никсона да се одлучи за Румунију.

Вест да ће Никсон посетити Румунију Бела кућа је саопштила на конференцији за штампу 28. јуна 1969. У саопштењу је било прецизирано да ће Никсон одмах после дочека астронаута Аполо 11, кренути на пут у Азију и да ће посетити Филипине, Индонезију, Тајланд, Индију и Пакистан. Као додатак у извештају је стајало да ће азијска турнеја америчког председника бити проширена кратком посетом Румунији.¹⁸⁵

Како је Чаушеску истакао приликом разговора са Јосипом Брозом у Кладову, за посету Ричарда Никсона није постајао формалан позив. Као основ за посету узиман је усмени позив који је Николеску пренео Никсону приликом сахране Ајзенхауера.¹⁸⁶

Елем, званичан позив да Никсон посети Букурешт је био уручен преко министра Роџерса 28. фебруара, а Вашингтон је најавио посету 28. јуна.

Посета америчког председника је дошла после његових постета Индонезији, Тајланду, Индији и Пакистану где је желео да покаже политику заинтересованости за мир у Азији.¹⁸⁷ Велики утицај да Никсон посети Румунију је поред свечаног пријема

¹⁸³ Jon Mihaj Račepa, *Crveni horizonti*, Beograd 1990, str. 134.

¹⁸⁴ D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, Beograd, 2012, str. 287.

¹⁸⁵ АЈ КПР, I-5-b/САД, Информација око посете председника САД Р. Никсона азијским земљама и Румунији.

¹⁸⁶ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Кладову.

¹⁸⁷ Никсон ће почетком августа посетити Румунију, *Политика*, 29.6.1969, стр. 3.

приликом претходног боравка у Румунији, другачије румунске политике имала и Де Голова посета Букурешту из 1968. године.¹⁸⁸

На одлуку је су утицале и следеће чињенице попут оне да је Румунија била најнезависнија источноевропска комунистичка земља, затим да је била једина чланица ВУ која није учествовала у окупацији Чехословачке и која није била у непријатељству са Кином.¹⁸⁹

Боравак првог човека Беле куће у Румунији је трајао 27 часова. За то време Никон је имао прилике да се упозна и са градом. Први дан посете је био резервисан за трочасовне разговоре са Чаушескуом у згради Државног савета и Председништва владе. Разговорима два председника су присуствовали и румунски премијер Јон Георге Маурер и саветник америчког председника Хенри Кисинџер. Другог дана је посетио је стамбено насеље „Титан” и Градском музеј и поново разговарао са Чаушескуом о најбитнијим питањима из билатералних односа.¹⁹⁰ Прва посета једног америчког председника социјалистичкој земљи а уједно и чланици ВУ изазивала је велику пажњу светске штампе. Свечаном дочеку Никсона на аеродрому „Отопени” је присуствовало негде око 500 иностраних новинара. А око 50 иностраних радио-станица је пратило и коментарисало посету са лица места.¹⁹¹

Током целе посете Никсон је подвлачио да је дошао с циљем да побољша сарадњу са Румунијом, али и са осталим социјалистичким земљама. Јасно је истицао да поштује независност и суверенитет Румуније и да жели добре односе са Чаушескуом.¹⁹²

У разговорима су били размотрени билатерални односи и нека међународна питања попут проблема европске безбедности, односа Исток-Запад, разоружавање, рат у Вијетнаму и сукоба на Блиском истоку.¹⁹³ Чаушеску је обновио предлог да се распусе Атлантски и Варшавски пакт, да се расформирају стране базе на туђим територијама и да се стране трупе повуку на своје територије.¹⁹⁴

¹⁸⁸ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 891, 5.6.1969, Однос Исто-Запад, Француска предвиђања.

¹⁸⁹ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 894, 19.7.1969, Румунија и њена спољна политика.

¹⁹⁰ М. Маровић, Разговор с претходником, *Политика*, 2.8.1969, стр. 1.

¹⁹¹ Р. Бајалски, Никсон данас у Букурешту, *Борба*, 2.8.1969, стр. 1.

¹⁹² АЈ СИВ-130, ф.628, док. 42859, Информација о посети Никсона Румунији, Чаушеску рекао Петрићу, 22.8.1969.

¹⁹³ Обе стране задовољне, Завршена Никонова посета Букурешту, *Политика*, 4.8.1969, стр. 1.

¹⁹⁴ Никсон у Букурешту, *Борба*, 3.8.1969, стр. 2.

У разговорима Никсона и Чаушескуа најважнија тема била је Вијетнам, који је посебно мучио САД. Та тема је била значајна и за Румунију јер је она покушавала да посредује у преговорима који би водили окончању рата.¹⁹⁵ Осим Вијетнама председници су разговарали и о осталим актуелним међународним питањима. У разговорима о билатералним односима најважније место је имало питање побољшања економске сарадње.¹⁹⁶ Румуни су тражили боље услове за сарадњу са америчким фирмама, затим за њих је нарочито значајно било повећање извоза ради отплате лиценци и опреме, потом унапређење научно-техничке сарадње и олакшице за стимулисање размене роба. У суштини, циљ румунске делегације је био добијање клаузуле најповлашћеније нације. Никсон је у разговору о економским односима био опрезан, он се у принципу сагласио са румунским захтевима и изразио спремност да ће их размотрити.¹⁹⁷

Било је речи и о односима Америке и Југославије. Никсон је говорећи о Југославији напомену да би желео да посети и Југославију и да разговара са председником Титом.¹⁹⁸

Посета Никсона Румунији је била, с једне стране велики успех у румунској тежњи да реализује што независнију политику у условима припадности ВУ, с друге стране она је истовремено ставила Румунију у још деликатнији положај у односу на СССР. Румунија је на све начине покушавала да умањи негативне реперкусије посете Никсона на односе са СССР и осталим ИЕЗ. Чаушеску је покушавао да долазак Никсона стави у контекст напора за мир и попуштање, на линији Будимпештанског апела. Међутим, то није утицало на промену односа Букурешта и Москве. Громико се приликом посете Југославији у једном тренутку дотакао и совјетско-румунских односа. током излагања је изнео озбиљне примедбе на рачун румунске спољне политике, указујући на принципијелне разлике између СССР и Румуније у оценама политике Међународног радничког покрета. Поменуо је и различита становишта током

¹⁹⁵ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 891, 5.6.1969, Однос Исто-Запад, Никсонова посета Румунији.

¹⁹⁶ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Кладову.

¹⁹⁷ АЈ СИВ-130, ф. 628, док. 42859, Информација о посети Никсона Румунији, Чаушеску рекао Петрићу, 22.8.1969.

¹⁹⁸ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Кладову.

саветовања КП у Москви, става према блискоисточној кризи(Москва негативно гледала на румунско подизање ранга представништва са Израелом).¹⁹⁹

Никсонова посета Румунији била је пропраћена великим публицитетом како у румунској, тако и у међународној штампи. Румунски мотиви су били прилично јасни штампи. Румунији је требала подршка САД против совјетског притиска, док се о америчким мотивима доста расправљало. „Guardian” је у конструкцијама био отишао најдаље, овај лист је сматрао да је разлог то што Никсон није више ништа важно очекивао о разговорима са Совјетским Савезом и да је оживљена стара америчка концепција да Источна Европа не треба вечно да остане у свери утицаја совјетске политике.²⁰⁰ Наравно, посета је у ВУ примљена са великим незадовољством, нарочито Москви није одговарало то што је Никсон одлучио да у време када су још вођени разговори између САД и СССР посети Румунију.

Од свих земаља које је амерички председник Ричард Никсон посетио највећу пажњу светској штампи је привукла његова посета Румунији. Штампa Совјетског Савеза, па и неких других социјалистичких земаља је критички писала о његовој посети Букурешту, док су је неки западни листови провокативно тумачили. Информативна средства чланица Варшавског пакта су била препуна оптужби Румуније да води деструктивну политику „минирања јединства совјетског лагера”.²⁰¹

Совјетска штампа је штуро извештавала о Никсоновој посети Румунији, за разлику од опширних, али врло критичких чланака о турнеји по Азији. Што је још један показатељ да је Москва са великим незадовољством гледала на овај сусрет.²⁰²

Међутим, анализа посете, изјава и заједничког саопштења стварају утисак да посета није донела ништа спектакуларно, чак није дошло ни до већих промена у румунско-америчким односима.²⁰³ Због тога лоше примање посете у совјетској штампи се може објаснити једино из угла односа суперсила, блоковског антагонизма и за Совјетски Савез проблематичне спољне политике Румуније.

¹⁹⁹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422, Информација о Румунији, 11.9.1969.

²⁰⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 424676, Шифровани телеграм, Лондон бр.413, 30.6.1969.

²⁰¹ „Плодови конструктивне политике”, Посета Никсона и румунска спољна политика, *Политика*, 1.8.1969, стр. 1.

²⁰² Нема ни говора о промени циљева америчке политике, Разговорима у Букурешту „Правда” посветила само две реченице, *Политика*, 5.8.1969, стр. 2.

²⁰³ Љубомир Радовановић, „Пут око света“ председника Никсона, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 466, 1.9.1969, стр. 5

Како стоји у једном извештају пољског амбасадора: „Наступа период захлађења односа са Румунијом, јер се показала као веома непоуздана чланица ВУ, због чега треба очекивати да ће СССР водити дозирану политику притиска прво кроз одлагање посете Брежњева, слање делегације на нижем нивоу (Москва послала делегацију на челу са секретаром ЦК Партије Катушевим. Док је случај са другим конгресима земаља чланица ВУ слала делегације на чијем челу је обично био генерални секретар партије или неки члан Политбироа) на румунски Конгрес почетком августа и наравно одлагање потписивања уговора о пријатељству”.²⁰⁴ И амерички и румунски врх је био свестан да ће посета сигурно увредити Русе, па чак што се велике силе тиче озбиљно довести у питање резултате разговора са СССР.

Амерички врх је признавао поделу интересних сфера по којој је Румунија припадала Совјетском Савезу, због чега је био свестан да ће румунско руководство трпети извесне последице. Што је наредни период и показао.

Румунија је била задовољна резултатима разговора са Никсоном. У центру пажње током размене информација били су билатерални односи, посебно економски²⁰⁵ око клаузуле најповлашћеније нације и обезбеђивање средњорочних кредита, као и научно-техничка и културна сарадња. Чаушеску је са Никсоном успео да постигне општу сагласност о потреби развијања сарадње у свим секторима. У званичним разговорима је било речи о Вијетнаму, Блиском истоку, европској безбедности, али се кинеско питање није покретало. Од конкретних резултата посете треба истаћи договор о отварању читаоницеу Букурешту и Њујорку и договорено отварање ваздушне линије САД-Румунија. Убрзо је на задовољство Румуна изабран дотадашњи правни саветник САД, Микер за новог амбасадора у Румунији.²⁰⁶

На повратку у Вашингтон, амерички председник је свратио у Велику Британију где је у војној бази „Милденхол” разговарао са енглеским премијером Вилсоном. У разговорима неформалног карактера Никсон је упознао Вилсона са утисцима са својих путовања и значају разговора које је водио са државницима шест азијских земаља и

²⁰⁴ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 426425, Шифровани телеграм, Букурешт бр. 185, 9.7.1969.

²⁰⁵ Румунија је имала малу робну размену са САД. У 1968. години она је извезла робу у вредности од свега 6. милиона долара, а увезла из САД за 13. милиона долара.

²⁰⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 429471, Шифровани телеграм, Посета Никсона, бр. 495, 7.8.1969.

једном европском социјалистичком- Румунијом. После тога је била завршена његова светка турнеја по Азији и Европи, која је трајала нешто мање од две недеље.²⁰⁷

Неколико дана по завршетку посете амерички конгресмен Пол Финдили, републикански представник у Одбору за спољне послове Председничког дома је поднео резолуцију у којој се предлагало да Румунија у трговини са САД добије статус најповлашћеније нације. Такав поотез је био потпуно у складу са разговорима између Никсона и Чаушескуа (Никон није обећао да ће Румунија добити такав статус али је рекао да ће радити на томе).²⁰⁸

Иначе, одлука америчког председника да пре Југославије посети Румунију је изазала револт код југословенског руководства. Никсоново давање примата Румунији у Београду је оцењено као потез кој ће у светској јавности несумљиво бити протумачен као опадање интересовања САД за Југославију, а што ће свакако утицати на опадање југословенског међународног престижа. Југословенском руководству било је тешко да разуме зашто Никсон када већ долази у посету Румунији, не посети и суседну Југославију. Тим пре што је Југославија прва упутила званичан позив Вашингтону.²⁰⁹

Посета Никсона Југославији

Свестан негативне реакције Београда Никсон је исог дана када је Бела кућа објавила да ће амерички председник посетити Румунију послао писмо Титу у коме је стајало: „Веома ми је жао што у време посете Румунији ми околности не дозвољавају да да посетим и Југославију. Наша ранија размена је веома присутна у мојим мислима и настављам да се надам дугом личном разговору с Вама о многим међународним питањима за које смо обострано заинтересовани”.²¹⁰ До посете Југославији је дошло тек пошто је Тито успео да у Лусаки формира јединствен фронт ванблоковских држава у коме је руководеће место имала Југославија. Буквално одмах после Лусаке у Титов кабинет је стигло Никсоново писму у коме је стајало да је Никсон заинтересован да

²⁰⁷ Никсон се састао са Вилсоном, *Политка* 4.8.1969, стр. 2.

²⁰⁸ Румунија најповлашћенија нација у трговини са САД?, *Борба*, 6.8.1969, стр. 4.

²⁰⁹ D. Bogetić, *nav. delo*, str. 288.

²¹⁰ АЈ КПР I-1/1107, 28.6.1969, Порука Председника САД Никсона председнику Републике Јосипу Брозу Титу.

посети Југославију. Тако је до посете дошло између 30. септембра и 2. октобра 1970. године.²¹¹

Посета је за Југославију била од изузетног значаја, јер је Никсон обећао Титу економску и финансијску помоћ без које није било могуће санирати тешку економску ситуацију која је утицала на дестабилизацију земље како унутра тако и споља. Поред тога, посета америчког преседника је утицала на побољшање међународног положаја Југославије и јачању њене безбедности. Важно је напоменути да је Никсон био први амерички председник који је јавно и званично потврдио да САД прихватају Југославију онакву каква јесте, тј. као несврстану и социјалистичку земљу. И САД су биле задовољне резултатима посете. Никсон је успео да оствари план са којим је дошао у Југославију, а то је да наговори Тита да утичена египатско руководство да заузме кооперативнији став у склопу смиривања ситуације на Блиском истоку и да убеди Садата да на Никсона не гледа као на непријатеља, већ као на поитичара заинтересованог з решење блискоисточне кризе.²¹²

Никсон је био први председник Сједињених Држава који је посетио Југославију. Југословенски председник је до ове посете имао прилике да се два пута сусретне са америчким председницима у САД, али сусрети са Ајзенхауером 1960. године и Кенедијем 1963. године су било остварени по другом основу, тј. нису биле замишљене као званичне посете.²¹³ Тако да је поета Никсона била и први званични сусрет двојице председника.²¹⁴

²¹¹ Ричард Никсон данас у Београду, *Политика*, 1.10.1970, стр 1.

²¹² D. Bogetić, *nav. delo*, str. 300-301.

²¹³ Са првим се Јосип Броз сусрео приликом учествовања у раду 15. заседања Генералне скупштине УН, а са Кенедијем приликом повратка из посете Латинској Америци.

²¹⁴ И. Ервен, Посета америчког председника, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 492, 1.10.1970, стр. 5.

Кинеско-совјетски сукоб и Румунија

Све до 1960. године односи између Пекинга и Москве су били срдачни, а жеља Кине да поврати давно изгубљен басен река Амур и Усури није истицана. Те године је дошло до кризе у односима после чега је Хрушчов позвао све совјетске стручњаке који су радили у Кини да се врате. Велики део совјетске помоћи је био обустављен, а трговина је била сведена на минимум. До бројних инцидената на граници је дошло 1961. године, али су се они држали у тајности. Спор око повлачења границе између Кине и СССР је први пут пред светску јавност изашао наредне године. Сукоб око руско-кинеске границе потиче још од доба царева. Далекоисточна граница између Руског и Кинеског царства успостављена је уговором у Ајгуну 1858. године, међутим тим уговором је договорено да граница иде реком Амур, а остали део од Амура до Јапанског мора је проглашен за заједнички посед два царства. Тако да овим уговором власништво над пространством од преко милион и по квадратних километара није решено и остало је као место за будуће сукобе две земље. До озбиљнијих граничних спорова и оштрих напада између званичника Москве и Пекинга је дошло 1963. године. После краћег затишја и покушаја да се ситуација реши преговорима око граничне линије, напади су настављени јула 1964. године. Кинески министар иностраних послова маршал Чен Ји је 1966 је оптужио Русе да су „Крадљивци који су анектирали милион и по квадратних километара кинеске територије у 19. веку и касније. Затим да су они(мисли се на Совјете) изазвали преко пет хиљада пограничних инцидената између 1960. и 1966.године...” Руско-кинески гранични сукоби су настављени и у наредним годинама. До већег крвопролића и до вођења правих малих ратова на граници је дошло у 1969. години на острву Дамански, у троуглу где су се спајале реке Амур и Усури.²¹⁵ До кулминације сукоба је дошло у марту 1969. године. Другог марта дошло је до напада кинеске војске на совјетске граничне страже на реци Усури. Следећи већи сукоб се догодио у августу, када су совјетске снаге успеле да освоје Даманско острво које се налазило на кинеском делу територије.²¹⁶

Честе су биле и демонстрације против политике једне или друге земље. Тако се осмог марта 1969. испред кинеске амбасаде у Москви укупило много грађана који су

²¹⁵ Драгољуб Мартиновић, Хронологија кинеско-совјетских граничних сукоба, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 457, 16.4.1969, стр 15-16.

²¹⁶ David Ђ. Dašić, *Istorija diplomatije*, Beograd, 2015, str. 612.

исказивали незадовољство кинеском спољном политиком. Пароле током овог и сличних протеста најчешће су биле уперене против кинеског лидера Мао Це Тунга („Доле клика Мао Це Тунга”, „Нек је срам Мао Це Тунга, његову клику- издајнике комунистичког покрета”, „Доле Мао Це Тунг који својим провокацијама помаже америчке империјалисте”).²¹⁷ Оваква чињеница је само показивала да тада решење кинеско-совјетског сукоба није било ни на видику и да се чак сукоб даље заоштравао.

Ипак, кинеско-совјетски гранични конфликт је окончан споразумом потписаним 11. септембра 1969. године у Пекингу. Потписници споразума су били премијери Алексеј Косигин и Чу Енлај.²¹⁸ Кинеско-совјетски сукоб је срушио сан о јединству комунистичког покрета. Показало се да идеологија није изнад интереса појединих држава. Већ у првим годинама сукоба кинеско руководство је почело да изналази начине отварања према САД. Наравно, и Сједињене Државе су биле веома заинтересоване да на своју страну привуку једну велику комунистичку земљу која је била у стању да угрози примат Совјетског Савеза у комунистичком свету и његову позицију вође.²¹⁹ Потенцијал Кине су приметиле и неке комунистичке земље које су имале идеолошки сукоб са Москвом или су једноставно желеле да се ослободе совјетског утицаја. Једна од тих држава је била и Румунија.

Румунско руководство је у кинеско-совјетском сукобу видело прилику да се дистанцира од Москве, то је на руку ишло и Кини која је у Румунији видела једно место где може да манифестује своје антисовјетску политику. Као својеврсну награду румунском отварању Пекинг је повећао обим трговинских односа за 10%, а био је потписан и уговор о културној сарадњи. Румунија је понудила да буде посредник у преговорима између Пекинга и Москве, не да би стварно учина нешто и помогла помирењу, већ како би подигла свој престиж у свету.²²⁰

За Румунију је од директног значаја био совјетско-кинески сукоб, јер је он одвлачио совјетску армију далеко од њених граница. Почетком лета Букурешт је процењивао да је отклоњена и најмања опасност од совјетске инвазије јер је до тада на

²¹⁷ СССР оптужује: Пекинг жели да онемогући московско саветовање, *Борба*, 9.3.1969, стр.1.

²¹⁸ David Ђ. Dašić, *нав. дело*, стр. 612.

²¹⁹ Прве везе између Пекинга и Вашингтона су биле успостављене 1971. године и то на светском првенству у стоном тенису у Јапану. Кинески стонотенисери су позвали америчке коолеге да посете Пекинг. Наравно, иза овог позива се крила жеља Мао Це Тунга да успостави односе са Никсоном. Исте године је Кина примљена у ОУН, а већ фебруара 1972. године је организована посета Никона Кини (D. Ђ. Dašić, *нав. дело*, стр. 536).

²²⁰ Kurt W. Treptow, *A history of Romania*, Iasi, 1996, стр. 531.

кинеску границу пребачено најмање половина совјетских оружаних снага. Постоји увереност у највишим румунским круговима да их је Чу Ен Лајева претња СССР спасила интервенције августа 1968. године и да је управо Кина главни разлог совјетског „удварања” Америци.²²¹

Схватајући значај Кине по румунску безбедност, Чаушеску је одмах по потписивању совјетско-румунског уговора о пријатељству и сарадњи у Пекинг послао министра одбране генерала Јоницу да увери кинеско руководство да нови уговор са СССР не значи промену односа са Кином и да Румунија и даље жели да развија пријатељске односе са Кином.²²²

Југославија и кинеско-совјетски сукоб

Са друге стране, односи Југославије и Кине су у послератном периоду углавном били бурни и лоши. Пекинг се у виђењу унутрашње и спољне политике у много чему није слагао са Београдом, ипак 1970. година је показала одређене промене, односи су се нормализовали, па чак почели и развијати. Југославија је подржавала НР Кину у већини за њу важних питања попут: Тајвана, представништва у Уједињеним нацијама, осуде агресије у Југоисточној Азији од стране САД... С друге стране Кина је признавала и поштовала изузетно важне принципе за Југославију: поштовање независности и несврстане политике, немешање у унутрашње ствари и развој билатералне сарадње на равноправној основи.²²³

За време отвореног идеолошког сукоба Југославије и Совјетског Савеза, руководство кинеске партије је нарочито предњачило у нападима југословенског ревизионизма. Кинески радикализам и догматизам је чак у нападима био и испред совјетског. Када је почетком 60-их година избио гранични сукоб између Кине и СССР околности су се промениле и било је могућно побољшати односе са Кином, међутим, због кинеског догматизма попуштање и прихватање Југославије, земље са сопственим путем у развоју социјализма је ишло споро. Београд, али и Москва су настојали да

²²¹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 426831, Шифровани телеграм, Вашингтон бр.842, 14.7.1969.

²²² АЈ ТАНЈУГ 112, ф.708, бр. 944, 18.7.1970, Румунско-кинески односи.

²²³ Др. Брезанић, Југославија и суперсиле, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 502, 1.3.1971, стр. 6.

сукобљавање са Кином користе као тактичко средство за постизање одређених политичких циљева, нарочито у сфери билатералних односа Југославије и СССР.²²⁴

Румунска политика према Балкану

Румунија је углавном имала добре или нормалне односе са свим балканским земљама. Ипак са Југославијом су били најбољи, са Албанијом добри али ограничени, са Бугарском нормални, али под утицајем Совјетског Савеза, са Грчком су нормализовани, са Турском добри. У глобалу посматрано они нису имали спорних питања у односима са балканским земљама. У развоју балканске сарадње Румуни су придавали посебан значај активностима невладиних организација.²²⁵

Развој односа сарадње и добросуседства на Балкану била је једна од сталних преокупација румунске спољне политике. Румунско руководство је сматрало да је успостављањем социјалистичке власти у балканским земљама створена нова ситуација која је била веома повољна за развијање добросуседства и плодне регионалне сарадње. Дobar показатељ развоја сарадње на Балкану су економски односи. На пример, Румунија је у периоду од 1960. до 1968. године са осталим земљама региона повећала волумен размее за 3,38 пута (са Албанијом за 3,54, Бугарском 3,28, Југославијом око 3 пута). Треба споменути заједнички румунско-југословенски пројекат изградње хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап који је 1970. године био у завршној фази и румунско-бугарски пројекат хидроцентрале Излаз- Сомовит који је тада био у фази планирања као примере добре сарадње.²²⁶ Односи Румуније и Бугарске су били начелно добри, највећа побољшања су била у сфери економских односа. У периоду од 1950. до 1968. године волуме трговинске размене се повећао чак 13 пута.²²⁷

²²⁴ Ђоко Трипковић, *Југославија-СССР, 1956-1971*, Београд, 2012, стр. 309.

²²⁵ АЈ КПР I-2/40, Информација о Румунији, Односи са балканским земљама, 11.8.1969.

²²⁶ Георге Колц, Јон Миелциоиу, Румунија и међубалканска сарадња, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 490, 1.9.1970, стр. 13

²²⁷ Георге Колц, Јон Миелциоиу, Румунија и међубалканска сарадња, *Међународна политика*, број 490, 1.9.1970, стр. 15

Прве конкретне предлоге за развијање сарадње међу балканским народима румунска влада је изнела још 1957. године. А њена резолуција под насловом „Акција на регионалном плану за побољшање добросуседских односа међу европским земљама које припадају различитим друштвено-политичким системима”, била је усвојена на 20. заседању Генералне скупштине ОУН 1965. године. Уједно та резолуција је била и прва која је говорила о значају попуштања затегнутости у Европи. Осим тога Румунија се залагала за план претварања балканске зоне у денуклеаризовану зону. Овај план је био део шире румунске политике за нуклеарно разоружавање и стављање нуклеарног оружја ван закона.²²⁸ У складу са напорима румунске владе за развој сарадње са осталим земљама биле су и акције за сарадњу румунских омладинских, студентских, научних и културних организација са сличним организацијама из осталих балканских земаља. Колико је сарадња на Балкану била важна за Румунију говори и податак да је један члан у новом уговору о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи између Румуније и СССР, закљученог у Букурешту 7. јула 1970. године гласио: „Две стране ће предузети мере за успостављање добросуседских односа и развоја узајамног разумевања и сарадње на Балканском полуострву и у региону Црног мора”.²²⁹

Интервенција варшавске петорице у Чехословачкој унела је немир и пореметила је процес попуштања у Европи, а на простору Балкана повећала напетост и стање несигурности. Томе је допринео и СССР јер је, полазећи од својих глобалних циљева као велике силе, повећао активност према балканском подручју. У плановима СССР на Балкану посебну улогу је имала Бугарска као експонент совјетске политике. У том светлу су и југословенски аналитичари посматрали бугарску антијугословенску кампању започету децембра 1968. године.

Независна политика Југославије, отпор Румуније, посебан положај Албаније, те чланство Грчке и Турске у НАТО нису ишли на руку совјетским плановима. Због тога је СССР вршио притисак на Румунију у циљу њеног дисциплиновања и понашања у складу са обавезама које проистичу из чланства у ВУ и СЕВ. Подстицањем супротности Москва је желела да искористи и појача несређене односе између

²²⁸Георге Колц, Јон Миелциоиу, Румунија и међубалканска сарадња, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 490, 1.9.1970, стр. 15

²²⁹Георге Колц, Јон Миелциоиу, Румунија и међубалканска сарадња, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 490, 1.9.1970, стр. 16

балканских земаља за ширење својих војно-политичких планова и даљи продор ка Медитерану.²³⁰

Румунија се током 1969, а нарочито током 1970. године веома интересовала за проширивање сарадње између свих балканских држава, на бази принципа независности и националног суверенитета, немашања у унутрашње ствари и на основу једнакости. Посебно се залагала за трансформацију Балкана у зону мира и добросуседства, која би била ослобођена од нуклеарног оружја. Сходно таквој политици румунска делегација је Комитету за разоружавање у Женеви марта 1970. године поднела предлог о стварању денуклеарних зона у разним деловима света, један од тих делова је требало да буде и Балкан.²³¹ С тим у вези планирано је и организовање разних манифестација које би допринеле повезивању балканских народа попут: фестивала балканског филма, конференција балканских научника на тему „Проблематика конференције о европској безбедности” Букурешт 1970. године, симпозијум „Уметност народа Балканског полуострва”, разни фолклорни фестивали и спортске манифестације...²³²

Румунске невладине организације су организовале током 1969. и 1970. године значајне манифестације попут: другог фестивала балканског филма, сусрета научника балканских земаља на тему „Проблематика конференције о европској безбедности-Букурешт 1970”, затим балканијаду туристичке оријентације, конвенцију о интербалканској сарадњи између аутомобилских клубова, ту су биле и разне изложбе попут изложбе штампаних музичких дела, и уметнички симпозијум на тему „Уметност народа Балканског полуострва”. Треба поменути и фестивал оријенталне и византијске фолклорне музике, сајам литерарних дела са учешћем едиција из балканских земаља, разне спортске и културне манифестације.²³³

²³⁰ АЈ КПР I-2/40, Неки аспекти актуелне ситуације на медитеранско-балканском подручју

²³¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 415573, Забелешка о разговору државног секретара Мирка Тепавца са амбасадором СР Румуније у Београду Василе Шандруом, 28.4.1970.

²³² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 415573, Забелешка о разговору државног секретара Мирка Тепавца са амбасадором СР Румуније у Београду Василе Шандруом, 28.4.1970.

²³³ АЈ КРР I-5-b/97-4, док. 415573, Забелешка о разговору државног секретара Мирка Тепавца са амбасадором СР Румуније у Београду Василе Шандруом, 28.4.1970.

Осврт на унутрашњу политику Румуније и Југославије

Са доласком комунизма променила се друштвена структура али и привредна оријентација у Румунији и Југославији. Комунизам је обично доносио велике промене у спољној, али и унутрашњој политици земаља. По угледу на Совјетски Савез нове, младе комунистичке земље, без обзира на околности под којима су прихватиле комунизам, желеле су систем сличан његовом. Желеле су да што пре развију тешку индустрију. Утицај Москве на две суседне балканске земље је нарочито био велики. Њихово руководство је, посматрајући развој совјетске индустрије, решило да по сваку цену спроведе индустријализацију. Тако је убрзо после рата у Југославији и Румунији, али и у другим социјалистичким земљама почео процес претварања претежно аграрних земаља у индустријске. Реформе које су биле спровођене строго и без компромиса довеле су до брзе трансформације сеоског у градско и индустријско друштво. У СР Румунији је крајем четврте деценије двадесетог века 78% становништва живело од пољопривреде, убрзаном индустријализацијом и петогодишњим плановима тај проценат се 1966. године спустио на 61%, да би пет година после тога пао на 49%. У Југославији се пак, проценат пољопривредног становништва 1971. свео на 47%.²³⁴ Брза промена занимања становништва је, поред осталог, стварала велике миграције из села у градове.

Сеоско становништво је нарочито подржавало индустријализацију сматрајући да ће преласком у градове и радом у фабрикама имати лакши живот. У Румунији су многи сељаци преласком у градове зарађивали више и самим тим живели боље у односу на њихов пређашњи сеоски живот. „Држава благостања” им је давала повластице, бесплатну здравствену заштиту, бесплатно школовање за децу, пензије. Просечни годишњи раст је био око 10%, што говори о брзини промена које су наступиле у Румунији. Међутим, у животу Румуна није дошло до виднијег побољшања. По извештајима ЦК РКП минимална плата је износила око 800 леја, а око 50% запослених је примало између 1.000 и 1.100 леја месечно. Док су цене чак и

²³⁴Ф. Веига, Сличости у политичком и друштвеном животу Југославије и Румуније, у: *Балкан после Другог светског рата*, уредник Петар Качавенда, редакција Драган Богетић, Београд, 1996, стр.245-247.

основних намирница биле несразмерно високе. Од месечне плате која је износила 1.000 леја, за обичну кошуљу је требало издвојити чак трећину плате, а за одело целу плату. За аутомобил је са том платом требало радити чак четири године. За просечног Румуна ни основне намирнице нису биле јефтине, тако је за хлеб требало издвојити 3,6 леја, за млеко 3, а за килограм мяса 26 леја. Ситуација на селу је била још гора.

У Румунији је до 1962. године извршена колективизација, што је значило да су у власништву сељака остале само мале окућнице. Ситуацију на селу је погоршала и усредсређеност државе на индустријализацију, што је за последицу имало запостављање пољопривреде. Приноси су били ниски због недостатка вештачког ђубрива и потребне механизације за обраду земље. Дневница за рад у задрузи је износила око 31 леј. Сељаци су били социјално и здравствено осигурани, а имали су право на пензију у износу од 250 леја и 300 килограма намерница годишње од задруге. Због тешких услова живота село је било више извозник радне снаге него хране. Није ретка појава да су жене биле те које су обрађивале земљу и радиле у задрузи, а да су мушкарци за то време радили у некој фабрици.²³⁵ Покрећући велика демографска кретања, индустријализација је изменила традиционалне друштвене односе између села и града, а самим тим изазвала је и промену менталитета. С друге стране, колико год обилувала неповољним последицама индустријализација у Румунији је била заслужна за одржавање земље и њену активност на путу модернизације.²³⁶

Политика Румуније, да кроз убрзани плански развој националне привреде, прошири материјалну основу неопходну за даљи развој економске самостаности и националне независности, довела је до значајног побољшања структуре националне производње.²³⁷ На пример, у 1967. години румунска привреда је остварила нарочито

²³⁵ Драгослав Ранчић, *Куда иде Румунија*, НИН, 1971, стр. 32.

²³⁶ Овидију Печикан, *Историја Румуна*, Београд, 2017, стр. 565.

²³⁷ Међутим, овакав румунски план развоја није примљен са симпатијама у Совјетском Савезу. Помирење Москве и Београда 1955. године било је још један од разлога захлађивања односа између румунских и совјетских власти. Ипак, главни разлог је био „План Валев“, план за међународну социјалистичку поделу рада, који су СССР и најразвијеније земље СЕВ-а, Источна Немачка и Чехословачка покушале да примене августа 1961. По том плану Румунија и остале земље Источног блока требало је да допринесу заједничком пивредном развоју својим сировинама, тако остављајући у туђим рукама свој индустријски развој. Отпор Румуније да не напусти процес своје индустријализације довео је 1964. до Априлске декларације или такозване „румунске декларације о независности“ у којој су одбачени совјетски притисци. Ово одупирање је Румунију удаљило од Совјетског Савеза. После Априлске декларације румунски ставови у међународним односима су постајали видљивији. Њени напори да се дистанцира од совјетске хегемоније од тада постају интензивнији, а супротстављање стварању било какве наднационалне структуре у оквиру Варшавског пакта и СЕВ-а било још одлучније. Тада су се Румуни нашли на сличном, иако не тако драстичном путу као Југославија 1948. године. Због тога се, као и у југословенском случају и овде наметао извесан облик отворене системске реформе (О.

значајне резултате. Друштвени производ порастао је за 9,5%, национални доходак за 7,5%, а индустријска производња за 13,5%, што је било за 2,2% више од планиране стопе раста по петогодишњем плану. Захваљујући томе учешће индустрије у формирању националног дохотка је по први пут износило преко 50%.²³⁸ Спољнотрговинска размена у 1967. је достигла 3 милијарде долара, што је у процентима за 22% више него у 1966. Дошло је и до значајних промена у расподели спољне трговине. Учесће западних земаља се повећало са 34% на преко 40%, док се удео социјалистичких земаља смањио од ранијих 60% на 51%.²³⁹

Динамизам је оно што је карактерисало економску изградњу СР Румуније. Највише захваљујући индустрији која је стварала преко 60% националног дохотка Румунија је успела да постигне годишњу просечну стопу раста од преко 13%. Акценат индустријализације у Румунији је, слично као и у Југославији, био стављен на развој тешке индустрије, превасходно енергетике, црне металургије, машиноградње и хемијске индустрије. Резултат такве политике је био да удео тешке индустрије у индустријској производњи буде повећан са 23% у 1950. години на 52% у 1970. години.

Концепт румунске политике равоја индустрије стављао је акценат на изградњу енергетских, металских и хемијских комплекса. Зато је у периоду од 1965. до 1970. године доминантно место припадало средствима за производњу чија је просечна стопа раста била око 12,8%, док су средства за потрошњу имале стопу раста испод 10%. Што се тиче развоја металског комплекса производња сировог гвожђа, челика, ваљаних материјала, цинка и електролитног бакра је била у поменутом периоду удвостручена. Значајна побољшања су била видљива и у развоју најмодернијих сфера: електронске, електротехничке индустрије, индустрије прецизне механике и најсавременијих врста алатних машина и производње путничких аутомобила. Хемијска индустрија је била грана која се најбрже развијала, јер је њеном развоју била посвећена посебна пажња. Она је успела да за пет година повећа производњу за 2,6 пута (петрохемија чак четири

Печикан, Историја Румуна, Београд, 2015, стр. 575-576; В. Цветковић, Југословенско-румунски односи у данима совјетске интервенције у Чехословачкој 1968. године, *нав. дело*, стр. 163-180).

²³⁸ ДА,ПА, 1968, ф.155, док. 415896, 26.6.1968, Материјал у вези са званичном посетом Чаушескуа Југославији

²³⁹ Исто.

пута).²⁴⁰ Те године је румунски извоз хемијских производа достигао око 1% укупног светског извоза хемикалија.²⁴¹

Током петогодишњег периода 1966-1970. године у Румунији је било подигнуто 1.500 индустријских објеката за чију изградњу је утрошено око 288 милијарди леја. На једној седници Извршног комитета РКП генерални секретар партије и председник Државног савета Николае Чаушеску је исказао незадовољством развојем индустрије. Он се највише жалио на скупу и спору градњу, али и поред тога најавио је да ће држава у следећем петогодишњем периоду издвојити око 470. милијарди леја за инвестиције. Овим средствима румунска привреда би требало да упосли око 700.000 људи. Важно место у инвестицијама је било дато пољопривреди. Превелико поклањање пажње индустрији имало је за последицу запостављање других грана, нарочито пољопривреде. Све тежи услови на селу су довели до унутрашњих миграција становништва. Самим тим променила се и професионална структура становништва. Нагли развој привреде је довео до тога да је 1970. године 25% становништва земље, тј. око 5,4 милиона људи радило у индустрији. А удео становништва ангажованог у пољопривреди је спао са 74% 1950. на 49% 1970. године.²⁴²

За ову грану индустрије, која је због индустријализације била запостављена, је планирано да се издвоји 80 милијарди леја, што су два пута већа средства од уложених у претходном петогодишњем периоду.²⁴³ Из тога се види да Румунија није желела, упркос наглој индустријализацији да више запоставља пољопривреду. Ипак је 40% укупне површине Румуније представљало обрадиво земљиште. Држава је велики акценат стављала на модернизацију пољопривреде, обнову механизације и примену савремених агротехничких мера. Опсежним иригационим програмо планирано је да Румунија сваке године добије до 300.000 хектара плодне земље.²⁴⁴

Румунија је била позната као земља са стопом раста привреде међу највећим у свету. Петогодишњи план (1965-1970) Румунија је у цели успешно остварала, чак у неким сегментима и премашила. За релативно кратак период успела је да значајно повећа учешће индустрије у стварању националног дохотка (са 49% у 1965. на 60% у

²⁴⁰ Милинко Ђорђевић, Румунски концепт развоја, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 505, 16.4.1971, стр. 8-9.

²⁴¹ Румунска спољнотрговинска стратегија, *Привредни преглед*, новембар 1971, стр. 6.

²⁴² АЈ, А-ЦКСКЈ, IX, 107/II-157, 13.12.1972, Информације амбасаде СР Румуније у Београду: „Румунија 25. година од проглашења Републике”.

²⁴³ Чаушеску незадовољан дугим и скупим инвестиционим радовима, *Политика*, 2.12.1970, стр. 4.

²⁴⁴ Румунска привреда и друштво-данас и сутра, *Борба*, 20.5.1970, стр. 19.

1970. години). Нарочито у другој половини петогодишњег периода румунско руководство је посебну пажњу поклањало усавршавању организације, руковођењу и планирању привреде. На основу цитата Николае Чаушескуа: „Партија је у овом периоду у центар своје пажње ставила ефикасност привређивања, усмеравајући пажњу органа руковођења на повећање продуктивности рада, смањење трошкова производње и побољшању квалитета производа”,²⁴⁵ се може закључити да су ове тачке биле могући извори даљег раста привреде. Показало се да велико инвестирање у индустрију није било довољно за успешан развој привреде, већ да је потребно и обратити пажњу на радну снагу, њено усавршавање и стимулисање за рад, затим на економичност производње и конкурисање квалитетом и ценом производа на тржишту.

Социјалистичком систему брзе индустријализације одговарао је једино централистички систем управљања. Међутим, временом су извесни облици управљања постајали крути и неприлагодиви у новим условима. Треба нагласити да је Румунија међу последњима у Европи пошла путем привредних реформи. На касни почетак преображаја у привреди су утицали како привредни, тако и политички фактори. Румунска привреда је захваљујући великом годишњем расту осећала да је имуна и да њој као таквој промене нису потребне. А конвенционални комунизам Дежа и Чаушескуа у првим годинама његове владавине није представљао погодну климу за промене. Ипак, Румунија је од 1967. године почела озбиљније да размишља о увођењу неких промена у привреди. Чаушеску је на конгресу Комунистичке партије децембра 1967. године објавио низ реформи, које су се обазриво и постепено уводиле све до 1970. године.²⁴⁶

Мере које је прихватила Национална конференција РКП у децембру 1967. године потицале су управо из потребе за усавршавањем и мењањем социјалистичког механизма управљања привредом из центра.²⁴⁷ Од посебног значаја за унутрашњу ситуацију у Румунији била је априлска Национална конференција КПР на којој су донешене важне одлуке. Донете су мере за усавршавање руковођења привредом, спроведена је административна реорганизација земље и истицана је жеља за проширењем социјалистичке демократије. Међутим, чехословачка криза се одразила и

²⁴⁵ Милинко Ђорђевић, Румунски концепт развоја, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 505, 16.4.1971, стр. 8-9.

²⁴⁶ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 742, бр. 931, 24.1.1969, Нагласак на привредним реформама у источној Европи, индијски лист „Стејтсмен” у броју од 31. децембра 1968.

²⁴⁷ Костин Мурђеску, Индустријске централе у румунском систему управљања привредом, *Међународна политика*, број 481, 16.4.1970, стр. 14

на унутрашњи развој. Неповољна међународна ситуација је одложила отварање великих проблема у привреди, слично је било и по питању реорганизације руковођења привредом. Већ крајем 1968. били су видљиви грчеви због напрегнутог раста попут инфлације и недостатка робе широке потрошње.

Румунија се 60-их налазила у замаху индустријског развоја и убрзаног преображаја читаве економске структуре. Руководство је имало циљ да великим напорима и улагањем у развој до 1980. године Румунију приближи развијеним земљама. Великим инвестицијама био је омогућен раст индустрије по стопи од 12,3% годишње, што је за 1,5% било више од планом предвиђеног раста. Осим на индустријализацији, руководство је упоредо радило и на променама у организацији производних односа и упављања предузећима. Румунија се трудила и да постигне равномерни економски развој свих делова земље, због чега је много улагала у неразвијене области.²⁴⁸

Румунска територија је од 1950. године била подељена на 28 административних области. До промена у територијалној подели земље је дошло 1968. године када је уместо ових области уведено 39 округа. Приведна политика је посебну пажњу полагала смањивању територијално-економских неједнакости, због чега је држава много инвестирала у неразвијене области. Резултат тих напора је обично био негативан. У областима које по природи нису биле повољне за развој индустрије подизане су фабрике, тако се уништавала природна средина, долазило је до миграције становништва и до великих загађења, а природна богатства тих области су на различите начине уништавана.²⁴⁹

У периоду од 1960. до 1970 године индустријска производња у Румуније расла је преко 12% годишње. Док је у 1965. године удео индустријске производње у националном дохотку износио 49%, у 1970. години повећан је на 60%. У овако динамичном, али и аутархичном развоју индустрије, који је углавном био базиран на рачун пољопривреде, животног стандарда и запостављању других производних области, појављивали су се велики проблеми. Основни проблеми са којима се

²⁴⁸ Равномеран развој земље је био велики изазов за румунско руководство, поготово ако се има у виду да је око већих градова попут Букурешта, Брашова, Хунедоаре и Темишвара био концентрисано две трећине индустријских постројења. Индустријски најзапостављеније су биле читаве провинције Молдавија, Добруца и Олтенија (Румунска прибреда и друштво-данас и сутра, *Борба*, 20.5.1970, стр. 19).

²⁴⁹ Ioan Stanomir, Cristina Manolache, Anamaria Elena Gheorghe, *Challenges of Transition: The Post-Communist Experience*, vol.1, Institutul European, Iasi, 2014, стр.47.

суочавала румунска привреда у целини су били: низак степен прераде и неадовољавајући квалитет производа што је за последицу имало малу новчану вредност, високи трошкови производње, презапосленост и ниска продуктивност радне снаге (два до три пута мања неко у западној Европи) и висока диспропорција у развоју тешке у односу на лаку индустрију (70:30). Што доводи до закључка да је Румунија имала скупу и недовољно економичну производњу, као и неконкурентне производе по условима светског тржишта.

Румунска привреда је тих година ушла у фазу развоја у којој јој старе форме и централистичке шеме управљања више нису одговарале. Румунији је хитно био потребан прелазак из стања у ком је најважније било произвести у стање где је било потребно водити рачуна о условима и могућностима реализације, а за шта је био потребан квалитет, поштовање рокова испоруке, као и поштовање осталих захтева развијеног тржишта. Према званичним информацијама румунских статистичких органа, у другој половини 60-их година индустријска производња је порасла за 75%, национални доходак за 45%, а спољна трговина за 75%. Такав раст, румунски систем више није могао да прати.

Централистички систем управљања је временом постао кочница развоја националне економије и целокупног друштва. Било је непходно спровести некакву реформу у систему. Од Конгреса РКП из 1968. године руководство је озбиљније почело да размишља и да се залаже за усавршавање привредног система тј. у суштини за децентрализацију. Таква одлука је донета на националној партијској конференцији 1970. године. Прве године примене мера, донетих на конференцији су показале половичне резултате. Основни узрок тога је било постепено и опрезно мењање и уклањање централизма и бирократских појава. Осим тога, процес либерализације у привреди није био праћен сличним процесом у осталим областима живота, посебно у области личних слобода.²⁵⁰

Карактеристичан вид прилагођавања у Румунији су биле „индустријске центре”, које су представљале економске јединице настале груписањем више предузећа. Зарад бржег и лакшег управљања привредом, оне су преузеле извесне компетенције предузећа из њиховог састава, али и компетенције које су некада имала министарства. У току пролећа 1969. године у Румунији су створене прве индустријске

²⁵⁰ ДА, ПА, 1971, Румунија, ф. 113, док. 42, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 1, 4.1.1971.

централе, а до пролећа 1970. године већ их је било око 200, које су практично покривале све гране индустрије.²⁵¹ Николае Чаушеску је посебно инсистирао на чињеници да су: „индустријске централе способне да на једном вишем нивоу реше читав низ битних проблема модерне економије, научне организације производње и размене материјалних добара, да обезбеде хармоничну интеграцију индустријских предузећа у механизам националне економије”. Због тога је њихов главни задатак био да концентришу и специјализују производњу јединица које су биле у њиховом саставу, да остваре оптимално коришћење фондова наменских инвестиција, да интензивно користе производне капацитете и да рационализују административне послове.²⁵² Централама су руководили административни савети, чији су чланови били директори фабрика, научници, стручњаци, представници синдиката и радници из непосредне производње (представници радника су бирали на скупштинама свих запослених и они чине једну шестину административног савета). Министарства су имала право да бирају одређен број чланова у савету, ово наводи на закључак да децентрализација није имала за циљ да држава управљање привредом препусти предузећима и удружењима, већ да усаврши организацију, планирање и координацију у привреди.²⁵³

Мере усавршавања система руковођења и планирања привредом (формирање индустријских централа, комбината и група предузећа, управних комитета и колективних руководећих органа у министарствима, као и веће учешће радника у колективним органима управљања) које су биле донете на националној партијској конференцији 1967. године су почеле активније да се спроводе тек после 10. конгреса РКП, августа 1969. година, а нарочито после децембарског пленума и иступања Чаушескуа. Захвањујући највише иступима румунског председника до краја 1969. је било оформљено око 20 индустријских централа. А формирањем тих централа, затим комбината и група предузећа били су створени услови за стварање асоцијација сродних предузећа који су требали да омогуће концентрацију производних и материјалних снага, кооперацију и увођење великосеријске производње. План је био да такве асоцијације у свету отварају и своја представништва преко којих би директно пласирале своје производе. Уведени стимулативни систем награђивања тада је био проширен и на остале привредне области. У пољопривреди се уместо дотадашњег тзв.

²⁵¹ Костин Мурђеску, Индустријске централе у румунском систему управљања привредом, *нав. дело*, стр. 13.

²⁵² Исто, стр. 19-20.

²⁵³ Драгослав Ранчић, Куда иде Румунија, *НИН*, 1971, стр. 31.

„трудодана” увела норма на бази радног дана од 10 часова. С друге стране, у спољној трговине уведена је подела премија за остварен извоз између произвођача и спољнотрговинских организација.²⁵⁴

Румунски напори и усмеравања спољне политике ка остваривању независног положаја су се одразили и на повећање учешћа румунске привреде у међународној економској размени. На основу принципа независности, немешања у унутрашње ствари других земаља и равноправности односа, Румунија је до 1970. године успоставила и одржавала економске односе са преко 110 земаља. Ипак, и даље су више од половине целокупне румунске спољне трговине чинили односи са социјалистичким земљама. Она се у овом периоду истицала као најодлучнији протагониста слободне трговине у свету, један од разлога за такво понашање Румуније се може видети у њеној жељи да проналажењем нових тржишта и нових извора сировина, нарочито у Латинској Америци и Африци смањи зависност од свог главног трговинског партнера, Совјетског Савеза.²⁵⁵ Као и у осталим пољима и овде су 60-те године биле године највећег развоја Румуније. Од почетка 1960. па до 1970. године румунска спољна трговина се повећала 2.8 пута.

Како и остали сектори румунске економије, тако се и њена спољна трговина развијала брзим темпом. Годишња стопа пораста од око 13,4% у раздобљу од 1960. до 1968. године показује не само извозну моћ коју је Румунија тада имала већ и велику моћ апсорбије румунског тржишта. По структури румунски извоз је имао индустриски карактер, јер су место сировина и полуфабриканата полако заузимале машине, алатке и комплексине инсталације. Њихов удео у извозу се са 4,2% 1950. године попео на 21,3% 1969. године. Румунија је крајем 60-их година постала позната и као извозник опреме за вађење нафте, уређаја за рафинирање²⁵⁶, опреме за хемијску индустрију и фабрике цемента, електричних и дизел мотора, као и трансформатора велике снаге и опреме за термоцентрале. Поред тога велики удео у извозу су чинили трактори²⁵⁷, теретни вагони, локомотиве и цистерне. Прехрамбени производи су у укупном извозу Румуније заузимами око 20 до 25%, међутим, сушне године и запостављање пољопривреде су често утицали да удео буде и мањи. С друге стране, увоз се између 1960. и 1968. године

²⁵⁴ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 160, док. 4575, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 1, 4.1.1970.

²⁵⁵ АЈ, ТАНЈУГ 112, ф. 742, Билтен чланака из иностране штампе, 24. 1.1969, број 931, Нагласак на привредним реформама у Источној Европи.

²⁵⁶ Румунија је извозила крајем 60-их година 20. века 65% од укупне производње опреме за производњу нафте.

²⁵⁷ Румунија је 1969. извезла 49% произведених трактора.

повећао за 150%, највише због куповине машина и опреме, али и робе широке потрошње од радија до аутомобила.²⁵⁸ У увозу, машине и опрема су ипак биле доминантна ставка. Тако су 1968. године оне чиниле 48,8% укупног увоза, док су остатак највећим делом заузимале индустријске сировине.²⁵⁹

Обим спољне трговине Румуније је износио преко 3 милијарде долара 1970. године (извоз 1,4, а увоз 1,6 милијарди долара). Западне земље су у томе учествовале са око 40% (1960. године 16%), социјалистичке земље са 53% (1960. 78%), а земље у развоју са око 7,5 %. робна размена са иностранством је последњих година шесте деценије 20. века расла по проширеној стопи од 10%.²⁶⁰ Из изнетих података се може закључити да су најзначајнији румунски спољнополитички партнери биле социјалистичке државе. Један од разлога је био што је Румунији, због њеног система више одговарао начин сарадње са Истоком, пошто је социјалистички систем у спољној трговини карактерисао клириншки начин плаћања, затим дугорочни споразуми и робне листе које су имале обавезан карактер. У размени са социјалистичким земљама на првом месту је био СССР са обимом од 850 милиона рубаља, затим ЧССР 210 милиона, а на последњем месту је била Албанија са 8 милиона рубаља. Што се тиче западних земаља, на првом месту је била размена са СР Немачком са око 200 милиона долара, затим Италија са 180 милиона. Румунија је са Француском, В. Британијом, СР Немачком и Аустријом у циљу унапређивања размене формирала и неку врсту мешовитих трговинских предузећа или комитета за привредну, индустријску и техничку сарадњу. С обзиром на све значајније место Запада, Румунија се еластичније постављала према ЗЕТ и била спремна зарад сарадње на разне компромисе.²⁶¹

Обим спољне трговине Румуније за петогодишњи период 1966-1970 је порастао за 75-80%, при чему је увоз растао по просечној стопи од 12,5%, а извоз по стопи од 11%. Због тога је Румунија новим петогодишњим планом на прво место ставила уравнотежавање увоза и извоза и остваривање активног салда спољне трговине у 1975. години. Осим тога важне ставке новог плана биле су и оријентација на кооперацију са иностранством, прихватање улагања страног капитала у румунску привреду и стварање мешовитих предузећа. Посебно је била акцентирана нужност проширивања асортимана

²⁵⁸ Сталан пораст, *Борба*, 20. 5.1970, стр. 19.

²⁵⁹ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 742, бр. 931, 24.1.1969, Нагласак на привредним реформама у источној Европи, индијски лист „Стејтсмен” у броју од 31. децембра 1968.

²⁶⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439728, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405, 23.10.1970.

²⁶¹ Исто.

робе за извоз, као и побољшање квалитета и структуре робе. Румунија је у периоду 1966-1970. више извозила полуфабрикате, а мање финалне производе.²⁶² Овај период је био карактеристичан по порасту учешћа машина и опреме у укупном извозу (22,6% у 1970. према 18,6 у 1964. години) и хемијских производа (8,1% према 6,6%).²⁶³

Повећањем обима спољне трговине појавио се проблем за Министарство спољних послова да преко својих 18 предузећа успешно обавља увозно-извозне послове. Према томе, реорганизација спољне трговине и почетак њене децентрализације, у првом реду, је био резултат захтева и потреба привреде. Реформом одговорност за непосредан увоз и извоз је прешла са Министарства на произвођаче, предузећа, индустријске централе и гранска министарства. Од дотадашњих 18 државних спољнотрговинских предузећа створено је 55 нових, а при Министарству спољних послова остала су само 3, која су била специјализована за трговинске и финансијске трансакције. Највећи део задатака из домена спољне трговине је прешао у обавезу индустријских централа и комбината, чија је сврха и била директно бављење спољном трговином.²⁶⁴

Румунија је све своје ресурсе улагала у остарење Чаушескуовог сна да његова земља постане извозник машина и опреме. Због чега је 50% свих инвестица у привреди ишло на развој тешке индустрије.²⁶⁵ Иако се Румунија индустријски брзо развијала, производи румунске индустрије су били веома лошег квалитета. Основни разлог се налазио у првој генерацији радника који су у потрази за бољим животом напуштали сеоски начин живота и земљорадњу. Румунски производи су због своје некомпетенције су тешко налазили места на западном тржишту, те је руководство морало да налази нова тржишта за своје производе. Румунскија је због тога свој извоз усредредила на азијско тржиште које је апсорбовало производе и лошијег квалитета. За Румунију је било важно и афричко тржиште, она се нарочито залагала за проширење дугорочне привредне сарадње и кооперације са афричким земљама у развоју. Захваљујући напорима, учешће афричких земаља у спољној трговини Румуније се са близу 7% 1965. године попело на 10% 1968. И даље је наставио да расте.²⁶⁶

²⁶² ДА, ПА, 1971, Румунија, ф. 113, док. 44895, Забелешка о разговору помоћника државног секретара Јакше Петрића са амбасадором СР Румуније у Београду Василе Шандруом, 16.2.1971.

²⁶³ Румунска спољнотрговинска стратегија, *Привредни преглед*, новембар 1971, стр. 6.

²⁶⁴ ДА, ПА, 1971, Румунија, ф. 114, док. 46838, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 57, 16.2. 1971.

²⁶⁵ Kurt W. Treptow, *A history of Romania*, Iasi, 1996, str. 536.

²⁶⁶ Лараки у посети Букурешту, Румунско-марокански односи, Борба, 22.1.1969, стр. 5.

Једна од основних покретачких снага убрзане индустријализације у Румунији, била је жеља румунског руководства да се отргне од чврстог загрљаја Совјетског Савеза. И да је Букурешт пресекао све везе са Москвом и остао некажњен, велики проблем за Румунију би постала економија, која је управо и највише зависила од уговора склопљених са СССР и осталим чланицама СЕВ-а. Због тога је румунско руководство предвођено Чаушескуом прво желело да створи јаку материјалну основу и обезбеди услове за независну економију, а тек онда оствари пуну независност државе. Од доласка Чаушескуа на власт посебно се примећује важност привредног развитака. Румунија је током две петолетке (1966-1970. и 1971-1975.) била у замаху индустријског развоја(просечна стопа раста индустрије је била 12,3%) и убрзаног преображаја читаве привреде (промене у организацији производних односа и управљања предузећима. Циљ румунског руководства је било достизање нивоа на ком су се налазиле развијене земље. Упркос огромним напорима Румунија неће успети да се приближи развијеним земљама. Она је чак у последњој фази владавине династије Чаушеску постала једна од најсиромашнијих држава Европе.

1960-1970.	Румунија
Просечан годишњи раст	12,3%
Просечни годишњи раст индустрије	12%

Обим спољне трговине 1970.	Извоз	Увоз	Учешће капиталистичких држава	Учешће социјалистичких држава	Учешће земаља у развоју
3 милијарде долара	1,4 милијарди долара	1,6 милијарди долара	40%	53%	7,5%

Стање у југословенској привреди

Како би се боље разумело привредно стање у Румунији биће дат и кратак преглед југословенског стања у привреди 60-их година 20. века.

Економска слика Југославије, није била сјајна. За југословенску привреду у послератном периоду најуспешнији период је био од 1953. до 1965. године. Са просечном годишњом стопом раста од 7,5% друштвени производ у Југославији се за тих 12 година више него удвостручио. Тако висок пораст био је могућ захваљујући великом развоју индустрије и трговине (индустрија преко 12%).²⁶⁷

Прелазак становништва из села у градове, стране кредите, веће социјалне једнакости и брзу индустријализацију пратили су и неуспеси. Југославија, за разлику од Румуније, имала је великих проблема на економском плану 60-их година. Са променама у привредном систему које су започеле 1964. године и настављене мерама из јула 1965, скупа називане „привредном реформом” су означиле почетак најдубљег преображаја привреде од увођења радничког самоуправљања. Године 1966. усвојен је и петогодишњи план привредног и друштвеног развоја који је имао за циљ да разради привредну реформу. Међутим, остваривање реформе пратили су резултати супротни очекиванима. Раст друштвеног производа поче је да се смањује: са 9,7% у друштвеном сектору за период 1954-1965. године пао је на 6% у току периода 1966-1970. У истом том периоду повећала се незапосленост. Стопа раста запослености са 5.9 % пала је на свега 1%.²⁶⁸ Социјалне разлике су 1968 досегле размеру 1:10. У таквом окружењу јавио се велики број критичара самоуправљања. Тада долази и до одласка великог броја југословенских радника на привремен рад у иностранство.²⁶⁹ Процењује се да је тај број 1968. године био већ око 400.000.²⁷⁰

²⁶⁷ Коста Михаиловић, Привреда Југославије 1920-1990, у: *Југословенска држава 1918-1998*, ур. Ђорђе О. Пиљевић, Институт за савремену историју, Београд, 1999, стр. 109.

²⁶⁸ Бранко Петрановић, *Историја Југославије*, том 3, Београд 1988, стр 382.

²⁶⁹ Највећи део југословенских радника је одлазило у СР Немачку. Број југословенских радника у овој земљи је 1969. године износио преко 200.000. Југословени су превасходно одлазили на рад у иностранство из економских разлога. Њихов циљ је био да зараде новац за куповину механизације или покретање сопственог бизниса.(В. Ивановић, *Југославија и СР Немачка 1967-1973*, Београд 2009, стр. 165-66).

²⁷⁰ Б. Петрановић, *нав. дело*, стр. 384-5

Шездесетих година је стопа инфлације била много већа него у претходној деценији, што је указивало и на то да стабилност привреде која је била главни циљ привредне реформе не само да није остварана, већ се додатно погоршала. Велики проблеми су се појављивали и у трговинским односима са иностранством. Бржи пораст стопе увоза од стопе извоза изазивао је дефицит трговинског и платног биланса и стални пораст задужености земље.²⁷¹ Током читавог послератног периода Југославија је имала дефицит у спољнотрговинској размени са светом. кумулативно за период 1946-1970. године дефицит је износио 4,3 милијарде долара. Овакав неповољан развој спољне трговине је утицао и на пораст задужености земље, а спољни дуг се крајем 1970. године већ био попео на 2,1 милијарду долара (1965. је износио је око милијарду).²⁷²

Мере економске реформе, предузете 1965. године имале су као један од битнијих циљева стабилизацију привреде, успостављање јединственог девизног курса и одговарајућег паритета цена на домаћем тржишту. Ефекти реформе су почели да се примећују од друге половине 1967. године када је дошло до наговештаја оживљавања производње и развоја размене с иностранством. Раст индустријске производње је уследио следеће године када је забележен пораст на 6%. Међутим пораст привредне активности у 1968. години је углавном био заснован на повећању продуктивности рада.²⁷³

Новост за југословенско руководство од друге половине шездесетих година било је отворено исказивање незадовољства обичних грађана. Све до тада народ је углавном био миран, што због економског напретка, што због репресивног апарата који је санкционисао и најмању критику режима. Од увођења привредне реформе 1965. године стандард живота је почео да опада, а цене су расле. Незадовољство грађана потврђује и чињеница да је у четворогодишњем спровођењу привредне реформе у Југославији забележено 631 штрајк радника. Држави је економија почела да представља велики проблем.²⁷⁴

²⁷¹ Дефицит трговинског биланса износио је у 1965. години 2.313 милиона , а у 1970. години 14.106 милиона. Дефицит је наставио да расте и после тога, те је 1980. године премашивао 70.000 милиона динара. (Коста Михаиловић, Привреда Југославије 1920-1990, у: *Југословенска држава 1918-1998*, ур. Ђорђе О. Пиљевић, Институт за савремену историју, Београд, 1999, стр. 111

²⁷² Р. Ковачевић, Економски односи Србије са иностранством, Београд, 2006, стр. 126.

²⁷³ Боровоје Јелић, Југословенска привреда на прелазу из 1968. у 1960. годину, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 450, 1.1.1969, стр. 28-29.

²⁷⁴ Н. Klasić, *Jugoslavija i svet 1968*, Zagreb, 2012, str. 32-33.

Битну карактеристику југословенске привреде у 1969. години представљао је прелазак из успореног, који је доминирао претходне две године у убрзани привредни раст. Лист „Борба” је у једном од својих чланака 1969. годину окарактерао као необичну и ћудљиву годину, годину најживљих послератних привредних збивања, а у исто време и нанемирнијег тржишта у ери реформе.²⁷⁵ Осим у порасту индустријске производње напредак је видљив и у порасту потрошње, запошљавању и повећању продуктивности рада, затим у економичијем пословању и прилагођавању производње захтевима тржишта и коначно у повећању извоза.²⁷⁶ Југославија је покушавала да се у односима са иностранством држи зацртаних циљева у Резолуцији о економској политици за 1969. годину. По резолуцији она је требала да: оствари извоз роба и услуга, а посебно индустријских производа са високом стопом раста, да увоз чвршће потребама производње и извоза, да оствари уравнотежење текућег платног биланса са конвертибилним подручјем и усклади однос у размени са другим подручјима и да ради на повећавању девизних резерви. Југославија је од тога успела да испуни већину. У спољнотрговинској размени у 1969. години је дошло до значајног раста стопе извоза, затим забележен је велики девизни прилив по основу неробног пословања и дознака југословенских исељеника и радника запослених у иностранству, али истовремено је дошло и до високе стопе раста увоза и то веће од стопе извоза.²⁷⁷

Југославија је своју спољнотрговинску размену до 1948. године усмеравала претежно ка Совјетском Савезу и земљама СЕВ-а, али после сукоба са Информбироом дошло је до радикалног заокрета и велике сарадње са капиталистичким земљама. О економској срадњи Југославије и СЕВ-а може се, у ствари, говорити тек од 1956. године, тј. после нормализације политичких односа. СЕВ је за југословенску спољну трговину био изузетно значајан економски партнер. Испред њега се налази само подручје Заједничког европског тржишта.²⁷⁸ У 1967. години земље СЕВ-а учествовале су са 36,2% у југословенском извозу и са 26% у увозу, док је на земље ЗЕТ-а отпадало 29,7% југословенског извоза и 38% увоза. На основу дате статистике може се закључити да је Југославија имала неповољну размену са ЗЕТ-ом. Тенденција сталног пораста увоза, а смањивања југословенског извоза на ово тржиште је доносила све већи

²⁷⁵ Југославија у 1969. години, *Борба*, 5.1.1970, стр. 14.

²⁷⁶ АЈ СИБ-130, ф.737, док 23/1364, Информација о остварењу спољнотрговинске размене у периоду јануар-јун 1969. године.

²⁷⁷ АЈ СИБ-130, ф.738, Реализација спољнотрговинске размене у 1969. године, март 1970.

²⁷⁸ Слободан Мацић, Нека питања спољнотрговинске размене Југославије са земљама СЕВ-а, *Међународни проблеми*, часопис Института за међународну политику и привреду, 1968, број 1, стр.75-86.

дефицит држави.²⁷⁹ Разлика између увоза и извоза бивала све већа, а таква спољна трговина је само стварала проблеме држави. Ти проблеми су се највише осећали у мању девизних средстава.²⁸⁰

Развој и стабилност привреде угрожавао је управо дефицит платног биланса који је био директна последица спољнотрговинске размене, као и пораст цена. Иако је дошло до значајног повећања извоза на конвертибилном тржишту, то није било довољно да покрије дефицит. Међу битним проблемима је била и чињеница да је учешће привреде у расподели националног дохотка било у опадању, што је био процес супротан зацртаном у програму реформе од 1965.²⁸¹

Укупан обим робне размене СФРЈ у 1969. години износио је 3,6 милијарди долара (извоз 1,475, а увоз 2,134 милиона долара, што је представљало повећање у односу на 1968. годину, код извоза за 17,1%, а код увоза за 18,9%). Од укупне размена на учешће социјалистичких земаља је одлазило 26,8%. Наравно, и даље је најзначајнији партнер од социјалистичких земаља био Совјетски Савез са извозом од 206 милиона и увозом од 168 милиона долара. Ипак гледано у целини, обим размене је био смањен у односу на 1968. годину, нарочито по питању увоза који је био мањи за 10,6%. Било је приметно смањење учешћа социјалистичких земаља, јер је темпо раста укупне југословенске спољно-трговинске размене био бржи од равоја размене са социјалистичким земљама. Југославија је имала изразито негативан салдо са СССР (око 30 милиона долара), НДР-ом (око 15 милиона долара) и са Румунијом (око 12 милиона).²⁸²

Глави разлог драстичног повећања увоза треба тражити у повећању великој потражњи југословенског тржишта и уделу увоза основних репродукционих материјала и опреме у домаћој производњи.²⁸³ Југославија је највише увозила производе црне металургије, нафту, баар, алумунијум, памук, вуну и цемент. Велики проблем југословенске индустрије је био у томе што је она имала велике прерађивачке капацитете који су били изнад могућности производње сировинских грана. Мањак сировина је једино могао да се надомести увозом. Разлог зашто држава није мерама

²⁷⁹ Борба, 1. јул 1969. године, „Југославија и ЗЕТ”.

²⁸⁰ Само у првом тромесечју 1969. године Југославија је увезла робу вредну 181,293.000 долара, а извезла робу вредности 97,877.000 долара.

²⁸¹ Марин Цетињић, Наша привреда на новим колосецима, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, двоброј 462-3, 1-16.7.1969, стр. 38.

²⁸² ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 107, док. 42923, Шифровани телеграм, 28.1.1970.

²⁸³ Кретања у 1970. години, Борба, 19.9.1970, стр. 19.

утицала на промену таквог стања ствари је лежао у томе што су се баш ти производи, производи настали на увозу сировина из иностранства највише извозили.²⁸⁴

Петогодишњим плном за период 1966-1970. био је предвиђен раст извоза од 13-15%, увоза од 10-12%, а производње од 7,5-8,5%. Током реализације петогодињег плана приметило се да је зацртане циљеве у производњи и извозу било тешко достићи. Неки од разлога таквог развоја плана, осим самих промена и реформе у југословенској привреди, су били и услови размене на иностраном тржишту, рецесија у Европи током 1967. и 1968. године и нестабилност у светском монетарно систему. Било је јасно већ од друге године да ће целокупна привредна активност бити нижа од предвиђене, а самим тим и спољнотрговинска размена. Од предвиђеног повећања производње од 7,5 до 8,5% реализован је пораст од 5,5 до 6,5%, уместо предвиђеног раста извоза од 13-15%, остварен је раст од 11%, док је увоз од планом зацртаних 10-12% остварио раст од 14%.²⁸⁵ Једна од позитивних страна овог петогодишњег плана је било повећање у извозу великог броја производа и брзи раст извоза на конвертибилна подручја. Као негативну страну југословенског извоза у овом периоду може се издвојити стагнација развоја размене са социјалистичким земљама земљама у развоју.

Највећи проблем овог петогодишњег плана је чињеница да је увоз био далеко већи од планираног, те да није био остварен онај однос између производње, извоза и увоза који би се сматрао рационалним. Од свих година овог петогодишњег периода по свему се издвајала 1970. Југословенска привреда је у њој доживела вртоглаве промене. Реализација спољнотрговинске робне размене је у овој години била за 27% већа него у 1969. години. На страни извоза постигнут је пораст од 14%, што је врло повољна стопа раста, али је, с друге стране увоз скочио за 36%, што се одразило на повећање трговинског дефицита за око 1,17 милијарди долара.²⁸⁶ Може се закључити да је у 1970. години дошло до кулминације тенденција које су непрекидно водиле ка предимензионитраом увозу.

Као хронична појава у југословенској привреди показала су се дуговања. Пораст неизмирених дуговања и потраживања се нарочито примећивао од централистичке привреде на тржишну привреду. Међутим, поједини делови привредног система у 1969. години нису били још у потпуности изграђени и усклађени те због тога привреда

²⁸⁴ Исто, стр.24.

²⁸⁵ Душан Анакиоски, Спољнотрговинска размена и платни биланс, Борба, 19.9.1970, стр. 18.

²⁸⁶ Дефицит достигао 1,17 милијарди долара, Борба, 4.1.1971, стр. 2.

није могла да буде у целости тржишна економија. То се пре свега односило на: монетарно-банкарски, порески, девизни и спољнотрговински систем и ситем усмеравања и расподеле дохотка.²⁸⁷

Још један проблем били су извози са великим регресом. јер је за такав извор била карактеристична висока премија. Што се одразило на фаворизовање заосталих, неподуктивни хи нестабилних предузећа, а све на рачун рентабилних предузећа.²⁸⁸

И поред ових проблема може се рећи да је југословенска привреда у 1969. години доживела „привредни бум”. У погледу материјалне производње ова година је била једна од најповољнијих у периоду од 1945. године. Осим руднка угља и индустрије дувана, који су смањили производњу, све остале гране су повећале производњу.

У њој је дошло до повећања друштвеног производа за 10% (индустријска производња за 13%, а пољопривредна за 8%, укупан извоз је био повећан за 15%, а индустријски чак за 17%), што се одразило и на повећање животног стандарда за 8%.²⁸⁹

Избори у Румунији

Избори од 2. марта 1969. године за Парламент и народне савете су због међународне ситуације били спроведени у облику својеврсног плебисцита за одобравање унутрашње и спољне политике партије и за мобилизацију маса на извршењу актуелних друштвено-економских проблема, учвршћивању националног јединства и јачању одбранбене способности земље. Право гласа је имало око 13,6 милиона Румуна. Они су требали да изаберу 465 посланика за Велику народну скупштину и још 165.000 одборника среских, градских и општинских народних

²⁸⁷ Александар Грличков, Садашњи тренутак југословенске привреде, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 470, 1.11.1969, стр. 26.

²⁸⁸ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Кладову.

²⁸⁹ Рикард Штајнер, Економска политика у 1970. години, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 472, 1.12.1969, стр. 34.

савета.²⁹⁰ Од укупног броја бирача изашло је, према румунским званичним подацима, 99,96%, од којих је за Фронт социјалистичког јединства гласало чак 99,75%.

Румунски лист „Скантеа” је резултате гласања објаснио речима да је „народ гласао за спровођење у живот концепције недељивости социјализма и демократије коју је партија понудила”.²⁹¹

Резултати гласања су потврдили да је народ Румуније, упркос доста ниског материјалног стандарда и релативно уских слобода, видео и неке позитивне резултате развитка, а нарочито је схатао да је политика руководства уствари политика одбране независности од совјетске хегемоније, и да је за њих бољи какав такав румунски систем и национална слобода од руске доминације. Чаушеску и други руководиоци су посебно током кампање подвлачили румунску припадност социјалистичким земљама и интерес за сарадњу са свим соц. земљама. Децидирано је понављано да равноправност и реципрочно поштовање интереса представљају *conditio sine qua non* јединства социјалистичких земаља. Даље је изражавана решеност Румуније да делује у правцу попуштања у Европи и превазилажења тешкоћа у МКПР, за шта би требало да се залажу и други. Поред познатих румунских ставова Николае Чаушеску је истицао и захтев изнесен 7. фебруара да се војни маневри не одржавају на територијама других земаља или на границама. Наравно, овај захтев је директно био везан са захтевом Москве да се маневри снага ВУ организују на територији Румуније.

На Пленуму РКП који је одржа 11. марта био је предложен састав руководства Државног савета, Министарског савета и Велике народне скупштине.²⁹² После два дана састала се нова скупштина која је потврдила предлог. Дошло је и до извесних промена у организацији. Повећан је број потпредседника Државног савета са три на четири а у влади са седам на осам. Значајна промена је била и то што је привредни свет прешао из окриља владе у надлежност Државног савета. За председника Државног савета је био изабран Чаушеску, који је мандат за састављање владе дао бившем премијеру Мауреру.²⁹³

²⁹⁰ Данас се одржавају парламентарни избори у Румунији, *Политика* 2.3.1969, стр. 4.

²⁹¹ Плебисцит за самосталан румунски пут у социјализам, Румунска штампа о резултатима избора, *Борба*, 5.3.1969, стр. 3.

²⁹² Једногласно предложен састав руководства Румуније, Одржан Пленум ЦК РКП, *Политика*, 12.3.1969, стр. 2.

²⁹³ Чаушеску председник Државног савета, Премијер Маурер поднео програм нове владе, *Борба*, 14.3.1969, стр. 3.

Овим изборима највиших државних органа(Државног савета, Министарског савета, конституисање Велике народне скупштине) завршена је једна крупна акција усмерена ка стицању потпуне подршке партијској политици од стране народа.²⁹⁴

Десети конгрес Румунске комунистичке партије

Еволуција румунске спољне политике у другој половини 60-их година била је пропраћена у извесној мери и одређеним променама у унутрашњем развоју. Осудом лоших карактеристика и појава из стаљинистичког периода и негативне праксе која је највећим делом била совјетска копија био је створен простор за изградњу нових односа и развоја румунског друштва. Међутим, до промена се долазило веома спорим темпом. Залагање за изградњу нових односа афирмисано на националној конференцији РКП од децембра 1967. године, даље је елаборирана тек на 10. конгресу августа 1969. године.

У међувремену је дошло до одређених промена. Низом мера Румунија је проширила надлежности локалних органа и производних јединица, али је задржала велику улогу централних органа у планирању. Укинута је био паралелизам надлежности између партијских и државних органа, био је смањен апарат при ЦК и другим партијским руководством. Одлучено је да се споје функције партијских секретара и председника државних органа на свим нивоима. Даље, формирана су колективни органи који су руководили свим организацијама, предузећима и државним органима. Створене су индустријске центре, комбинати и групе предузећа које су преузимале задатке расформљених дирекција при министарствима. А народна скупштина је добила већи значај у политичком систему земље.²⁹⁵

После интервенције у Чехословачкој ради јачања националног јединства створен је Фронт социјалистичког јединства у којем су биле учлањене све масовне и професионалне организације, као и организације националних мањина. У оквиру Националног савета Фронта организована су била већа националности за мађарску и немачку мањину, а за остале народности била су формирана већа на нивоу срезова и

²⁹⁴ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 49611, Шифровани телеграм бр.74, 14.3.1969.

²⁹⁵ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439795, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405(други део телеграма), 23.10.1970.

општина (за Србе у два среза).²⁹⁶ Он је био замишљен као представничко тело које би од партије преузело неке дужности. Уведен је пракса да се пре доношења важних одлука спроведе народна дебата о томе. Основни циљ му је био да омогући остваривање већег јединства и учешће у обавезама свих чланова друштва, осим тога служио је за успостављање тешњих односа са партијама и покретима из других земаља. На челу Фронта се налазио Национални савет на чијем челу је био сам Николае Чаушеску. Осим Фронта, одлуком Пленума ЦК РКП било је формирано и Веће националности.²⁹⁷

Било је извршено радикално смањивање апарата у министарствима и централним владиним институцијама за 36%. А највећи део кадрова који су реорганизацијом остали без радног места био је упућен у производне организације и оформљеним индустријским централама. Међутим, улага партије није промењена, она је остала и даље неко ко иницира, разматра и решава проблеме.

Чаушеску је у свега неколико година успео да постане неоспорни лидер нације. Он је са ужом групом поверљивих људи и рођака држао све виталне нити спољног и унуташњег живота Румуније. Он је искористио поплаве за добијање најшире подршке целокуног становништва у превазилажењу тешкоћа, што је уједно искористио и за мобилисање нације у правцу извршења па и превазилажења економског плана развоја.²⁹⁸

Август месец за Румунију био значајан и због одржавања десетог по реду конгреса Румунске комунистичке партије. Догађаји који су непосредно претходи Десетом конгресу нису повољно утицали на положај Румуније у свету. Тако је Конгрес био одржан у условима нешто погоршаних односа Румуније са лагером. Главни разлог тога је била Никсонова посета и стална активност Румуније да ојача свој међународни положај. Совјетски Савез је на такву румунску политику реаговао одлагањем посете Брежњева и слањем делегата на нижем нивоу на Конгрес.²⁹⁹

Одржавање Конгреса непосредно пре прославе четврт века од ослобађања Румуније послужио је као погодан тренутак за свођење биланса дотадашње политике и

²⁹⁶ АЈ КПП I-2/40, Информације о Румунији, Унутрашње стање у Румунији, 11.8.1969.

²⁹⁷ АЈ КПП I-2/40, Унутрашње стање у Румунији после 21. августа, јануар 1969.

²⁹⁸ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439795, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405(други део телеграма), 23.10.1970.

²⁹⁹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-148, Десети конгрес РКП, 6-12. август 1969.

постављање циљева за будућност. Чаушеску је хтео да покаже резултате његове петогодишње владавине, због чега је акценат на конгресу био стављен на период од 1965. године и Деветог конгреса РКП. Чаушеску је посебно био задовољан спољном политиком те је велики број страних делегација које су присуствовале конгресу био показатељ резултата Чаушескуовог рада на спољашњем плану.

Присуство 71 стране делегације је за Румунију значило признање да је њена пре свега спољнополитичка оријентација позитовно примљена у већини комунистичких партија, и да њена политика има подршку у свету. Румунска партија је недолазак делегација Кине, Албаније, Северне Кореје и Кубе видела пре у њиховом међународном положају него у њиховим односима са Румунијом. Десетом конгресу РКП, који је био одржан од 6. до 12. августа, присуствовало је 1915 делегата и око 1500 гостију, представника партијских организација, друштвеног и јавног живота Румуније.³⁰⁰

На конгрес своје делегације нису послале једино комунистичке партије Кине, Кореје, Кубе и Албаније. Делегацију СКЈ коју су чинили Сергеј Крајгер, Димче Беловски и Јакша Петрић предводио је Мијалко Тодоровић.³⁰¹ Југословенска делегација је присуство на Конгресу искористила и за посету важнијих места и организација у Румунији. Тако је делегација 9. августа посетила петрохемијски комбинат у Бразију код Плоештија. У граду Плоештију су посетили и музеј, затвор Достана, у коме су неко време провели и Георгију Деж и Николае Чаушеску. После тога су посетили Брашов, а на повратку у Букурешт и дворец Пелеш код Синаје.³⁰²

Конгрес је снажно подржао политику партије и одао признање руководству, посебно Чаушескуу за успешан унутрашњи развитак и спољну политику. Акценат је током конгреса нарочито био стављен на јединству руководства, партије и народа, на независност и суверенитет земље, као и право сваке партије и земље на самосталну политику. У врху руководства се могла приметити преокупација односима са СССР и напори ка стварању услова за нормализацију, али на равноправној основи. Неповољно на румунско-совјетске односе је утицала посета америчког председника Ричарда Никсона. То је био један од разлога због којих је Чаушеску током Конгреса наглашавао

³⁰⁰ Чаушеску: Свако мешање у послове других земаља наноси велику штету социјализму, *Политика*, 7.8.1969, стр. 1.

³⁰¹ Десети конгрес КП Румуније, *Борба*, 6.8.1969, стр. 3.

³⁰² Југословенска делегација у посети Брашову, *Политика*, 10.8.1969, стр. 4.

значај пријатељства и сарадње са СССР. Партија се на Конгресу одлучно била заложила за ослобађање од негативног из прошлости, бирократизма у свим његовим манифестацијама, догматизма и осталих ствари које су неповољно утицале на развој слобода. Истовремено је био и постављен захтев за дисциплину, за одговорност, демократију и шире учествовање партије и народа у формулисању политике. Посебно је била изражена потреба за даљи развој материјалне основе земље, затим потреба за независност и еманципацију.³⁰³

На дневном реду нашла су се следеће тачке: Извештај ЦК РКП о делатности између Деветог и Десетог конгреса и будућим задацима партије, затим директиве РКП у вези са петогодишњим планом од 1971. до 1975. и смернице за развој националне привреде у периоду од 1976. до 1980. године, затим извештај Централне ревизионе комисије, предлог промена у Статуту РКП и избор ЦК РКП и Централне ревизионе комисије.³⁰⁴ Последњег дана конгреса били су усвојени конгресни документи и било је изабрано ново руководство КП Румуније. У нови ЦК РКП изабрано је 165 чланова и 121 кандидат. Из комитета је избачено 58 старих чланова. Међу њима су били и Георги Апостол, члана Извршног комитета ЦК, члана Политбироа и председника Савеза синдиката Румуније и Киву Стојка, члана Извршног комитета ЦК, члана Политбироа и некадашњег председника Државног савета Румуније.³⁰⁵ Георги Апостол је на Пленуму Централног савета Румунских синдиката 14. августа 1969. био смењен са места председника Централног савета, али ослобођен и свих функција у синдикалној организацији. У саопштењу које су пренеле и југословенске новине стајало је да је Апостол ослобођен свих функција због „неодговарајуће активности и тешког кршења

³⁰³ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 429420, Шифровани телеграм, Букурешт бр. 236, 9.8.1969.

³⁰⁴ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-148, Белешке о разговору Нијаза Диздаревића, члана Извршног бироа Председништва СКЈ са Аурелом Малнашаном, амбасадором СР Румуније у Београду, 20. јун 1969.

³⁰⁵ Георге Апостол је био бивши генерални секретар партије и други човек у румунској хијерархији. Као такав, био је главни ривал Чаушескуу због чега је Николае Чаушеску покушавао на све начине да га уклони. Али прислушкивања су показивала да је Апостол био предани комуниста коме се ништа не може замерити, међутим, његова жена је имала обичај а организује седељке. Ову информацију је Чаушеску искористио да смени Апостола са дотадашњег положаја и да га постави за председника Националне синдикалне организације, чиме је овај престао да буде други човек. Следеће деградације је било 1969, да би коначно, у мају 1977. Николае Чаушеску успео да Апостола због буржоаског начина живота смени са скоро свих функција и постави за амбасадора у Аргентини. Другог важног функционера старе гарде Чаушеску је такође успео да деградира. Трећег човека партије, бившег председника и премијера, Киву Стојка је успео да убеди да ће његов алкохолзам партији донети много невоља. Уз Чаушескуово обећање да ће задржати почасно место у политичкој хијерархији Киву Стојка је поднео оставку. Међутим, већ 1975. Стојка је био оптужен да одржава сексуалне односе са својом 22-годишњом нећаком, после чега је извршио самоубиство (J.M.Расера, Crveni horizonti, Beograd 1990, str. 174-175).

комунистичког морала и етичкох принципа социјалистичког друштва”.³⁰⁶ У резолуцији 10. конгреса истакнуте су све унутрашње и спољнополитичке тенденције и принципи.

На Конгресу је поновљен став РКП у вези са Московским саветовањем комунистичких партија. Критиковано је то што није одржано у најбољим условима, негативно је оцењено одсуство великог броја партија од којих 5 из социјалистичких земаља, као и негативан однос према појединим партијама. Међутим примећене и похваљене су биле неке позитивне промене попут: слободне размене мишљења, упознавање јавности са ставовима сваке партије и изражена спремност за развијање односа са свим партијама.

На економском плану, Конгрес је усвојио програм развоја земље за период 1971-1975, али усвојену и смернице развоја до 1980. године. Похвањен је раст индустријске производње од 12,3 % за период 1966-1968, што је било више од планираног за 1,5%, затим чињеница да је у том периоду инвестирано преко 170 милијарди леја што је премашивало инвестиције за претходних 10 година. На основу тога на Конгресу је владао оптимизам да ће се петогодишњи план који је истицао 1970. године остварити па чак и превазићи. Но и поред остварених успеха у привреди јављали су се и проблеми попут: неблаговременог пуштања у погон одређених капацитета, велика потрошња материјала и прекомерно нагомилавање сировина.³⁰⁷

Румунија је подржавала борбу Вијетнамаца против америчког империјализма, подржавала резолуцију Савета безбедности као једино решење блискоисточне кризе, подржавала напоре ка стварању европске безбедности, залагала се за претварање Балкана у зону мирољубивих и добросуседских односа, била је за постојање две немачке државе. Румунско руководство се даље залагало за забрану нуклеарно наоружавања, за уклањање страних трупа из свих земаља, за укидање блокова и за пријем НР Кине, ДР Немачке и других земаља у ОУН.³⁰⁸

Један од свакако најважнијих реферата је био петочасовни извештај који је поднео Николае Чаушеску. Реферат је садржао анализу четвртвековног привредног и друштвеног развоја Румуније, са нарочитим акцентом на четворогодишњи период од

³⁰⁶ Георге Аполстол сењен са дужности председника, Пленум Румунских синдиката, *Политика*, 15.8.1969, стр. 4.

³⁰⁷ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 431453, Материјал о 10. Конгресу Румунске Комунистичке партије, 2.9.1969.

³⁰⁸ Десети конгрес комунистичке партије Румуније, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 466, 1.9.1969, стр. 14-15.

претходног конгреса.³⁰⁹ У реферату је изнет задатак партије да у наредном периоду спроводи процес тихог модификовања и усавршавања система у целини. Што је подразумевало настављање привредног развоја, усавршавање метода руковођења и управљања, у чијем основу је требало бити друштвена демократизација и борба против бирократизма. Као један од најважнијих циљева је истакнуто и подизање животног стандарда становништва у Румунији.³¹⁰ На конгресу је Николае Чаушеску први пут објаснио шта он подразумева под термином социјалистички систем, за њега то није „блок у коме се државе стапају у једну целину, одричући се свог националног суверенитета, већ афирмацију социјализма као међународне снаге путем његове победе у више независних држава, јачање светског социјалистичког система, остварује се не само као резултат економског и војног развоја постојећих 14 земаља, већ и као резултат пораста угледа и утицаја идеја социјализма у свету. Стога снага социјализма није у механичком јединству социјалистичких земаља окупљених у блоку”.³¹¹ Из тог разлога је на Конгресу било и наглашено право сваке земље на независну политику и на очување сопственог суверенитета и на то да се не прихватају облици наднационалне сарадње.

Најзначајније промене у Статуту су биле укидање обласних и реонских комитета, померање периода одржавања конгреса са четири на пет година и одлука да генералног секретара партије бира конгрес, на тај начин се функција генералног секретара издвојила из ЦК и постала је изборни орган конгреса. Као статутарни принцип унето је право сваке партије да полазећи од принципа равноправности сарађује са другим комунистичким партијама и доприноси јединству МРП.³¹²

На конгресу је посебно истицана одлучност Румуније да настави да се бори за своју независност. У прилог томе иде и чињеница да је Конгрес снажно подржао говор Чаушескуа да ће „у случају рата, не само армија него и сви грађани бити спремни да се боре за одбрану слободе, суверенитета и интегритета Румуније”. Током Конгреса Чаушеску је више пута истакао да нација представља један од битнијих саставних делова румунске друштвено-политичке реалности.³¹³ Конгрес је због одбране таквог става одлучио да се настави са јачањем одбрамбених снага земље, али и са развијањем

³⁰⁹ Чаушеску: Свако мешање у послове других земаља наноси велику штету социјализму, *Политика*, 7.8.1969, стр. 1.

³¹⁰ Зоран Жујовић, Скуп у Букурешту, *Политика*, 10.8.1969, стр. 3.

³¹¹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-148, Десети конгрес РКП, 6-12. август 1969.

³¹² Исто.

³¹³ Исто.

сарадње са армијама земаља чланица ВУ и са осталим државама. Сарадња са другим социјалистичким земаљама је била изузетно важна јер је Конгрес као главног непријатеља прогреса и цивилизације видео империјализам.³¹⁴

Извештај Централног комитета, Директиве за наредни петогодишњи период и смернице развоја привреде до 1980. године су као основни циљ истакли „проширење и даље усавршавање материјално-техничке базе земље, непрестано усавршавање продукционих односа и остварење свестрано развијеног социјалистичког друштва”. Конгрес је подвукао и неопходност стварања снажне индустрије и модерне пољопривреде.³¹⁵

У делу извештаја поднетом на Десетом конгресу, Чаушеску се дотакао и некадашњег односа Румуније према Југославији. Генерални секретар је изнео да је „Румунска комунистичка партија некада ишла линијом осуђивања и бламаже појединих братских партија и да је решила да више тако не поступа, сматрајући да је то не одговара принципима односа између партија и интересима комунистичког и радничког покрета”.

Концепција садржана у формуацији „стварање свестрано развијеног социјалистичког друштва”, која је усвојена на овом конгресу добила је снагу трајне политичке оријентације. Већ почетком наредне године та концепција је почела да се спроводи у живот. Прве мере су биле везане за напуштање послератне државне централизације и постепеног преласка на централизам комбинован са аутономијом привредних и територијалних организација.³¹⁶

Десети конгрес РКП је поред осталог, оценио да дугорочни програм развоја подразумева и неколико неопходних промена. Прво, треба споменути пораст производних снага, модернизацију индустрије и пољопривреде. Друго, свестрани развој науке, образовања и културе, што су и основни знаци цивилизацијског напретка. Треће, треба повећати материјално и духовно богатство, али је још битније да оно буде равномерно распоређено. И као последња ставка је истакнута потреба да се створи таква организација која би, како у друштву тако и у производњи омогућила активно учешће свих грађана у послове управљања земљом и привредом. Ову последњу

³¹⁴ М. Маровић, Румунија се залаже за поштовање принципа независности, суверенитета и пуне равноправност, *Политика*, 13.8.1969, стр. 3.

³¹⁵ Андреј Оцетеа, *Историја румунског народа*, Нови Сад, 1979, стр. 391.

³¹⁶ Стјепан Вуковић. Све по сопственој мери-темељите промене у Румунији, *Политика*, 10.1.1970. стр. 3.

одредбу румунско руководство је видело и као предуслов веће демократизације и веће слободе румунског народа.³¹⁷

Одлуке 10. конгреса Румунске комунистичке партије биле су само потврда одлучности да се настави путем самосталног вођења спољне политике. Овај конгрес је имао велики значај због три чињенице: Прва, одржан је на двадесетпетогодишњицу од ослобођења Румуније, па је био и прилика да се сумирају резултати. Друга, партија је од прошлог конгреса одржаног 1965. године активно радила на усавршавању руковођења и планирања привреде и на развоју социјалистичке демократије у земљи. Трећа, румунска влада се нарочито од доласка Чаушескуа на власт залагала за самостално иступање на међународној сцени залажући се за „политику мира и попуштања међународне затегнутости, за афирмацију принципа мирољубиве коегзистенције, независност и равноправност народа и држава, поштовање суверенитета и немешање у унутрашње послове других”.³¹⁸ Четврта, Румунија се већ до 1969. године издвојила као земља која води самосталну унутрашњу и спољну политику, и с тога је била веома интересанта у међународној политици. Иако конгрес није донео ништа сензационално, оправдао је значај и улогу наглашавајући одлучност румунског народа у борби за вођење независне спољне политике.

Девети конгрес Савеза комуниста Југославије

Око шест месеци пре 10. конгреса РКП у Југославији је био одржан 9. конгрес СКЈ (од 11. до 15. марта). Због важности самих конгреса и чињенице да су били одржани у години обележавања важних годишњица (четврт века од ослобађања Румуније и педесетогодишњица оснивања Комунистичке партије Југославије) биће укратко споменут и конгрес СКЈ.

Сваки конгрес комунистичке партије имао је велики значај за развој југословенског друштва. На Петом конгресу 1948. пружен је отпор Стаљиновим притиску. Шести конгрес 1952 је потврдио самоуправљање а основни правац развоја

³¹⁷ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-148, Десети конгрес РКП, 6-12. август 1969.

³¹⁸ Илија Тодоровић, Румунске преокупације, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 466, 1.9.1969, стр. 11-12.

социјализма у Југославији. На Седмом конгресу 1958. прихваћен је Програм СКЈ. Осми конгрес 1964. године је био значајан као подстрек самоуправљању јер је тада изнет концепт привредне и друштвене реформе. Девети конгрес је сазван после четири године споровођења реформе. На њему су одбачена сва колебања у вези реформе и решено је да се реформа спроведе до краја. Пре самог конгреса су у свим републикама одржани републички конгреси. То је био први пут да се републички конгреси одржавају пре савезног конгреса. Тако да је Девети конгрес остао упамћен и као први конгрес реформисаног Савеза комуниста Југославије.³¹⁹

Врло важна чињеница за партију је била та да је на републичким конгресима било око 90% делегата који су први пут учествовали у њиховом раду.³²⁰

Девети конгрес је поред анализе унутрашњих проблема изградње социјалистичког друштва у земљи значајну пажњу посветио и проблематици међународних односа и југословенској спољно политици. Спољна политика је још од 1946. године била значајна компонента целокупног социјалистичког развита Југославије. Због њеног специфичног положаја и јединственог система самоуправљања морала је, на неки начин, да спољна политика буде одраз унутрашње политике. Приметна је била и велика зависност унутрашњих од спољнополитичких и спољнополитичких од унутрашњих процеса, тако да су они у суштини представљали јединствену целину.³²¹

Раду конгреса је осим 1278 југословенских делегата присуствовало и 65 делегација које су дошле у име комунистичких и радничких партија.

На конгресу је извршена верификација избора чланова органа СКЈ и биле су усвојене три резолуције које су се тичале спољне, унутрашње политике и развоја комунистичке партије. Те три резолуције су биле: „Социјалистички развој Југославије на осовама самоуправљања и задаци Савеза комуниста”, „Савез комуниста Југославије

³¹⁹ Петар Стамболић, Девети конгрес СКЈ, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 457, 16.4.1969, стр. 1-3.

³²⁰ АЈ КПП I-2/40, Забелешка о разговору између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Ј. Б. Тита и Председника Државног савета СР Румуније и генералног секретара ЦК РКП Николае Чаушескуа, у темишвару, 1.2. 1969.

³²¹ Соња Дапчевић Орешчанин, Девети конгрес Савеза комуниста Југославије и међународни односи, *Међународни проблеми*, бр. 2, 1969. стр. 81-82.

у борби за равноправну међународну сарадњу, за мир и социјализам” и „Идејно-политичке основе даље развоја СКЈ”.³²²

Девети конгрес СКЈ наишао је на широк и позитиван публицитет у светским средствима информисања са изузетком СССР, Пољске, Бугарске, ДДР, Албаније и Кине. Најшири и најзначајнији по Југославију је био третман на Западу, посебно у западној Европи. У источноевропским земљама, осим у Чехословачкој, публицитет је био са званичном линијом у односу на Конгрес и политику Југославије у целини. Посебно је у Румунији публицитет био веома широк и садржајан. Румунска средства информисања су преносили велике изводе из излагања председника Тита. Акценат је био стављен на улогу СКЈ, кроз историју и на основним принципима спољне политике. Делови који су се односили на социјалистичке земље су били често интегрално преношени у румунској штампи.³²³

„Скантеја” је опширно пренела садржај излагања председника Тита на свечаној седници конгреса поводом 50-годишњице оснивања КПЈ и у целости поздрав који је у име РКП конгесу СКЈ упутио шеф румунске делегације Боднаш.³²⁴

Прослава ослобођења Румуније

Јубиларна прослава 25 година од ослобођења Румуније је уследила непосредно после одржавања 10. конгреса РКП, због тога је и током прославе истицана спремност за извршавање одлука донетих на Конгресу. Својеврсна награда румунске политике усмерене ка сарадњи са свим социјалистичким земљама је било учешће делегација Кине, Кубе, Северне Кореје, тиме и свих социјалистичких земаља, осим Албаније.³²⁵

Југославија је у Букурешт послала овим поводом трочану делегацију, коју су чинили председник Савезног извршног већа Митја Рибичић, члан Извршног биоа

³²² Историја Савеза комуниста Југославије, Београд, 1985, стр.

³²³ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 83, док. 410465, Одјек 9. конгреса СКЈ у светској штампи, 3.4.1969.

³²⁴ „Скантеја” опширно упознаје читаоце са говором председника Тита, Политика, 14.3.1969, стр. 8.

³²⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 430979, Шифровани телеграм бр.259, 27.8.1969.

Председништва СКЈ Будислав Шошкић и југословенски амбасадор у Румунији Исо Његован. Делегација је у Букурешту била од 21. до 24. августа.³²⁶

Чаушеску је у реферату на свечаном заседању Велике народне скупштине 22. августа, поред осталог, одао признање СССР-у и његовој армији за ослобађање Румуније али је поменуо и улогу других савезника, међу којима и Југославију. Чаушеску је у резимеу спољнополитичких ставова истакао важност савезништва са СССР и члановима ВУ и посебно нагласио да ће Румунија спремно испуњавати све обавезе које проистичу из чланства у Варшавском пакту, али да неће дозволити кржење независности и суверенитета Румуније, као и принципа сарање на равноправној основи.³²⁷ Југословенска делегације је током прославе имала почасно место. Делегатима Рибичичу и Шошкићу су највиши румунски руководиоци попут Мауера, Мизила и Вердеца указивали посебну пажњу и са њима су улазили у отворене разговоре о важним питањима истичући при том билатералне односе као најбољи пример сарадње социјалистичких земаља.³²⁸ Делегате је 22. августа примио и Николае Чаушеску, исказујући тако велико поштовње и пријатељство према Југославији. Значајан догађај је била изложба достигнућа Румуније организована на преко 70 хиљада квадратних метара. Експонати изложени на изложби су требали да покажу развој румуније и достигнућа у разним гранама привреда, а посебно у тешкој индустрији која је за Румунију била од примарне важности.³²⁹

Главна свечаност поводом прославе 25-годишњице ослобођења Румуније била је одржана 23. августа 1969. године. Јер је на тај дан 1944. коалиција комуниста, грађанских политичара и представника двора свргла са власти фашистичку диктатуру Антонескуа и прикључа Румунију антифашистичком покрету. А два дана пре тога је на свечаној седници Државног савета била су подељена највиша одликовања високим партијским и државним руководиоцима.³³⁰

Свечаност је почела великом војном парадом и дефилеом патриотске гарде (у оквиру гарде је било и пет батаљона жена) и омладинских јединица. Армија је на војну параду извела репрезентативне ешалоне појединих родова и као посебну атракцију за посетиоце приказала најмодерније наоружање којим је Румунија у том тренутку

³²⁶ Делегација Југославије допутовала у Букурешт, *Политика*, 22.8.1969, стр. 1.

³²⁷ Душан Симић, Свечаност у Букурешту, *Борба*, 23.8.1969, стр. 1.

³²⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 430979, Шифровани телеграм бр.259, 27.8.1969.

³²⁹ Делегација СФРЈ на изложби достигнућа Румуније, *Борба*, 23.8.1969, стр. 2.

³³⁰ Чаушеску: Румунија ће сама одлучивати о својој судбини, *Политика*, 23.8.1969, стр. 1.

распоагала. Могли су се видети тенкови, разна оклопна возила, противавионске ракете, као и суперсонични авиони „МИГ-21”.³³¹ Циљ војне параде је био да покаже одбрамбену спремност Румуније и приврженост војске и народа комунистичком руководству. Парадирање патриотске гарде, лако наоружаних грађана и омладинских јединица је показао нову румунску концепцију општенородне одбрае која је била увеена као мера после догађаја у Чехословачкој и појаве реалне опасности по независност Румуније. Парада је после скоро пет часова била завршена дефилеом спортских организација.³³²

Утисци југословенске делегације су били врло позитивни. На испаћају југословенске делегације из Букурешта за Београд, Митја Рибичић је похвално говорио о спољној политици Румунје, која је да је била на линији учвршћивања мира и стабилности у свету. Рекао је и: „ Свака спољнополитичка афирмација једне мале или средње земље, сваки њен глас који има шири одјек у свим структурама света, спречава решавање горућих светских проблема у разним затвореним формацијама, иза леђа и на рачун интереса већине земаља света. Таква афирмацја осигурава виталне интересе малих и средњих земаља”.³³³ Хвалећи на тај начин акивност Румуније на светској политичкој сцени и њено залагање за принципе равноправности, суверенитета и немешања у унутрашње ствари других земаља.

³³¹ Д. Симић, Парада у Букурешту, *Борба*, 24..1969, стр. 1.

³³² У Букурешту одржана велика војна парада, *Политика*, 24.8.1969, стр. 2.

³³³ Југославија веома цени акивност Румуније у спољној политици, *Политика*, 25.8.1969, стр. 4.

Поплаве у Румунији

Пролеће 1970. године у Румунији је било упамћено по обилним падавинама, које су у данима између 10. и 15. маја премашивале 100 литара по квадратном метру. Оваквим падавинама највише је било погођен северо-запад Трансилваније и северни део Молдавије. Обилне падавине су подигле водостај Дунава, Сомеша и Муреша и осталих река на ниво који до тада у Румунији није био забележен од 1840. године (почетак мерења водостаја).³³⁴

Размере поплава у Румунији су биле катастрофалне. Амбасадор Социјалистичке Републике Румуније у Београду Василе Шандру је на конференцији за штампу истакао да је штета проузрокована поплавама надмашила материјалну штету коју је Румунија претрпела у Другом светском рату. Од 39 срезова на колико је Румунија била подељена чак 38 је био погођено поплавама.³³⁵ Од већих места највише су настрадали градови Деж, Сату Маре, Герла, Тргу Муреш, Алба Јулија, Медијаш и Сигхисоар.³³⁶ Око 230 градова и села је било потпуно потопљено, а преко 700 је делимично било под водом.³³⁷ Према тадашњим проценама надлежних органа штета је износила око 10 милијарди леја (7 милијарди нових динара). Поплава је унуштила 45.000 кућа, велики број школа, магацина, разних установа, 600 производних јединица преко 1.700 км железничке пруге и 6.700 км. путева.³³⁸ Водена стихија је однела и на десетине мостова, уништила је 10.000 км. далековаода и 2000 км. телекомуникационе мреже. Под водом је укупно било око милион хектара површине, од тога је било чак 700.000 обрадивог земљишта. Осим материјалне штете, поплава је однела и 166 људских живота. Штета би била и већа да се и Дунав излио. Захваљујући раду око 100.000 људи подигнут је насип дужине преко 1500 км. који је спречио већу катастрофу.³³⁹

³³⁴ АЈ СИБ-1 30, ф.628, док 419103, Забелешка о разговору Државног секретара са отправником послова Румуније Јон Росиануом, 19.5.1970.

³³⁶ Материјалне штете од поплава веће од штета у Другом светском рату, *Политика*, 10.6.1970, стр. 2.

³³⁷ 700.000 хектара земље под водом, *Борба*, 23.5.1970, стр 2.

³³⁸ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-167, Белешка о разговору између Нијаза Диздаревића, члана Извршног бироа Председништва СКЈ и Василе Шандруа, амбасадора Румуније у Београду, 16. јула 1970.

³³⁹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 428549, Белешка о разговору између Нијаза Диздаревића, члана Извршног бироа Председништва СКЈ и Василе Шалдруа, амбасадора Румуније у Београду 16. јула 1970.

Румунија се са поплавом борила на два фронта. Један фронт се протезао дуж тока Дунава у дужини од 1070 км. Овде је главни циљ армије, патриотског фронта и становништва био да заштите 18 градова са пола милиона становника и 400 хиљада хектара ораница. Други фронт је по површини коју је заузимао био знатно већи, а обухватао је већ поплавлена подручја. Тамо су се главне борбе водиле око повлачења воде и обнове насеља и производње у фабрикама. Осим Дунава и реке Олт, Сирет и Прут су задавале велике проблеме Румунији. Рек Олт у коју се уливају воде са Карпата се 28. маја по трећи пут излила и поплавила више села. Захваљујући брзом реаговању близу 5.000 становника је евакуисано, те људских губитака није било.³⁴⁰

Румунски амбасадор у Београду је у разговору са Нијадом Диздаревићем говорио и о поплавама. Пре свега желео је изнесе јединство и солидарност румунског народа и њихову спремност за било коју ванредну ситуацију.. Истакао је да су Румуни од плата сакупили око 4 милијарде леја и да је Румунија добила међународну помоћ у висини од 1,5 милијарди леја. Василе Шандру се нарочито захвалио Југославији која је послала помоћ међу првима.³⁴¹ Са југословеске стране, самоиницијативно је Вршац са околним селима упутио помоћ становницима жупаније Арад. Помоћ је била у лековима, храни, одећи и обући. Тих првих дана помоћ су упутила и нека предузећа попут: „Жито-Банат”, „Хемофарм”, „Имко”.³⁴² Југословенски Црвени крст је пострадалима од поплава у Румунији послао помоћ од 52 пакета антибиотика и хране за бебе у вредности од 44.000 динара.³⁴³

Румунско руководство, на челу са Чаушескуом је више пута обилазило поплавлена подручја. Циљ је био охрабривање становништва погођеног катастрофалним поплавама. На великом митингу у Јашију он је рекао да оно што је видео за време обиласка поплавлених делова земље превазилази сваку представу, али је истакао да ће јединство румунског народа још више ојачати и постати још снажније.³⁴⁴

Велике поплаве у Румунији су утицале на слабу жетву, због чега је настала несташница пшенице. Председник румунског дела Мешовитог комитета за привредну

³⁴⁰ Два фронта: одбрана од Дунава и обнова живота, *Политика*, 29.5.1970, стр. 2.

³⁴¹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-167, Белешка о разговору између Нијаза Диздаревића, члана Извршног бироа Председништва СКЈ и Василе Шандруа, амбасадора Румуније у Београду, 16. јула 1970.

³⁴² Страх од нових пустошења, *Политика*, 26.5.1970, стр. 5.

³⁴³ 700.000 хектара земље под водом, *Борба*, 23.5.1970, стр. 2.

³⁴⁴ Чаушеску трећи пут у настрадалим подручјима, *Политика*, 28.5.1970, стр. 3.

сарадњу је предао молбу своје владе за куповину 100.000 тона пшенице из Југославије.³⁴⁵ Међутим, одговор Југославије је био негативан због смањеног приноса и недовољних резерви пшенице. Југославија је једино могла Румунији да понуди посредовање у набавци потребних количина на иностраном тржишту.³⁴⁶

Велику помоћ Румунија је добила од Кине, око 75 милиона долара, а у виду војних материјала и лиценци још 75 милиона, од чега је 20 милиона била бесповратна помоћ, а остатак у виду бескаматног кредита са чијом отплатом би требало почети 1980. године.³⁴⁷ После Кине, на листи добротвора се налазио швајцарски Црвени крст, затим западнонемачки и амерички, потом Совјети су послали неколико тона хране и лекова.³⁴⁸

Совјетски Савез је поплаве у Румунији искористио као повољно тле за притисак на Чаушеску да чвршће веже своју спољну, војну и економску политику за совјетски блок. Чак су из Москве стизале претње да ће СССР укинути помоћ која је била преко потребна Румунима због поплава и неопходне сировине потребне румунској привреди у колико румунско руководство настави да се опире совјетским захевима. У многим сличним случајевима СССР је био први који је притицао у помоћ, али у случају Румуније он је помоћ условио политичким захтевима.³⁴⁹ Совјетски Савез није хтео да се озбиљније ангажује у пружању помоћи Румунији коју су задесиле велике поплаве. Због притиска из Москве и остале чланице ВУ су се устезале да пруже помоћ. У поређењу са, на пример Кином која је само у пар недеља после поплава дала 1,5 милиона рубаља, помоћ СССР од 50.000 рубаља делује прилично симболично.³⁵⁰

³⁴⁵ АЈ СИБ-130, ф.628, док. 430516, Молба Румуније за куповину пшенице у Југославији, 20.8.1970.

³⁴⁶ АЈ СИБ-130, ф.628, док. 1772/4, Одговор СИБ на молбу Румуније у вези са набавком пшенице, 1.9.1970.

³⁴⁷ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-176, Забелешка о разговорима председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и председника Државног савета СР Румуније Николае Чаушеску на Брду код Крања 3. новембра 1970.

³⁴⁸ Помоћ жртвама поплава у Румунији, *Борба*, 30.5.1970, стр. 4.

³⁴⁹ АЈ ТАНЈУГ 112, ф.710, бр. 938, 6.6.1970, Поплаве у Румунији, Озбиљни политички проблеми због поплава.

³⁵⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 421740, Шифровани телеграм, Берлин, бр. 205, 2.6.1970.

Земљотрес у Бањалуци

Румунију су 1969. године погодиле поплаве, а Југославију земљотреси. Према званичним подацима земљотрес који је 27. октобра погодио Бањалуку био је јачине 6 степени по Рихтеровој скали. Живот је у рушевинама изгубило око 20 људи, а материјална штета је била гомна, пеко 70% зграда је било онеспособљено за становање.³⁵¹ То није био последњи потрес, у периоду од 2. до 24. новембра Бањалуку је погодило негде око 222 земљотреса слабије јачине. Само један је достигао 4 степена јачине.³⁵²

До краја 1970 је у виду помоћи из иностранства земљетресом погођеној Босанској крајини пристигла помоћ од око 11 милиона динара. Од тога око половине је прикупљено преко Црвеног крста у роби (лекови, одећа, храна...). Као помоћ од страни влада других држава је било прикупљено око 3,5 милиона динара.³⁵³

Осим помоћи у новцу, Румунија је Југославији понудила и допунску помоћ Бањалуци у грађевинском материјалу у вредности до 1 милион леја и 50 вагона за смештај породица.³⁵⁴

³⁵¹ Разорни земљотрес порушио Бањалуку, *Борба*, 28.10.1969, стр. 1.

³⁵² Нови удар, али без последица, *Политика*, 25.11.1969, стр. 8.

³⁵³ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 103, док.424, Информација о помоћи иностранства Босанској крајини, 6. 1. 1970.

³⁵⁴ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 103, док. 42891, Забелешка о разговору помоћника државног секретара Ј. Петрића са амбасадом СР Румуније у Београду Василе Сандруом, 23.1.1970.

Слика Румуније

Од доласка Чаушескуа на власт приметна је промена Румуније у погледу на комунизам и залагање за демократизацију друштва. Први човек партије и државе је једном приликом такву оријентацију румунског руководства назвао „свестраним социјализмом”. По њему то је идеја која је за циљ имала „изградњу модерне привреде засноване на најновијим научно-технолошким достигнућима, подизање социјалистичке, духовне и културне свести маса, расподелу материјалних богатстава у духу социјалистичке правде и једнакости, усавршавање друштених односа у производњи и организационих форми друштва како би сваки грађанин учествовао у јавним пословима, проширење грађанских слобода...” Секретар ЦК РКП, Димитриу Попеску је за прекретницу и како је он назвао „нову историјску фазу у Румунији”, узео Девети конгрес РКП (1965.). У интервијуу за НИН из 1971. године он је тај тренутак описао овако: „Почесли смо на живот да гледамо реалистички, да смело одустајемо од неких ранијих политичко-идеолошких формулација, да се објективно оцењујемо и поредимо са другим земљама, како социјалистичким, тако и капиталистичким, да своје проблеме износимо пред народ и да социјализам није толико јак да може да губи у привреди”.³⁵⁵ Од 1967. године се показало и да је РКП спремна и да спроведе неке реформе како би унапредила систем. У привреди је нпр. спроведена децентрализација оснивањем индустријских централа и увођењем колективног руковођења.

Међутим, у животу Румуна није дошло до виднијег побољшања. По извештајима ЦК РКП минимална плата је износила око 800 леја, а око 50% запослених је примало између 1.000 и 1.100 леја месечно. Док су цене чак и основних намирница биле несразмерно високе. Од месечне плате која је износила 1.000 леја, за обичну кошуљу је требало издвојити чак трећину плате, а за одело целу плату. За аутомобил је са том платом требало радити чак четири године. За просечног Румуна ни основне намирнице нису биле јефтине, тако је за хлеб требало издвојити 3,6 леја, за млеко 3, а за килограм меса чак 26 леја. Ситуација на селу је била још гора. У Румунији је до 1962. године извршена колективизација, што је значило да су у власништву сељака остале само мале окућнице. Ситуацију на селу је погоршала и усредсређеност државе на индустријализацију, што је за последицу имало запостављање пољопривреде.

³⁵⁵ Драгослав Ранчић, *Куда иде Румунија*, НИН, 1971, стр. 31.

Приноси су били ниски због недостатка вештачког ђубрива и потребне механизације за обраду земље. Дневница за рад у задрузи је износила око 31 леј. Сељаци су били социјално и здравствено осигурани, а имали су право на пензију у износу од 250 леја и 300 килограма намерница годишње од задруге. Због тешких услова живота село је било више извозник радне снаге него хране. Није ретка појава да су жене биле те које су обрађивале земљу и радиле у задрузи, а да су мушкарци за то време радили у некој фабрици.³⁵⁶

Румунска влада је нарочито улагала напоре ка подизању друштвеног стандарда, док је лични стандард грађана и у 1970. години био веома низак. Ниске плате, нарочито становништва запосленог у индустријској производњи и пољопривреди, као и недовољна снабдевеност тржишта робом широке потрошње су само неки од проблема којима је било оптерећено румунско становништво.³⁵⁷ Међутим, стиче се утисак да је и обичан народ политичку и економску независност земље стављао испред животног стандарда. Сталним убеђивањем и говорима румунског руководства па и личним схватањима народима било је прихваћено мишљење да је одрицање неопходна нужност и жртва која је морала да се принесе зарад самосталности земље. Румуни супочели да се боре за основна животна права и побољшање животног стандарда тек од 1977. године устанком 30.000. Као Тито студенте деценију раније, тако је и Чаушеску успео да говором и обећањима смири рударе, а убрзо после тога да се обрачуна са њиховим вођама.

Румунија је крајем 60-их година постала и познато туристичко одређиште. Подаци за 1968. годину говоре да је ову земљу посетило 350.000 туриста са Запада, 850.000 туриста са Истока и око 265.000 Југословена који су највише одлазили у Темишвар (број Румуна који су 1968. године посетили Југославију био је тек око 40.000). Наредне годени се број туриста попео близу 2 милиона. Најзначајнија туристичка одређишта су били Букурешт, Брашов, летовалиште Мамаја на црноморској обали и Еуфорне де Норд. Последње место, које се налази јужно од Констанце је крајем 1969. постало изузетно познато. Томе је допринело отварање

³⁵⁶ Исто, стр. 32.

³⁵⁷ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439795, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405 (други део телеграма), 23.10.1970.

центра за геријатрију. Потенцијал бања и других лечилишта је већ тада спознат у Румунији и од тада се доста улагало у сређивање познатих румунских бања.³⁵⁸

³⁵⁸ Стјепан Вукушић, Невидљива индустрија, Туристички бум у Румунији, *Политика*, 7.4.1969, стр. 4.

Билатерални односи између Југославије и Румуније

Оријентација Југославије и Румуније на независну политику одређивала је обострани интерес за унапређивање сарадње у свим областима. Румунија је у Југославији видела прилику за афирмацију своје независне политике и подршку њеној спољној политици.³⁵⁹

Разлике у међународном положају, Југославија је припадала несврстанима, а Румунија Источном блоку и разлике у унутрашњим системима нису представљали сметњу на путу ка бољој сарадњи јер су земље једна другој признавале специфичности.³⁶⁰

Чести сусрети, разговори и закључци Николае Чаушескуа и Јосипа Броза Тита давали су подстицај за сарадњу између две државе. А многобројни контакти између партијских и државних руководилаца двеју земаља су доприносили бољем међусобном упознавању и размени искустава о важним питањима изградње социјалистичког друштва у Југославији и Румунији. Треба нагласити да су добри односи између РКП и СКЈ имали одлучујући утицај на развој односа не само између државних органа, већ и између румунског и југословенског народа. Њихово деловање је стварало повољну климу за унапређивање разноврсних иницијатива које су имале за циљ развијање што боље и блискије сарадње.³⁶¹

У 1969. и 1970. години дошло је до даљег развијања сарадње између Југославије и Румуније на свим подручјима билатералних односа. Настављена је корисна пракса одржавања интензивних контаката између представника државног и политичког руководства, што је свакако одражавало обостране интересе и високи степен односа.

³⁵⁹ АЈ КПП I-2/40, Односи СФРЈ- СР Румунија, јануар 1969.

³⁶⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Међународни положај и оријентација Румуније и југословенско-румунски односи, 23, октобар 1970.

³⁶¹ Василе Шандру, Румунска комунистичка партија- активан одред комунистичког и радничког покрета, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 507, 16.5.1971, стр. 20-22.

Билатерална сарадња се је ишла узлазним путем, тих године је закључено више значајних дугорочних уговора: о кооперацији у производњи и међусобним испорукама електричних локомотива и подсклопова, о транзиту нафте преко Румуније за Југославију нафтоводом Констанца- Черна Вода, о испоруци боксита из Југолавије у Румунију, о заједничком раду на пољу геолошких истраживања налазишта угљоводоника у пограничној зони и др. треба споменути и договоре о кооперацији у производњи машина алатљика, хидроенергетске и хидротехничке опреме, аутоматских електричних група, опреме и производа електронске индустрије, рачунске технике, пољопривредних машина и др. Постигнут је и договор око споразума за 1971-75. годину, по којем је планирана робна размена у висини од 549 милиона долара у оба правца, што би у односу на реализацију у протеклом петогодишњем периоду представљало повећање за око 2 пута.

И погранична сарадња је забележила успон. Активно се радило на примени споразума о малограничном промету грађана, почетком августа је пуштен и нови међународни друмски прелаз Српска Црња- Жимболија.

Приликом посета Румунији председника Извршног већа Србије М. Бојанића и председника југословенског дела Мешовитог комитета за привредну сарадњу Д. Глигоријевића било је покренуто више предлога за унапређивање сарадње. У области економије најзначајнији предлози били су кооперација у производњи камиона, у петрохемији, у електронској индустрији и кооперација у војној индустрији. Ту су и били и предлози о изградњи ХЕ Ђердап 2 на сектору Груја- Радужевац. Повезивање енергетских система и изградња далеководна, као и повезивање железничких пруга преко друге степенице ХЕ на Дунаву.³⁶²

³⁶² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Информација о актуелним питањима југословенско-румунских односа, 1. 11. 1970.

Југословенско- румунски односи у сфери економије

За југословенско-румунске односе било је карактеристично узајамно поверење и висок степен сарадње. Међутим, висок степен политичког разумевања није био праћен адекватним резултатима у развијању конкретне билатералне сарадње (економске, културне, научно-техничке). Економска сарадња, изузимајући рад на великом пројекту изградње хидроелектране Ђердап, знатно је заостајала иза политичкох односа.

Економска сарадња Југославије и Румуније је по обиму била релативно мала. За Југославију то је била једна од најмањих размена које је она имала са социјалистичким земљама, једино је Албанија била испод ње. Ако се посматра десетогодишњи период (1960-1970.), приметна је велика разлика у обиму робне размене између Југославије и Румуније. На почетку овог периода, тј. 1960. године робна размена је износила свега око 19 милиона долара, док је на крају, тј. 1970. она достигла 76 милиона долара. Међутим, дубљом анализом статистичких података може се приметити да привредна сарадња између две земље почела нешто интензивније да се развија тек од 1964. године, и то нарочито после састанка државних делегација на највишем нивоу и формирања Мешовитог комитета за привредну сарадњу.³⁶³

Привредна сарадња између Југославије и Румуније се одвијала на основу трговинског и платног споразума закљученог 1956. године на Брионима, после нормализације односа Југославије са СССР и другим чланицама лагера. Иако су односи од тада били у константном прогресу, ипак су остајали испод стварних могућности и потребе оба тржишта. Преломна година у привредној сарадњи била је поменута 1964. када је дошло до повећања од чак 50% у односу на 1963. годину.

Као резултат све чешћих контаката југословенских и румунских стручњака кроз Комитет за привредну сарадњу дошло је од 1964. године до пораста размене која је 1964. године била за 70% већа у односу на претходну годину. Један од већих разлога овако наглог пораста обима размене је било испорука материјала и опреме на име

³⁶³ АЈ КПП I-2/ 51, Информације о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 8.10.1971.

Споразума о заједничкој изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап.³⁶⁴

Робна размена је представљала најважнији облик привредне сарадње. За развој размене између Југославије и Румуније током 60-их година била је карактеристична спорост, али и константан раст, Године 1966. размена је достигла вредност од 39 милиона долара, што је у односу на 1962. било повећање за чак 3,6 пута, али је и то било далеко испод оног обима који би задовољио обе стране. Ако се посматра југословеска спољнотрговинска размена у глобалу, на Румунију је отпадало 1,2 % у југословенском увозу и 1,8% у извозу (подаци су за 1968. годину).³⁶⁵ У поређењу са осталим социјалистичким земљама (без Албаније) Југославија је управо са Румунијом имала најмању размену.³⁶⁶

Трговина и други облици привредне сарадње Југославије и Румуније почињу интензивније да се развијају од формирања Мешовитог комитета за привредну сарадњу. Током јануарске посете румунске делегације Југославији из 1968. године³⁶⁷ било је речи и о економској сарадњи. Констатовано је да постоје могућности за дугорочну сарадњу у различитим областима као што су металургија, енергетика, машиноградња, хемијска индустрија. Убрзо након овог разговора на Бељу формирана је заједничка међудржавна комисија која је имала задатак да проучи и унапреди привредну сарадњу две земље.³⁶⁸

Комисија се била састала од 5. до 9. фебруара у Савезном заводу за привредно планирање у Београду. По завршетку румунско-југословенских разговора, шефови

³⁶⁴ АЈ СИБ-130, ф. 628, Информација о економским односима са Румунијом, 9.9.1969.

³⁶⁵ По неким изворима учешће СР Румуније у укупном југословенском извозу било је око 1,5%, а у укупном југословенском извозу 0,9% за 1968. годину.

³⁶⁶ АЈ СИБ-130, ф. 628, Информација о економским односима са Румунијом, 9.9.1969.

³⁶⁷ Незванична посета румунске делегације предвођене Чаушескуом (Беље 3-5. јануар 1968. године) омогућила је серију даљих контаката руководилаца две земље. Разјашњене су несугласице и различитости у ставовима око блискоисточне кризе. Разговори су допринели бољем разумевању стања у МКРП. Иако је у интересу Румуније било да Југославија учествује на припремном састанку у Будимпешти а касније и на саветовању комунистичких партија, разговорима о тој теми Румунији су били јаснији разлози због којих Југославија није желела да учествује. Покренути су и одређени кораци за подизање економских односа на виши ниво. Румунија је јасно изнела жељу за бољим повезивањем са Западом, због чега су се у разговорима наметале теме попут односа са Западном Немачком, иницијативе састанка председника парламента Европе и економских односа са ЗЕТ-ом. Разговори са Јосипом Брозом су утицали на Чаушеску да одлучи да износи румунске ставове и чвршће води независну политику. Југославији је посета омогућила боље информисање о неким међународним проблемима, као и стању унутар Варшавског пакта и СЕВ-а. А нарочито је допринела афирмацији разговора у циљу побољшања привредне сарадње између две земље.

³⁶⁸ ДА, ПА, 1968, ф. 157, док. 410167, 18.3. 1968, Телеграм Букурешт, број 91, ДСИП

делегација, председник Државног комитета за планирање СР Румуније Максим Бергијану и генерални директор Савезног завода за привредно планирање Рикард Штајнер, изјавили су да су проучене све области у којима се може развијати успешна сарадња од обостраног интереса. Усаглашено је да привредну сарадњу не треба развијати само класичном робном разменом, него да треба неговати и нове облике попут индустријске кооперације и научно-техничке сарадње. Баргијану је изнео своје уверење да ће се робна размена значајно повећати до 1970. године.³⁶⁹ Поред осталог задатак комисије је био да направи економски план који је за циљ имао проширење привредне сарадње и робне размене за период 1971-1975. године.³⁷⁰ У плану је акценат био стављен на повећање привредне сарадње у сфери хемијске индустрије, металургије, размене разних машина и алатки, руда и фосилних горива као и већег научно-технолошког повезивања.³⁷¹

Одређни резултати разговора вођених у циљу побољшања економских односа су се јавили већ у току 1968. године. На основу позитивног кретања у сфери економских односа заједничка комисија која се састала крајем октобра је зацртала да се у наредној години робна размена повећа за 10% у односу на 1968. Тако би обим размене износио 62,1 милион долара, од чега би на извоз у СФРЈ ишло 28,3 милиона, а на увоз 33,8 милиона.³⁷² Испоставиће се да је овако амбициозно зацртан план био неостварив због бројних проблема и потешкоћа који су се у међувремену јавили.³⁷³

Треба напоменути да се укупан годишњи волумен размене 1968. године удвостручио у односу на 1964. годину када је износио близу 20 милиона долара у оба правца. Протоколом за 1968. годину било је предвиђено повећање укупног обима размене на 57 милиона долара, ипак прва половина 1968. године је показала тенденције стагнације у економским односима, те је постављени ниво размене било тешко достићи.³⁷⁴ Временом су континуирани и интензивни сусрети, нарочито радних група почели да дају резултате. Упознавање привредних могућности, система али и људи две

³⁶⁹ Румунија заинтересована за дугорочну сарадњу, *Политика*, 10. 2. 1968, стр.4.

³⁷⁰ По плану обим робне размене Југославије и Румуније у петогодишњем периоду 1971-1975. година је требало да достигне износ од 548 милиона долара, што би било повећање од чак 141% у односу на остварену реализацију претходног петогодишњег периода (АЈ КПП I-2/ 51, Информације о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 8.10.1971.)

³⁷¹ ДА, ПА, 1968, ф. 157, док.498382, 17. мај 1968, Шифровани телеграм број 159.

³⁷² ДА, ПА, 1968, ф. 157, док. 2246, 31. октобар 1968, Извештај о завршеним трговинским преговорима између СФРЈ и Румуније за 1969. годину.

³⁷³ АЈ, СИВ, Савезни секретаријат за спољну трговину, Информација о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 8. 10.1971-

³⁷⁴ Исто.

земље значајно је допринело повећању обима робне размене и проширењу форми непосредне сарадње и коорпорације између привредника две земље. Такви састанци су, у ствари омогућили проналажење решења проблема који су кочили развитак економских односа Румуније и Југославије.

Робна размена две земље, иако незадовољавајућа, од доласка Николае Чаушескуа на власт бележила је константан пораст. Тако је вредност робне размене у оба правца 1964. године износила 20 милиона долара,³⁷⁵ а 1968. је достигла 44,4 милиона долара.³⁷⁶

Проблем у робној размени за Југославију је био што се извоз повећавао по већој просечној стопи од увоза, што је као последицу имало већи потражни салдо у корист СФРЈ. Разлози за неизвршавање предвиђеног увоза из Румуније су били највећим делом кривица Румуна, који нарочито у 1968. години нису извршавали уговорене испоруке робе из робне листе у вредности од 5 милиона долара (цемент, нафтни деривати, црна металургија, производи хемијске и осталих индустрија). Други разлог је био и што југословенско тржиште није било у стању да апсорбује све румунске производе који су били предвиђени робном листом.³⁷⁷

Салдо у односима са Румунијом све до 1967. године није представљао проблем. Међутим, те године је дошло до смањења увоза из ИЕЗ, смим тим и из Румуније., а до повећања извоза. Тако је била угрожен баланс размене. Стање је погоршавао и либералнији режим увоза који је омогућавао куповину производа који су се иначе увозили из Румуније под бољим условима са конвертибилних тржишта.³⁷⁸

Такође, велики проблем у економским односима је био различит прилаз формирању цена. Румуни су у формирању цена полазили од виших клириншких цена које су имали у земљама СЕВ-а. С друге стране, тражили су да из Југославије увозе робу по светским ценама које су биле ниже него цене за источно тржиште.³⁷⁹

Петогодишњим трговинским споразумом био је утврђен извоз шина и прибора из Југославије у Румунију у вредности од 4,5 милиона долара годишње. Протоколом о

³⁷⁵Робна размена се 1965. попела на 29 милиона долара

³⁷⁶АЈ, СИБ, Развој економских односа између СФР Југославије и СР Румуније. 16. новембар 1971.

³⁷⁷ДА, ПА, 1971, Румунија, ф. 115, док. 416509, Информација о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 23.4.1971.

³⁷⁸АЈ СИБ-130, ф. 628, Информација о економским односима са Румунијом, 9.9.1969.

³⁷⁹Исто.

размени за 1969. годину вредност извоза шина је повећана за милион долара, по договору, у тој вредности је Југославија требала да увезе цемент, плинско уље и мазут. Међутим, од ове вредности је реализована тек половина, проблем је настао када су Румуни изнели захтев да се цена југословенских производа смањи, а да истовремено цена румунских остане непромењена.³⁸⁰

Румунија је у погледу цена имала два система, један за тржиште СЕВ-а, други за конвертибилно тржиште. У погледу односа са Југославијом она је желела да цену робе задржи на нивоу цена за клириншка подручја (цене за клириншка подручја су биле до 30% више од светских), а да из југославије увози робу по светским ценама. Овакво настојање Румуније је прилично отежавало размену и спречавало повећање обима. Негативан утицај на економске односе имали су и кредитни аранжмани Румуније са западним земљама, који су наметали румунском руководству обавезу да повећа извоз на та тржишта, што се одразило и на размену са Југославијом јер Румунија није била у могућности да испоручује квалитетну робу Југославији.³⁸¹

Робна размена је у 1968. години износила око 50 милиона долара у оба правца. Велики проблем је била уска структура размене и то што Румунија није довољно стимулисала свој извоз у Југославију. Као препрека се нарочито истицала понуда неконвертибилне робе по светским ценама, као и одбијање Букурешта на постепено прелазак на нове облике трговине и плаћања, укључивши и напуштање клириншког обрачуна и прелазак на конвертибилни систем плаћања. С друге стране, специјализација и кооперација је била прихваћена, али се сарадња у овим видовима одвијала споро највише због системских разлика у привреди и ограничених права румунских предузећа. У 1968. години робна размена између Југославије и Румуније је порасла за преко 10%. Овим повећањем побољшани су услови да се прошири сарадња и доведе у склад са веома добрим политичким односима између двеју земаља. Поменута година је осим тога била значајна и због успостављања привредне кооперације у производњи индустријских производа. Због чега је долазило до бројних контаката и обостраних посета румунских и југословенских стручњака чији је задатак био да испитају могућности, путеве и облике кооперације. У току исте године били су закључени и први дугорочни уговори о кооперацији у области проиводње склопова за

³⁸⁰ АЈ СИБ-130, ф.628, Сарадња са СР Румунијом, Рударско металуршки комбинат Зеница, 4.9.1969.

³⁸¹ АЈ СИБ-130, ф. 628, Информација о односима са Румунијом и предлози Извршног већа СР Србије поводом посете председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Мауера, децембар 1969.

пресе, тракасте тестери и аутокамионе.³⁸² Упоредо са интензивирањем трговинске размене румунско руководство је радило и на афирмацији развоја кооперације у производњи са другим земљама. У овом периоду она је успела да закључи споразуме о економској и научно-техничкој кооперацији са преко 60 земаља, међу којима је била и Југославија.³⁸³ Неки примери сарадње су били: заједничка производња дизел камиона (Торпедо- Ријека- Брашов), машинских алатки (Победа- Нови Сад), као и разрађивање уговора о специјализацији у производњи електричних локомотива (Раде Кончар).³⁸⁴

Треба споменути и заједничка истраживања у циљу заједничке експлоатације нафте и гаса у пограничним реонима. У Букурешту је постојало велико интересовање за склапање уговора о дугорочном увозу око милион тона руде и око 700.000 тона боксита годишње. Проблем који је настао око склапања једног оваквог уговора је било питање како обезбедити плаћање извоза, јер Румунија није била спремна да да адекватну робу за замену (земни гас, нафта...). Научно-техничка сарадња у периоду последњих неколико година стагнирала, чак и опадала, углавном због смањеног интереса југословенских радних организација. Што се тиче односа у сфери културне сарадње, програмом сарадње за 1969. и 1970. годину било је предвиђено интензивирање и поширење културне сарадње.³⁸⁵

Интерес за проширење привредне сарадње између Југославије и Румуније константно је истицан на састанцима на највишем нивоу. Таква жеља у врху је била и разлог стварања Мешовитог комитета за привредну сарадњу, који је поред померања са мртве тачке робне размене имао задатака да анализира све видове и могућности за развијања пословно-техничке сарадње. На IV(март 1968.) и V-том(13. мај 1969) заседању Мешовитог комитета дошло је до потписивања Споразума(потписан 20. октобра 1968) којим је створена могућност за развијање индустријско-техничке сарадње, посебно у области индустрије саобраћаја, туризма и малограничног промета. Постављен је основ за развијање кооперације у области машиноградње, петрохемијских производа и индустрије нафте. („Нафтагас” из Новог Сада је тада већ радио на заједничком истраживању лежишта угљоводоника у пограничној зони и

³⁸² Мустафа Шабић, Индустријска кооперација између Југославије и Румуније, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 460, 1.6.1969, стр. 8.

³⁸³ АЈ, А-ЦКСКЈ, IX, 107/II-155, 1971, Белешке о неким актуелним моментима спољњег и унутрашњег развитка Румуније.

³⁸⁴ АЈ КПР I-2/40, Односи СФРЈ-СР Румунија, јануар 1969.

³⁸⁵ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док. 433797, Актуелни проблеми у односима са суседним земљама, 26.9.1969.

пројектовању експлоатације тих налазишта). Осим овог Мешовитог комитета 1967. године је у оквиру Савезне привредне коморе формирана Секција за Румунију у оквиру Савета за привредне односе са иностранством, с друге стране, у Румуније је било оформљено слично тело у оквиру Трговинске коморе. Циљ ова два тела је такође био рад на унапређивању привредних односа.³⁸⁶

Половином маја 1969. године у Букурешту је било одржано пето заседање Југословенско-румунског комитета за привредну сарадњу, на којем је извршена размена мишљења о проблемима у привредној сфери. У центру пажње су била питања повећања обима робне размене и развој кооперације заснован на бази поделе рада и узајамних економских интереса.³⁸⁷

Југословенску делегацију је предводио Мустафа Шабић, члан Савезног извршног већа СФРЈ, а румунску Георге Радулеску, потпредседник Министарског савета СР Румуније

На састанку је било договорено да се обе стране више ангажују на развијању нарочито дугорочних пословних веза и сарадње у оквиру кооперације и специјализације у индустријској производњи. Велики проблем за југословенску страну је представљао систем плаћања, као прелазни облик ка решењу проблема Југославија је предлагала да се салдо на клириншком рачуну крајем године измирује у конвертибилним валутама, а да се на салдо изнад манипулативног кредита плаћа камата. Међутим, Румунима овакве промене нису одговарале те су одбијали све југословенске предлоге да се пређе на конвертибилан начин плаћања. Други део разговора је био око питања кооперације.³⁸⁸ Мешовити комитет је могућности за даљи развој привредне сарадње видео у искоришћавању хидроенергетског потенцијала Дунава, кооперацији у металургији, преради алуминијумских блокова, сарадњи у експлоатацији и преради налазишта нафте и гаса у граничном сектору, повећање сарадње у хемијској и електронској индустрији и проширењу експлоатације боксита у СФРЈ за румунске потребе.³⁸⁹

³⁸⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 443066, Информације о стању и проблемима привредне сарадње Војводине и СР Румуније, новембар 1969.

³⁸⁷ Мустафа Шабић, Индустријска кооперација између Југославије и Румуније, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 460, 1.6.1969, стр. 9.

³⁸⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 417912, Шифровани телеграм, Букурешт бр. 136, 19.5.1969.

³⁸⁹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 418450, Протокол о Петом заседању Мешовитог комитета, 4.7.1969.

За 1969. годину било је предвиђено да обим робне размене у оба правца буде у вредности од око 62 милиона долара. Имајући у виду да је у претходној години размена достигла вредност од 44 милиона долара, стиче се утисак да је међу руководством тада владала убеђеност да је могуће у кратком периоду подићи размену на један завидан ниво.

Југославија је са Румунијом 1969. године остварила извоз од 23 милиона, што је било повећање за 6,6% у односу на 1968 годину, а увоз у висини од 24,9 милиона долара.³⁹⁰ Главни проблеми који су онемогућили повећање размене за 10% у 1969. години били су румунско неизвршавање испоруке робе уговором прописане у износу од 5 милиона долара, пре свега цемента, нафтних деривата, производа црне металургије, хемијских и других производа и немогућност југословенског тржишта да апсорбује неке румунске производе.³⁹¹

Букурешт није био задовољан југословенско-румунском привредном сарадњом, сматрали су да је обим преузак и да се споро развија, а да саме форме сарадње (што је највећим делом била трговина) не обећавају бржи развој сарадње. Румуни су сматрали да је једини излаз у кооперацији и специјализацији, односно сарадњи производних и других предузећа на основама који би могле на дужи рок да повежу две привреде. Осим тога, били су заинтересовани за развијање сарадње и заједничког изласка на трећим тржиштима. Жалили су се на оријентацију привредних односа готово искључиво на краткорочне комерцијалне послове. За Југославију, највећи проблем је поред малог обима представљала неуравнотежена размена. Она је имала веома висок активни салдо од 19 милиона долара, што се директно одражавало на токове и дебаланс робне рамене.³⁹²

Економска сарадња две земље нарочито интензивно почела да развија од јануара 1970. године, како у областима робне размене, тако и на плану успостављања савремених форми производне сарадње, базиране на дугорочним односима. Проширењу економске сарадње су значајно допринели чести сусрети, а нарочито сусрети Јосипа Броза и Николае Чаушескуа, као и председника Мешовитог комитета за

³⁹⁰ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 107, док. 42923, Шифровани телеграм, 28.1.1970.

³⁹¹ АЈ, СИБ, Савезни секретаријат за спољну трговину, Информација о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 8. 10.1971

³⁹² ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 412181, Забелешка о разговору Свете Ракића, помоћника начелника прве управе Тудосеом, другим секретаром румунске амбасаде, 16.4.1969.

економску сарадњу. Њиховим залагањем покренуте су привредне организације обе државе да самостално ступју у контакт и проналазе могућности за сарадњу.

У области робне размене резултати су показали да је у 1970. години дошло до повећања од 50% у односу на 1969. годину. Овакво повећање је допринело да се зацртани обим робне размене петогодишњим планом за период 1966-1970. прескочи. Овакав равршетак петогодишњег плана је охрабрујуће деловао на експерте из области привреде да за наредни петогодишњи период зацртају обим робне размене у висини од 590 милиона долара, што би било повећање од 2,5 пута у односу на претходни петогодишњи план. Оваком повећању обима су највише допринели уговори базирани на кооперацији, специјализацији, међусобним испорукама. То су били дугорочни уговори у производњи и сарадњи у области машиноградње, хемијске и петрохемијске индустрије, као и црне металургије и рамене сировина.

Највећи проблем који је кочио брз развој привредне сарадње између Румуније и Југославије био је клириншки метод трговине и плаћања. Важно питање за југословенску страну током бројних преговорима о економској сарадњи био је и прелазак на конвертибилни начин плаћања. Румунска страна је до 1968. године ово питање сматрала преурањеним а после интервенције у Чехословачкој и затезања односа са Совјетским Савезом бојала се да би прелазак на конвертибилни начин плаћања био непотребно провоцирање Москве и повећавање ризика од совјетске интервенције. Румунија све до јесени 1970. године није показивала ни најмање интересовање за макар и делимичан прелазак на конвертибилни систем трговине и плаћања.³⁹³

На позив Драганескуа, потпредседника Министарског савета СР Румуније, члан Савезног извршног већа Тома Гранфил је боравио у Румунији од 25. до 30 маја 1970. За време посете Гранфил је водио разговоре са Драганескуом и Јон Пецаном, затим са министром за спољну трговину Корнел Бутиком и министром за финансије Флореаом Думутрескуом. На крају посете га је примио и Маурер, председник Министарског савета. О значају његове посете управо говоре имена и функције људи са којима је он разговарао о економској сарадњи две државе.

Приликом посете извршена је размена мишљења о билатералној економској сарадњи, сарадњи са високоразвијеним земљама Запада и међународним економским

³⁹³ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439728, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405, 23.10.1970.

организацијама, као и о организацији и функционисању југословенског финансијског и банкарског система.³⁹⁴ У свим разговорима нарочито је било разматано питање поплава, које је већ у мају узимало велике размере.³⁹⁵ У области индустрије током његовог боравка у румунији било је закључено неколико важних уговора, посебно онај у вези са испоруком електричних локомотива. Он је истакао став југославије по питању индустријске кооперације. Југославија је посебно била заинтересована за сарадњу која би била базирана на подели производње и тржишта.³⁹⁶

Василе Шандру³⁹⁷, нови румунски амбасадор у Југославији је приликом сусрета са југословенским секретаром за привреду, Боровојем Јелићем 25. септембра живахније говорио о привредној сарадњи. Био је нарочито заинтересован за проширење сарадње и кооперативних односа на подручју електронике, посебно производње компјутера. Амбасадор је очекивао да ће већ у 1970. години почети комплетна производња. Југословенском секретару за привреду је пренео жељу румунске владе да са Југославијом склопи дугорочни уговор набавке боксита јер је било у плану подизање производње алуминијума са 75. хиљада тона годишње на 200. хиљада тона. Такав план је захтевао и велике количине боксита. Југославија је извозила око 150. хиљада тона боксита годишње, а румунске потребе би се због повећања попеле на 600. хиљада тона годишње. Такође, помену је и могућност

³⁹⁴ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 160, док. 421890, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 216, 4.6.1970.

³⁹⁵ Пролеће 1970. године у Румунији је било упамћено по обилним падавинама, које су у данима између 10. и 15. маја премашивале 100 литара по квадратном метру. Оваквим падавинама највише је било погођен северо-запад Трансилваније и северни део Молдавије. Обилне падавине су подигле водостај Дунава, Сомеша и Муреша и осталих река на ниво који до тада у Румунији није био забележен од 1840. године (почетак мерења водостаја). Према тадашњим проценама надлежних органа штета је износила око 10 милијарди леја (7 милијарди нових динара). Поплава је унуштила 45.000 кућа, велики број школа, магацина, разних установа, 600 производних јединица преко 1.700 км железничке пруге и 6.700 км. путева.³⁹⁵ Водена стихија је однела и на десетине мостова, уништила је 10.000 км. далековода и 2000 км. телекомуникационе мреже. Под водом је укупно било око милион хектара површине, од тога је било чак 700.000 обрадивог земљишта. Осим материјалне штете, поплава је однела и 166 људских живота.

³⁹⁶ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 160, док. 49775, Извештај о посети члана Савезног извршног већа Томе Гранфила СР Румунији у време од 25. до 30. маја 1970.

³⁹⁷ Василе Шандру (1927-) Завршио је Енергетски институт и Академију за друштвено-политичке науке „ Стефан Георгиу“ при ЦК РКП. Члан ЦК постао је 1953. Каријеру у Министарству иностраних послова СР Румуније започео је 1958. године. У периоду до 1963. године вршио је дужност другог, а затим и првог секретара Амбасаде СР Румуније у Београду. По повратку у Румунију био је постављен за помоћника директора, а убрзо је постао и директор у Министарству иностраних послова. Од марта 1967. до јула 1969. године вршио је дужност помоћника министра иностраних послова. Када је постао румунски амбасадор у Београду, заменивши на том месту Аурела Малнашана који је ту дужност вршио од 1963. године.

куповине бакра па и кооперације на подручју производње бакра, истичући румунско искуство у погледу искоришћавања руда сиромашног састава.³⁹⁸

У структури размене сировине и полифабриканти су имали највећи удео (85%), а производи машиноградње су једва достизали 8%. Између румунске и југословенске привреде постојао је значајан степен комплементарности, што је отварало могућности за развој дугорочне економске сарадње. (Ово се може закључити на основу података да је 60 % југословенског извоза представљала роба из области металургије, а исто толико из области хемијске индустрије када је реч о румунском извозу у Југославију). Међутим, разлике у системима стварале су велике проблеме привредној сарадњи, због чега је дошло до застоја у развоју и повећања дебаланса у робној размени због неприлагођавања румунског извоза потребама југословенског тржишта и сл.³⁹⁹

Кооперација

Од средине 60-их година посебан значају привредној сарадњи Југославије и Румуније је придаван кооперацији и специјализацији. Она је омогућавала малим али и великим корпорацијама да повезивањем својих знања и ресурса са сличним корпорацијама из Румуније створе заједнички производ. Међутим због разних потешкоћа ови облици сарадње су се споро развијали. Изузетак је био у црној и обојеној металургији, где се дуго одвијала успешна сарадња кроз прераду румунских полифабриканата у југословенским ваљаницама.

Први помаци су се јавили 1968. закључивањем уговора о кооперацији у области машиноградње и електроиндустрије. То су били уговори о кооперацији и производњи алатних машина (ексцентар преса и аутоматских тестера за развојне материјале) и камиона од пет тона (фабрика Торпедо из Ријеке је Румунији испоручивала дизел моторе, а добијала је камионске шасије).⁴⁰⁰

³⁹⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 435660, Белешка о посети новопостављеног румунског амбасадора у Југославији Василе Шандруа секретару за привреду Б. Јелићу, 25. 9. 1969.

³⁹⁹ АЈ КПР I-2/40, Односи СФРЈ- СР Румуније, јануар 1969.

⁴⁰⁰ АЈ СИВ-130, ф. 628, Проблеми и тешкоће на пољу индустријске кооперације, 8.9.1969.

Вредност уговора о кооперације у производњи камиона је била око 20 милиона долара. Овај уговор је био посебно значаја за Румунију јер је она њиме добила свој први камион са дизел мотором.⁴⁰¹ У суштини кооперација је подразумевала, замену производа две фабрике тако да је југословенска за два дизелмотора добијала једну шасију камиона од 5 тона носивости.

Током 1969. године вођени су разговори о кооперацији у бродоградњи. Румунија је имала велике потребе за електромоторном опремом, а као контра испоруку нудила је речна и морска пловила различите носивости (разматрана је и испорука брода „liberty” од око 15000 dtw.⁴⁰²

Важни разговори су се водили око кооперације у производњи електричних локомотива. Вредност уговора за период 1970-1973. је износила преко 60 милиона долара.⁴⁰³ Уговором је југословенско предузеће „Раде Кончар” било у обавези да до 1973. године румунским железницама испоручи 75 локомотива типа бо-бо, а да Железничко транспортно предузеће ЖТП Београд увезе 45 локомотива типа ко-ко у истом периоду.⁴⁰⁴ Међутим, у децембру 1969. године су после осмодневних разговора прекинути преговори о закључивању уговора о међусобним испорукама електричних локомотива. Проблем је настао по питању цене. Румунски преговарачи су за своју локомотиву тражили 400 хиљада долара, а југословенска делегација је нудила највише 380 хиљада долара, док су Румуни били спремни да за локомотиву предузећа „Раде Кончар” плате 308 хиљада од тражених 315,7 хиљада долара.⁴⁰⁵

Ипак, две стране су током 1970. године успеле да се договоре и потпишу споразум о кооперацији у производњи и међусобним испорукама електричних локомотива и подсклопова. Уговор је потписан јануара 1970. године и био је најзначајнији уговор после оног везаног за заједничку изградњу хидроелектране. Уговор је обавезивао Југославију да од Румуније купи 45 електролокомотива са шест осовина који би саобраћали на прузи Београд Бар, а Румунија се обвезала да ће од Југославије поручити 75 електролокомотива са четири осовине.⁴⁰⁶ Осим овог споразума,

⁴⁰¹ Југословенско-румунска кооперација у производњи камина, *Политика*, 14.1.1969, стр. 6.

⁴⁰² АЈ СИБ-130, ф.628, Информација о преговорима „Раде Кончара”- Загреб са Румунијом, 3.9.1969.

⁴⁰³ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф.128, док. 46615, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.42, 20.2.1969.

⁴⁰⁴ Исто.

⁴⁰⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф.128, док. 444630, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 398, 12.12.1969.

⁴⁰⁶ Југословенско-румунска размена локомотива, *Борба*, 14.1.1970, стр 6.

потписани су уговори о транзиту нафте преко Румуније за Југославију нафтоводом Констанца-Черна Вода и о испоруци боксита из Југославије у Румунију.⁴⁰⁷

Највећа сарадња на привредном плану, која је у осталом и обележила економску сарадњу између две земље у овом периоду била је изградња хидроелектране „Ђердап” на Дунаву која је почела 1964. године, а први агрегати су пуштени у рад 5. августа 1970. године.⁴⁰⁸ Уговор о заједничкој изградњи хидроелектране која се налази 10 км узводо од Кладова потписали су Јосип Броз Тито и Георгију Деж, што говори о значају који је овај пројекат имао за развој обе земље. На изградњи хидроелектране је радило око 5000 људи. Према предрачуну за изградњу је било потребно око 500 милиона долара, а вредност радова се данас процењује на 5 милијарди евра. ХЕ Ђердап је била највећа европска хидроелектрана, а по величини четврта у свету са капацитетом од 2100 мегавата. Председници Југославије и Румуније, Јосип Броз и Николае Чаушеску су на свечаном отварању 16. маја 1972 објавили да је њеном изградњом дотадашњи бесни ток Дунава претворен у кротку реку. Хидроелектрана је значајно подигла ниво Дунава, посебно на најужим и некада најопаснијим деоницама, и тиме омогућила сигурнију пловидбу Ђердапском клисуром.⁴⁰⁹

У току 1968. године закључена је и Конвенција о граничном робном промету и Споразум о научно-техничкој сарадњи између Југославије и Румуније. Иако је у 1970. години дошло до активнијег рада на пољу малограничног промета, ни Румунија, а ни Југославија нису биле задовољне оствареном разменом од 750.000 долара. Жеља двеју земаља је била да малогранична робна размена по процени реалних могућности и степена целокупних односа треба да износи око 10 милиона долара.⁴¹⁰

Предвиђена робна размена у висини од 209 милиона долара за период од 1966-1970. године је изгледала недостижна 1968. Вредност обостране размене која се поменуте године подигла на 44,4 милиона долара је показивала спорост у развоју економских односа две суседне земље.

⁴⁰⁷ АЈ КПР I-3-a/97-29, Односи Југославија-Румунија, Информација поводом сусрета Председника Републике са председником Чаушеским, 30.10.1970.

⁴⁰⁸ Политика, 06.08.1970, Пуштеноу рад први агрегат на Ђердапу.

⁴⁰⁹ Milan Gulić, Yugoslav authorities and construction of the Iron Gates hydroelectric power plants, *Conflicts and crisis: cooperation and development in Serbia and region in the 19th 20th century* (No 47030), str.511-528.

⁴¹⁰ ДА, ПА, 1971, Румунија, ф. 113, док. 47108, Белешка о разговору Свете Ракића, помоћника начелника Управе за Источну Европу ДСИП-а и Ружоја, секретара за економска питања Амбасаде СР Румуније у Београду, 24.2.1971.

Ипак, на крају петогодишњег периода зацртана размена је и превазиђена захваљујући вртоглавом скоку размене на 76 милиона долара у 1970. години, што је био пораст од 40% у односу на претходну годину. Реализована робна размена за период 1966-1970. износила је 227,4 милиона долара, што је било повећање од 8,8% у односу на предвиђени обим дугорочним споразумом (209 милиона долара).⁴¹¹

Међутим, овај пораст није био равномеран по годинама, развој од 1966. до 1969. године је био знатно спорији од оног оствареног у 1970. години. Знатно повећање обима робне размене у 1970. години ипак није довело до смањења југословенског потражног салда који је на крају те године износио 15 милиона, а у 1969. години 15,7 милиона долара.⁴¹² Потражни салдо се није смањио највише због тога што се румунски извоз у СФРЈ није остварио у предвиђеном обиму, док је југословенски извоз остварен у целини.⁴¹³

Највећи удео у структури размене су заузеле петрохемијска, прехранбена индустрија, затим пољопривреда, металургија и природне сировине. Југославија је из Румуније највише увозила производе хемијске индустрије, црне металургије затим увозила је велике количине алуминијума, цемента, камионских шасија и синтетичког каучука. А Румунија је од Југославије увозила највише гвоздену руду, боксит, каблове, дизел моторе, разне алатке и прибор, железничке шине, букову целулозу и ватросталну опеку.⁴¹⁴

Привредна и техничка кооперација и дугорочни програми по разним основама трајне сарадње имали су велики значај за развој економских односа Југославије и Румуније. Најзначајнији су били уговори о међусобним испорукама машина и опреме, чија је вредност у периоду од 1966. до 1970. године износила 24 милиона долара. Ипак ће до пуног сјаја кооперације доћи у наредној деценији (вредност закључених споразума до 1971. године око међусобних испорука машина и опреме за период 1971-1975. је била око 90 милиона долара).⁴¹⁵

Билатерални односи Југославије и Румуније су стално тежили побољшању, нарочито у економској сфери која није била развијена. Међутим, робна размена, и

⁴¹¹ АЈ КППР I-2/ 51, Информације о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 8.10.1971.

⁴¹² Исто..

⁴¹³ АЈ КППР I-2/ 51, Развој економских односа између СФРЈ и СР Румуније, 18.11.1971

⁴¹⁴ АЈ, СИВ, Информације о нашим економским односима са Румунијом, 19. новембар 1971.

⁴¹⁵ Исто.

поред тога што је показивала одређен напредак, знатно је заостајала за објективним могућностима и нивоу на којем су се налазили политички односи.⁴¹⁶

Значај југословенско-румунских односа није био у економској сарадњи, већ у сличним спољно-политичким ставовима. Тежња румунског руководства да се отргне из чврстог загрљаја Совјетског Савеза и да води независну политику је усмерила Румунију на западног суседа. Било је важно да се од Југославије добије подршка и помоћ, а могло се доста сазнати и научити из примера дотадашњег југословенског односа према СССР. Две државе нису имале да понуде производе који би били неходни другој држави, јер су обе државе биле оријентисане на индустријску производњу. Њима нису били потребни готови индустријски производи, већ сировине. А и једна и друга су оскудевале у сировинама потребним тешкој индустрији. Румунија, која се налазила иза „гвоздене завесе”, и која је припадала Источном блоку једино је имала у интересу да путем кооперације успостави ближу војну сарадњу са Југосавијом, што би био значајан политички доказ њеног независног става у односу на СССР. Међутим, такав потез Југославији није ишао на руку, јер би тиме угрозила своју политику балансирања између истока и запада. Иако је сарадња била интензивна и више него пријатељска, она није значајно утицала на развој економских односа између Румуније и Југославије. Робна размена која се од 1969. године значајно повећала ипак није добила црте карактеристичне за однос између два суседа са јаким политичким интересима и везама. Последња година петогодишњег уговора привредне сарадње је била најплоднија. У њој се обим сарадње повећао за чак 40% у односу на 1969. годину. Такав пораст размене је утицао на стручњаке да поставе велике захтеве пред наредни петогодишњи период привредне сарадње.

⁴¹⁶ДА,ПА, 1968, ф.155, док.415896, 26.6.1968, Материјал у вези званичне посете Чаушескуа Југославији.

A. Jugoslovenski izvoz: — u 000 \$ —					
Zemlja	1969/12	% učešća u izvozu SFRJ	1970/12	% učešća u izvozu SFRJ	% rasta ili pada u odnosu na 1969.
1. SSSR	206.380	14,0	241.360	14,4	+ 17,0
2. ČSSR	62.805	4,3	89.321	5,3	+ 42,2
3. NDR	43.955	3,0	51.058	3,1	+ 16,1
4. Poljska	46.864	3,2	56.824	3,4	+ 21,2
5. Mađarska	44.234	3,0	47.731	2,8	+ 7,9
6. Rumunija	23.668	1,6	29.789	1,8	+ 25,8
7. Bugarska	23.017	1,6	22.107	1,3	— 4,0
8. Mongolija	—	—	—	—	—
Ukupno:	450.923	30,6	538.190	32,1	+ 19,9
Ukupno SFRJ:	1.475.083	100	1.678.907	100,0	+ 13,8
B. Jugoslovenski uvoz — u 000 \$ —					
Zemlja	1969/12	% učešć. u uvozu SFRJ	1970/12	% učešć. u uvozu SFRJ	% rasta ili pada u odnosu na 1969.
SSSR	168.227	7,9	193.486	6,7	+ 15,0
ČSSR	119.985	5,6	151.492	5,3	+ 26,2
NDR	77.663	3,6	74.153	2,6	— 5,5
Poljska	46.973	2,2	51.730	1,8	+ 10,1
Mađarska	46.221	2,2	49.067	1,7	+ 6,1
Rumunija	24.974	1,2	35.435	1,2	+ 41,8
Bugarska	23.007	1,1	32.274	1,1	+ 40,3
Mongolija	27	—	104	—	+ 385,2
Ukupno:	507.077	23,8	587.741	20,4	+ 16,0
Ukupno SFRJ:	2.134.821	100,0	2.871.570	100,0	+ 34,5

Слика 1: Робна размена Југославије са земљама СЕВ-а, Међународна политика, бр.504,1,4,1971, стр. 14.

	- u milionima dolara			
	1960.	1965.	1970.	1971. (10 m.)
Izvoz u Rumuniju	6	13	30	31
Uvoz iz Rumunije	9	16	36	43
Obim razmene (bez reeksporta i dr.)	15	29	66	74

Слика 2: АЈ КПП I-2/51, Информација о нашим економским односима са Румунијом.

Ђердап

Изградња Ђердапа се може посматрати и као једна од румунских манифестација на путу ка независној спољној политици. Посета Дежа Југославији је био јасан знак румунске жеље да се повезује и са земљама ван блока, а Југославија је била идеална из више разлога. Она није припадала ни једном блоку, била је у суседству и преко ње је било много лакше успоставити контакт са Западом.⁴¹⁷

По Споразуму између СФРЈ и Народне Републике Румуније о изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап на реци Дунаву, који је био потписан 30. новембра 1963. године било је предвиђено да систем обухвата две електране, једну на левој, а другу на десној обали Дунава, затим преливне бране у кориту реке, две бродске преводнице, пут и железничку пругу на брани, као и приобалне радове. Уговором је било одређено да две стране учествују једнако у инвестирању, али тако да свака страна изводи радове на делу система који ће се налазити на њеној територији.⁴¹⁸

Идејним пројектом који су две владе одобриле била је утврђена вредност укупних инвестиција у систем Ђердапа у износу од 394.481.000 долара. Од почетка изградње до краја 1969. године потрошено је 300 милиона долара. За 1970. годину је

⁴¹⁷ K. Treptow, A history of Romania, Iasi, 1996, str. 531.

⁴¹⁸ АЈ СИВ-130, ф. 616, док. 45115, Ратификација Споразума са РНР о изградњи и експлоатацији хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап на реци Дунаву, 6. 5. 1964.

било предвиђено извођење радова у обиму од око 55 милиона долара, што би у последњој годину изградње преостало извођење радова у вредности од око 40 милиона долара.⁴¹⁹ Августа 1969. године била је завршена најтежа фаза градње система, преграђивање Дунава. Завршетак ових радова је омогућавао да већ у наредној години буде пуштен у рад први агрегат.⁴²⁰

Како су се приводили крају радови на електрани почело је да се размишља и о постављању далековада са великом пропусном моћи. Августа 1969. Године Електросрбија је добила тендер да постави први југословенски далековод од 400 киловолти између хидроелектране и Београда и Бора. У Бору и Винчи је требала да се изграде и велике трафостанице која би претварале спустале напон на 220 киловолти.⁴²¹

Повремено је на градилишту било и несрећних случајева са смртним исходом. У једној несрећи, када је потонуо румунски брод који је превозио елементе за склапање моста преко Дунава је настрадало преко 20 људи- радника градилишта.⁴²² Најчешћи случајеви који су правили штету и успоравали рад на градилишту били су проузроковани продором Дунава у градилиште. Један такав случај се десио 21. новембра 1970. Тада је Дунав пробио део такозваног загата на румунској страни и потопио темељну јаму и у црпне станице југословенског и румунског дела.⁴²³ Висина штете је износила око 5 милиона динара. За недељу дана радници су успели да поправе загат и пумпама избаце воду из потопљених сектора. а прекинута пловидба кроз Ђердап је поново била успостављена тек 6. децембра.⁴²⁴

На пројекту хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап саједно су радили стручњаци из београдског „Енергопројекта” и Института за хидротехничке студије и пројектовања из Букурешта. На челу југословенске групе пројектаната налазио се инжењер Вукадин Ђорђевић, а румунског дела инжењер Флоријан Јургулеску. После више од седам годна рада, коначни пројекат су прихваице власти. По том пројекту главни објекат система Ђердап(укупне дужине 1278 метара) је обухватао: две

⁴¹⁹ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 105, док. 426975, Извештај о стању изградње хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап, бр. 25, 1.7.1970.

⁴²⁰ АЈ СИБ-130, ф 616, Извештај о извршењу програма радова на изградњи ХЕ Ђердап у 1969. години.

⁴²¹ За највећу електрану, највећи далековод, *Политика*, 8.8.1969, стр. 6.

⁴²² Румунски брод потонуо у Ђердапу, Изгубило животе преко 20 радника, *Борба*, 18.6.1969, стр. 3.

⁴²³ Ђердап озбиљно угрожен, *Борба*, 22.11.1970, стр. 5.

⁴²⁴ Наставак пловидбе вероватно 6. децембра, *Политика*, 28.11.1970, стр. 4.

двостепене бродске преводнице⁴²⁵ са два пристаништа где би пристајали бродови пре уласка у преводницу, две хидроелектране истих параметара на југословенској и румунској обали, преливна брана са 14 поља (свако поље ширеине 25 метара, са стубом од 7 метара) укупне дужине 441 метар. две земљане бране које представљају везу између преводница и обала. Југословенско-румнске хидроелектране „Ђердап-Портиле де Фиер” имају снагу од 2.100 мегавата са средњом годишњом производњом електричне енергије од 10,3 милијарди киловат часова. Што је систем стављало на пето место у свету по производњи.⁴²⁶ Ђердап се по снази мерио са Асуанском браном, али је производио више струје. Електрична енергија из ојугословенског дела хидроелектране представљала је 25% укупне годишње производње струје у Југославији.⁴²⁷ Разлог зато је одлучено да се хидроелектрана изгради баш на том месту је што Дунав од ушћа Нере до ушћа Тимока, што је неких 229 километара има највећи пад од 34 метара. А само у пределу од 6 км од Сипског канала до села Гуру Вали има пад од 7 метара. Бог тога чињенице говоре да на том реону просечни проток Дунава износи око 5.500 кубних метара у секунди (највећи проток је 16.000 кубних метара у секунди). Још један разлог је био решење проблеа пловидбе која би изградњом бране била много безбеднија и јефтинија.⁴²⁸

Ђердапска клисура је била настањена још од праисторије. Свака цивилизација која је живела или се задржавала на том простору одређено време је за собом остављала траг. Још у мезолиту је на територији Ђердапа постојала развијена заједница риболоваца која је смештеа у период између 9.500 године и 7.200 године пре наше ере, касније земљорадника. Посебан период у историјској вертикали Ђердапа је представљао долазак Римљана који су почели да на Дунаву граде утврђења, праве пут усецањем ђердапских стена који се завршавао испод Кладова где је био саграђен мост преко Дунава који је водио у Дакију. И средњи век је овде оставио траг изградивши на самом улазу у Ђердапску клисуру Голубачки град. Изградња хидроелектране и стварање акумулационог језера је неминовно значило повећање водостаја Дунава, а

⁴²⁵ Стварањем бране разлика нивоа воде у акумулационом језеру и низводном делу Дунава је износила 34 метара. Што је значило да бродови који иду узводно морају да се попну 34 метара, а они који плове низводно да се спусте толико, односно пошто је изграђена двостепена преводница та разлика се савладава у два наврата(Миодраг Максимовић, Осам земаља једна река, *Политика, Телеобјектив*, 13.7.1969, стр. 39).

⁴²⁶ Испред ње су биле совјетске хидроелектране „Красојарск” са 20,9 милијарди, „Братскаја” са 22,5 милијарди, „Вољскаја” и „Кујбишев” са по 10,9 милијарди киловат часова годишње

⁴²⁷ Ђорђе Лазаревић, Ђердапска хроника, *Политика, Телеобјектив*, 13.7.1969, стр. 28.

⁴²⁸ Миодраг Максимовић, Осам земаља једна река, *Политика, Телеобјектив*, 13.7.1969, стр. 35-36.

самим тим и плавлeње насеља, села, историјских локалитета и споменика који су се налазили на приобаљу. Посебна пажња је била посвећена заштити споменика културе и археолошких налазишта. Овде као најважније треба издвојити премештање Трајанове табле и Лепенског вира, затим скидање фресака из цркве на Поречкој Ади, премештање споменика Коче Капетана и споменика борцима Првог светског рата.⁴²⁹ Подизање водостаја Дунава је штетило и Голубачком граду, чији су најнижи делови били потопљени.⁴³⁰

Ђердап није представљао само објекат значајан по величини, већ је био и пример изузетне међународне сарадње. Од почетка изградње система септембра 1964. до краја 1968. године на обема странама извршена вредност радова је била око 235 милиона долара.⁴³¹ Захваљујући успешној реализацији радова по плану било је могуће да на 10. заседању југословенско-румунске мешовите комисије за Ђердап одржаном октобра 1968. године буде одобрен главни пројекат скретања реке, односно преграђивања преосталог дела Дунава кроз који се одвијала пловидба.⁴³² Најтежи део изградње хидроелектране је било скретање тока Дунава. Југословенски и румунски грађевинари су успели да изграде насип којим је Дунав преграђен за 22 дана. Радови на овом делу пројекта су били завршени 13. августа 1969. године и тиме је било завршено буквално девет десетина посла. Последња фаза је припала монтажерима турбина и сталих уређаја за дистрибуирање електричне енергије до потрошача.⁴³³ Споразумом о изградњи Ђердапа, који је склопљен крајем 1963. године између Југославије и Румуније, предвиђено је да до краја 1970. буду пуштена по два генератора, а цео систем до краја 1971.⁴³⁴

Захваљујући брзом темпу рада, прва турбина је пуштена у рад 6.августа, тако да је струја из Ђердапа потекла пет месеци пре предвиђеног рока. Овај први агрегат је укључен у енергетски систем земље у оквиру пробних испитивања. За само један дан турбина је произвела око милион киловат-часова електричне енергије.⁴³⁵ Друга турбина, а прва на румунској страни је укључена у енергетски систем Румуније 15.

⁴²⁹ Лазар Трифуновић, Борба са временом, Политика, Телеобјектив, 13.7.1969, стр. 30-32.

⁴³⁰ Г. Маријановић, Вујовић, Голубац, средњовековни град, Старица XXXIII-XXXIV, Београд 1982-83, стр. 65-70.

⁴³¹ АЈ КПП I-2/40, Информација о стању изградње хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап

⁴³² ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 412807, Извештај групе у Југословенско- румунској мешовитој комисији за Ђердап о раду у 1968. години, 28.3.1969.

⁴³³ П. Јанковић, Дунав преграђен за свега 22 дана, Политика, 14.8.1969, стр. 1.

⁴³⁴ АЈ КПП I-2/40, Информација о изградњи система Ђердап, 30.5.1969.

⁴³⁵ П. Јанковић, Потекла ђердапска струја, Политика, 7.8.1970, стр. 3.

августа. Следећи задатак ђердапских радника је био постављање челичних затварача на преливна поља ђердапске бране. Функција тих затварача је била стварање акумулационог језера које би покретало турбине у време ниског водостаја Дунава.⁴³⁶ Друга турбина на југословенском делу хидроелектране је пуштена у пробни рад 11. новембра 1970, с тим што због испитивања исправности уређаја она није производила струју све до 8. децембра.⁴³⁷ Трећи агрегат од укупно шест, на југословенској страни је био пуштен у рад крајем 1970. године. Остала три су монтирана и прикључена на мрежу током 1971. године.⁴³⁸

Питање учешћа подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап

Проблем финансијског учешћа подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап је од јуна 1966. године био скинут са дневног реда Дунавске комисије на захтев Југославије и Румуније које су мислиле да ће решење лакше наћи у појединачним билатералним преговорима са подунавским земљама.⁴³⁹ Међутим, преговори су ишли споро, а друга страна није показивала заинтересованост а решавање проблема.

Предлог о започињању преговора о учешћу подунавских земаља у трошковима изградње хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап Југославија и Румунија су чланицама Дунавске комисије упутиле августа 1969. године. А пре тога, још средином јануара 1969. године је дошло до састанка консултативе групе југословенских и румунских стручњака са циљем да се заузме јединствен став и поставе прихватљиве границе за будуће преговоре. За југословенско- румунску страну најважније је било да се преговори поставе тако да партиципација подунавских земаља произилази из

⁴³⁶ Потекла и румунска струја, *Политика*, 16.8.1970, стр. 6.

⁴³⁷ Струја потекла и из другог ђердапског агрегата, *Политика*, 9.12. 1970, стр. 4.

⁴³⁸ Ђердап: прорадио и други агрегат, *Борба*, 12.11.1970, стр. 5.

⁴³⁹ АЈ КПП I-2/40, Мишљење о проблему финансијског учешћа подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап, 14.1.1969.

њихове обавезе, а не добровољног учешћа или помоћи.⁴⁴⁰ У одговорима који су стизали до каја године показало се да су све земље прихватиле преговоре уз напомену да је Дунавска комисија та која треба да донесе коначно решење овог проблема.⁴⁴¹ Иако је Совјетски Савез последњи одговорио на предлог 31. децембра 1969.), Југославија и Румунија су са њим прво отпочеле преговоре, који су вођени у Београду од 28. до 31. јануара 1970.

Срж преговора је била накнада у висини од 55 милиона долара, а појединачни удео подунавских земаља би се утврдио на основу промета оствареног у 1963. години, док би се отплата утврђених квота вршила плаћањем таксе у висини од 0,145 \$ по тони носивости пловила које би прошло кроз сектор Ђердапа. У првој фази преговора делегација СССР је заступала став да учешће подунавских земаља треба да буде на добровољној бази. У наставку преговора совјетска делегација се у начелу сложила са компромисним предлозима југословенске и румунске делегације, али није пристала да се њена сагласност озваничи у заједничком протоколу.⁴⁴² Совјетска делегација је прихватила висину таксе и датум одређен за почетак наплате (1.1.1970), али је изнела и став да је треба укинути по завршетку изградње и да одржавање система, као и отплату инвестиција морају обезбедити Југославија и Румунија.⁴⁴³

После преговора у Београду уследили су преговори у Бечу од 18. до 20. фебруара са делегацијом владе Републике Аустрије. Попут СССР и делегација Аустрије је почела преговоре са позиције добровољног учешћа подунавских земаља, али је на крају показала спремност на компромис. По питању расподеле укупне суме од 55 милиона долара аустријска делегација је имала другачији став. Она је сматрала да плаћање треба одредити на основу оствареног обима промета кроз Ђердап, а не на основу пресека из 1963. године. На крају преговора је било договорено да се они наставе у Букурешту за два месеца.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ АЈ КПР I-2/40, Извештај са састанка консултативне групе југословенских и румунских стручњака, који је одржан у Београду од 13-17. јануара 1969. године, а посвећен решавању питања финансијског учешћа подунавских земаља у изградњи пловидбог дела система Ђердап, број 527, 4.3. 1969.

⁴⁴¹ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 105, док. 4257, Извештај о учешћу подунавских земаља у трошковима за изградњу система Ђердап, 15.1.1970.

⁴⁴² ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 105, док. 4682, Шифровани телеграм, 2.2. 1970.

⁴⁴³ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 105, док. 45111, Извештај о резултатима преговора измеђ делегација влада СФРЈ, СР Румуније и СССР по питањима везанима за учешће подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап, 11.2.1970.

⁴⁴⁴ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 105, док. 48184, Извештај о резултатима преговора који су одржани у Бечу од 18. до 20. фебруара, измеђ делегација влада СФРЈ, СР Румуније и Републике Аустрије по

Преговори са Мађарском су одржани у Будимпешти од 23. до 26. новембра. Ставови мађарске делегације су били следећи: отплата накнаде од 55 милиона подељена на основу промета из 1963. године би се вршила не на основу таксе од 0,145\$ већ 0,108\$ (што је била тадашња висина таксе за пролаз кроз Ђердап), оваквом таксом би се кредити исплатили тек за 50 година, Мађарска није прихватила примену златне клаузуле и плаћање камате, као ни плаћање квоте одсеком. Овакви ставови мађарске делегације су били делом изазвани жељом да се решење овок проблема веже за решавање питања режима на мађарско-чехословачком сектору Дунава Габчиково-Генје, које је дуго стајало отворено на састанцима Дунавске комисије. Оваквим ставовима Мађарска је желела да изврши притисак не само на Југославију и Румунију већ и на остале подунавске земље које нису прихватале мађарско-чехословачке захтеве.⁴⁴⁵

Преговори о изградњи друге електране на Дунаву

Румуниј је 1950. године годишње производила само око 2 милијарде киловат часова годишње, да би 1968. године достигла ниво од 27,8 миијарди, а 1970. око 34 милијаре киловат часова. Оваква статистика је Румунију убрајала у земље са највишим просечним годишњим темом пораста производње електричне енергије. У исто време са напорима за повећање производње струје улагани су и напори за даљу електрификацију, нарочито села. Тако је у размаку мањем од двадесет година (1950-1969. година) Румунија је успела да 5% села снабдевених струјом преокрене у 70%.⁴⁴⁶

Румунија изградњом ХЕ Ђердап није могла да задовољи своју жеђ за електричном енергијом, зато је и пре завршетка изградње ХЕ Ђердап код Кладова предложила југословенским руководиоцима план о изградњи друге ХЕ на Дунаву која би била саграђена неких седамдесетак километара низводно од велике електране, а 3

питањима везаним за учешће подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап, 24.2.1970.

⁴⁴⁵ ДА, ПА, 1970, Југославија, ф. 105, док. 445488, Извештај о резултатима преговора са делегацијом Мађарске по питањима везаним за учешће подунавских земаља у накнади трошкова за изградњу пловидбеног дела система Ђердап, 14.12.1970.

⁴⁴⁶ Ђердап пример сарадње, Борба, 5.9.1969, стр. 5.

км узводно од Прахова.⁴⁴⁷ Снага те хидроелектране је по нацрту требала да износи укупно 1.200 MW, што би обезбедило годишњу производњу струје од око 1,5 милијарди kWh.⁴⁴⁸

Осим електричне енергије било би могуће преко бране повезати железничке мреже Југославије и Румуније, што би донело додатне приходе од транзита. Имајући на уму речне потенцијале Југославије Румунија је предложила да она у потпуности финансира изградњу хидроелектране. Поред тога Румунија је била спремна да одобри робни кредит Југославији у висини од 15. милиона долара за откуп земљишта које би изградњом бране било поплављено. Половину хидроелектране и пратећих објеката Југославија би добила у власништво у замену за уступање произведене електричне енергије. Румунији би припало 90% укупне производње електране на 20 година после чега би однос био 50:50% (југословенски предлог је био 20% на рок од 23 године, као услов је тражен и решење питања коришћења додатне производње на ХЕ Ђердап).⁴⁴⁹

Изградња друге електране на Ђердапу је званично почела 3. децембра 1977. године, први агрегат је био укључен 1984. године, а последњи десети агрегат 2000. године. Укупна снага Ђердапа 270 MW, што омогућава просечну годишњу производњу од 1500 GWh електричне енергије.⁴⁵⁰

Малогранична сарадња са Румунијом

Споразум о малограничном промету роба између Југославије и Румуније био је потписан октобра 1968. године након вишегодишњег преговарања. Споразум је важио до 31. децембра 1970. године, међутим пошто је цела 1969 година прошла у процедуралном постојку до стварне размене је дошло тек у 1970. години. По плану у 1970. години требало је да се оствари малогранична робна размена у обиму од око 1,4 милиона долара, међутим, остварено је само око 409 милиона долара. У

⁴⁴⁷ Градиће се „мали Ђердап?“, *Политика*, 26.4.1969, стр. 6.

⁴⁴⁸ АЈ КРР I-5-b/97-4, Информација о разговорима са Румунима о изградњи друге хидроелектране на Дунаву, 16.9.1970.

⁴⁴⁹ АЈ КРР I-5-b/97-4, Белешка о пријему М. Бојанића код Н. Чаушескуа 9.9.1970.

⁴⁵⁰ <http://www.djerdap.rs/sr/page/8/HEPS+%C4%90erdap+2> посећено 28. 7. 2018.

југословенском извозу највише су били заступљени метални, прехранбени и текстилни, а у румунксом извозу осим ових још и хемијски производи и алкохолна пића.⁴⁵¹ Највећу потешкоћу за већу малограничну размену је представљао број овлашћених предузећа која су могла овим да се баве. Са југословенске стране од девет регистрованих предузећа радила су само три, док са румунске стране за малогранични промет је било овлашћено само предузеће „Меркур”. Ово једино румунско предузеће је имало седиште у Букурешту и основано је при Министарству унутрашње трговине Румуније. Проблем је био и што је „Меркур” располагао сиромашним фондом роба, како по обиму тако и по асортиману и квалитету, а као накнаду за такву понуду је од југославије тражена квалитетна роба и то са доларском супстанцом.⁴⁵²

По споразуму о малограничном промету лица од 13. јануара 1970. године, грађани 12 југословенских и 34 румунских општина су могли 4 пута годишње да пређу границу. Било им је дозвољено да се слободно крећу у 15-то километарском појасу суседне територије са правом боравка од 6 дана. По овом споразуму, током 1970. године границу је прешло само 5.303 лица (3.964 југословенских и 1.340 румунских грађана), што је било знатно мање од очекиваног броја. Поред споразума о малограничном промету лица постојао је и договор о слободном преласку поводом државних празника, традиционалних прослава и приредби. По овом основу у 1970. години југословенско-румунску границу је прешло 10.728 лица (4.913 југословенских и 5. 815 румунских грађана), што је било знатно мање од забележених прелаза у 1969. години када је по овом споразуму границу прешло око 9.000 Румуна и 13.000 Југословена.

На југословенско-румунској граници међународни саобраћај се тада одвијао преко 8 прелаза. За разлику од 1965. године када је границу прешло 77.000 људи, у 1970. години је било забележено 1.674.234 прелаза, од чега 1.376.360 југословенских и 328.874 страних држављана.

Треба поменути да је у овом периоду дошло до развоја сарадње између југословенских и румунских градова и општина дуж целог граничног појаса. Реперезентативне су биле активности Вршца који је имао добру сарадњу са Лугошем и Неготина са Турн Северином. Ова врста међуградске сарадње се огледала у контактима

⁴⁵¹ ДА, ПА, 1971, Југославија, ф. 73, док. 425140, Погранична сарадња СР Србије у 1970. години, 1.7.1971

⁴⁵² АЈ КПП I-2/ 51, Информације о развоју трговинских односа СФРЈ са СР Румунијом, 8.10.1971.

органа власти кроз размену посета, сусрета разних друштвено-политичких организација, затим у сарадњи на културном плану кроз размену културно-уметничких друштава, гостовању музејских поставки и позоришних представа и организовању сусрета књижевника. Треба поменути и различита спортска такмичења.⁴⁵³

Сарадња у домену промета робе и грађана се у овом периоду повољно развијала. Поред постојећих прелаза (2 друмска, 2 железничка и један речни) за међународни путнички саобраћај, јануара 1970. године је био потписан споразум о отварању 8 прелаза за мало-гранични промет становника граничних подручја, којим је било обухваћено 12 општина са 157 насеља са југословенске стране и 34 општине са 138 насеља са румунске стране.⁴⁵⁴

Развој међународних односа, затим мере које су биле предузете са циљем да се олакша узајамно повезивање грађана, као и мере усмерене за олакшавање пограничне процедуре и напори усмерени ка повезивању пограничних места довели су до повећања броја прелаза преко границе. Колики су били резултати ових мера говори податак да је границу 1969. године прешло 4 пута више људи него 1966. године. (Подаци о промету путника за период од 1965 до 1969. године: 1965. 77526, 1966. забележело 124.915 преласка, 1967. године за првих девет месеци 268.404, 1968. 433.188, 1969. за 10 месеци 392.840. Од наведених бројки највећи део се одвијао преко друмског прелаза на Ватину. Постојали су још и железнички прелази Ватин и Вршац.

Овакав пораст преласка границе је оптерећивао поменуте граничне прелазе. Три постојећа гранична прелаза (од којих су два на истом правцу) нису могли задовољити потребе и интерес за развијање односа Југославије и Румуније. Проблем малог броја граничних прелаза на граничној линији дужине око 300 км је озбиљније разматран 1967. године. На седници Покрајинског извршног већа од 23. 11.1967. био је усвојен дугорочни програм отварања нових граничних прелаза. Румунима је на основу тога неколико пута био слат допис са предлозима и алтернативним могућностима за нове граничне прелазе. Најчешће су истицани предлози за правце Наково, Српска Црња-Јакшићево, Јаша Томић и Бела Црква. Међутим, у почетку румунска страна није била заинтересована за отварањ нових прелаза, али је на упорно инсистирање пристала на

⁴⁵³ ДА, ПА, 1971, Југославија, ф. 73, док. 425140, Погранична сарадња СР Србије у 1970. години, 1.7.1971.

⁴⁵⁴ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439728, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405, 23.10.1970.

компромис повременог отварања границе на појединим правцима поводом државних, народних и међународних празника и културних манифестација.⁴⁵⁵

Договор о отварању новог сталног граничног прелаза Српска Црња-Жимболија постигнут је средином јануара 1970. године. До јула месеца су углавном радови на сређивању граничног преаза и изградњи потребних објеката били готови, због чега је за дан свечаног отварања изабран 5. август 1970. године.⁴⁵⁶

Крајем 1970. године био је потписан споразум између директора Савезне управе царине Милована Ђокановића и директора Управе царине Румуније Стефана Јонескуа о царинској сарадњи. Овај споразум је увео једнострану царинску контролу туриста. Две стране су прихватиле да узајамно признају контролу једне или друге царинске службе под усовом да путници не носе робу комерцијалног карактера.⁴⁵⁷ Ово је био још један доказ добре сарадње две суседне земље, а конкретни бенефит споразума је био смањење чекања на прелаз границе.

⁴⁵⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 127, док. 443066, Информација о граничним прелизима према Румунији и промету путника, новембар 1969.

⁴⁵⁶ АЈ СИВ-130, Извештај комисије за утврђивање услова за отварање нових граничних прелаза за међународни саобраћај, образоване на основу Закључка СИВ, донетог на седници одржаној 29.1.1969.

⁴⁵⁷ Једна царинска контрола аутобуса, Политика, 18.12.1970, стр. 4.

P r o i z v o d		V r e d n o s t	
		- Stanje 31.XII.1970.	
		- Vrednost u 0%	
1.	Marmelada od šipka i mešana	8.305.-	
2.	Džem od kajsijsa	4.605.-	
3.	Šampanjac	2.700.-	
4.	Toaletni sapun	3.419.-	
5.	Sveće od parafina	7.387.-	
6.	Ekseri	46.800.-	
7.	Radijatori	7.266.-	
8.	Maso - aparati /za masažu/	4.824.-	
9.	Peći "Vesta"	5.400.-	
10.	Parket bukov	44.503.-	
11.	Pamučne i cel. tkanine	46.774.-	
12.	Tekstilna galanterija	12.337.-	
13.	Svila	2.597.-	
SVEGA:		196.917.-	

Слика 3. Реализација увоза у малограничном промету са СР Румунијом у 1970. години

P r o i z v o d		V r e d n o s t	
		- Stanje 31.XII.1970.	
		- Vrednost u 0%	
1. Čokolada		27.205.-	
2. Kakao prah		21.345.-	
3. Vinjak		7.360.-	
4. Pivo		7.800.-	
5. Šampon za kosu		6.500.-	
6. Pena za kupanje		275.-	
7. Losion za brijanje		3.750.-	
8. Lak za kosu		7.400.-	
9. Kozmetički preparati - ostali		6.499.-	
10. Pamučne tkanine		25.357.-	
11. Muška i ženska galanterija		35.136.-	
12. Uljne peći		63.024.-	
SVEGA:		211.651.-	

Слика 4. Реализација извоза у малограничном промету са СР Румунијом у 1970. години

Однос Румуније према мањинама

Од доласка Чаушескуа на власт однос партије према мањинама се постепео мењао. Чаушескуов тзв. „румунизам” који се појавио 1968. године са осудом совјетске интервенције у Чехословачкој није имао за циљ само да осуди мешање других земаља у унутрашње ствари Чехословачке већ и да створи јединство румунског народа. Такође, те године се територијално-административном реорганизацијом земље Румунија вратила на традиционалне облике поделе румунског простора, јер су нови окрузи тј. жудеци били наслеђе још из средњовековне Румуније. Територијална реорганизација је осим враћања традицији имала још два важнија циља. Први је био јачање контроле

центра над свим областима земље, а други циљ је био националистички. То поткрепљује чињеница да је са новом поделом Румуније „Аутономна мађарска област” коју је Деж толерисао ишчезла, а стара средњовековна још аутономија Секеља од тада више није ни помињана.⁴⁵⁸

У прилажењу националном питању у Румунији реба поћи од чињенице да је пре Првог светског рата Румунија у етничком смислу била готово хомогена земља. Међутим, проширењем на Трансилванију, Бесарабију, Северну Буковину, Банат, Марамуреш и Добруцу слика се променила. После 1918. године Румуни су од укупног броја становника чинили око 66%. што ће рећи две трећине. Етничка слика се променила и после другог светског рата када је Румунија изгубила Бесарабију и Северну Буковину у корист Совјетског Савеза, а Јужну Добруцу у корист Бугарске. И поред исељавања Немаца, Мађара, Бугара и Јевреја за време и после Другог светског рата (Из Румуније је у периоду 1940-1945. протерано 200.000 Мађара, а после рата још 120.000), Румунија и даље није била хомогена. Највећа национална мањина у Румунији су били Мађари, затим Немци и Јевреји. Ових последњих је у Румунији 1923. било око 800.000, после рата њихов број је пао на око 400.000, исељавањем, тј. откупом Румунију је напустило велики број Јевреја. Тако да их је 1968. године у Румунији остало око 120.000, а на крају Чаушескуове владавине само 23.000.⁴⁵⁹

Положај југословенске етничке групе (око 50.000 Срба и 10.000 Хрвата) је сличан положају других мањина у Румунији. Због осетљивости Румуна да не би и други покренули питања својих мањина (Мађара је било око 2 милиона, а Немаца око 400 хиљада) везе Југословена са матичном земљом су биле доста слабе. Споразум о остварању 8 прелаза за малогранични промет је био добар начин да се Југославија повеже са својом мањином у Румунији.⁴⁶⁰

У Банату значају мањину су чинили Срби и Хрвати. Срби су Банат насељавали још од седњег века, али су они као и друго становништво које је живело у Банату било десетковано у борбама против Турака. Значајан број Срба се на територију Баната доселио крајем 17. века, током велике сеобе под вођством Арсенија Чарнојевића.

⁴⁵⁸ О. Печикан, *нав. дело*, стр. 573.

⁴⁵⁹ Јан Бриза, *Румунија: голгота и спасење*, Нови Сад, 1990, стр. 125-126.

⁴⁶⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439728, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405, 23.10.1970.

У Румунији је 60их било око 60.000 Југословена.⁴⁶¹ Они су углавном живели на селу и бавили се пољопривредом. Њих је власт третирала исто као и припаднике осталих мањина. Што значи да велик пријатељство између две државе није утицало на повлашћен статус југословенске мањине у Румунији. Режим је нарочито био строг према Југословенима у време сукоба Тита са Информбироом. Хапшења и суђења „титоистима” у Румунији и разни притисци уследили су одмах по изгласавању Резолуције Информбироа 1948. године. Када тортура није успела да натера југословенску мањину да се укључи у кампању против Југосавије, румунске власти су прибегле расељавању.

Масовно депортовање српског живља је обављено 1951. године. Они су теретним ваговима без хране и воде преко ноћи били транспортовани у Бараган, пустињску област у доњем сливу Дунава према Добруци. Тамо су у присилном раду провели пет година. Помирење Београда и Москве, као и Београда и Букурешта довело је до амнестирања Срба из Барагана. Међутим, њима није било дозвољено да се врата на своја огњишта, чак ни да се населе у области ближе од 100 километара од југословенске границе. Јан Бриза, који се наочито бавио овом темом процењује да је број депортованих Срба у Бараган био између 15 и 20 хиљада.

Ни после тога живот мањина нје био ништа бољи. Чаушеску је намеравао да стави коначну тачку на национално питање реализацијом пројекта систематизације насеља. Мањине су тај пројекат звале „булдожер револуција” јер је он предвиђао да до краја 20. века буде сравњено са земљом више од 7.000 села углавном насељених припадницима националних мањина.⁴⁶² Становништво срушених села је по плану требало да буде пресељено у нове агроиндустријске центре где би било измешано са већинским румунским становништвом. На тај начин би били асимиловани, а самим тим би било решено и национално питање. Одлука да ове не остане само пројекат на столу „карпатског генија” је донешен на Десетом конгресу Партије 1969. године (прва агроиндустријски центри су били основани и насељени сеоским становништвом

⁴⁶¹ Према Југословенским подацима у Банату живи 60.000, од чега 48.000 су Срби, а 12.000 Хрвати. По попису становништва спроведеном 1956. године, у Румунији је било 46.464 лица југословенске националности.

⁴⁶² Ј.Бриза, *нав. дело*, стр. 129-130.

истераним са огњишта буддужерима 1988. године у околини Букурешта, Јашија и Сату Мареа.⁴⁶³

После Другог светског рата Југословени су у Румунији били организовани у „Савет словенских културно- демократских друштава”, који је имао 61 месну организацију (од тога 56 српских и 5 хрватских). Југословенска мањина је имала 29. певачких друштава, 25 тамбурашких састава, 32 библиотеке, 11 фолклорних и 50 спортских друштава и 45 основних школа са југословенским учитељима.⁴⁶⁴

У Темишвару је постојала српска гимназија(са 140 ђака) и учитељска школа до 1962. године када је постала део румунског школског система. Две поменуте српске образовне институције су сједињене са одговарајућим румунским школама, где је настава била комбинована на румунском и српско-хрватском језику. Југословенска мањина је у Темишвару имала свој лист „Правда” који је излазио три пута недељно на српско-хрватском језику и емисију на темишварском радију.⁴⁶⁵ Правда је 50-их година замењена „Банатским новинама”, које су излазиле два пута недељно.(Међутим, ико је часопис био српски он је пре свега служио као још једно пропагандн средство Чаушескуовог режима. Ове новине су биле пуне чланака о Чаушескуу, његових говора и есеја). Постојао је и часопис „Нови живот” који је излазио два пута годишње Овај часопис је уређивао Савез књижевника Румуније. Формирањем Фронта социјалистичког јединства, националне мањине у Румунији су добиле већа права. У саставу Фронта налазила су се два савеза југословенске мањине, „Савез радног народа Српске националности за срез Тимиш”, оформљен 10.11.1968. године и „Савет радног народа Српске националности за срез Караш Северин”.⁴⁶⁶

Према подацима за 1969. годину, југословенска мањина је у Румунији имала 20 основних школа и 8 осмогодишњих.

⁴⁶³ Чаушескуов говор, *Банатске новине*, Темишвар, 10.6.1988, стр. 4.

⁴⁶⁴ АЈ СИБ-130, ф. 628, Информација о југословној националној мањини у СР Румунији, децембар 1969.

⁴⁶⁵ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док. 433797, Актуелни проблеми у односима са суседним земљама, 26.9.1969.

⁴⁶⁶ АЈ СИБ-130, ф. 628, Информација о југословној националној мањини у СР Румунији, децембар 1969.

Отварање конзулата СФРЈ у Темишвару

Идеја за отварање конзулата СФРЈ у Темишвару јавила први пут 1948. године али због ситуације која је уследила у односима та идеја није дубље разматрана. Међутим, са успешним развитком и проширењем билатералне сарадње предлог о отварању конзулата је поново постао актуелан крајем 60-их. У оквиру припрема за разговоре са румунским премијером Мауером требало је да се званично предложи отварање конзулата у Темишвару, међутим, предлог тада није изнет. На жељу Југославије румунском руководству, пре свега Чаушескуу указао је почетком септембра 1970. године приликом посете председник Извршног већа Србије Миленко Бојанић. Чаушеску је тада и поред проблема које је Румунија имала са неким суседима, дао сагласност за отварање конзулата у Темишвару, али као услов је изнешена примена реципроцитета. (Румуни су били заинтересовани за отварање конзулата у Загребу).⁴⁶⁷

Потреба Југославије за конзулатом у Темишвару је проистицала из чењенице да је Темишвар био политички, економски и културни центар региона Румуније, а који је био на граници са Југославијом и у њему живи око 60.000 Југословена. Велика удаљеност од Букурешта је отежавала присуство југословенске амбасаде која је била стационирана у главном граду. Због тога је изузетно тешко било решавати бројна питања и проблеме из области економске, културне и пограничне сарадње у том региону, као и проблеме припадника југословенске националности. Значајан је био и интерес даљег проширавања пограничне сарадње (у току 1970. године био је закључен споразум о малограничном промету грађана, затим отворен је још један међународни прелаз за друмски саобраћај Српска Црња- Жимболија, као и промена споразума о малограничном промету робе). Треба овде споменути и развијање ближе сарадње између пограничних градова и општина, а изградња Ђердапа је отварала додатне могућности за унапређивање сарадње.

⁴⁶⁷ АЈ СИБ-130, ф.628, док 2950/70, Предлог за отварање Генералног конзулата СФРЈ у Темишвару, СР Румуније, 13.11.1970.

Нови конзулат је био надлежан за округе: Тимиш, Арад, Бихор, Караш Северин, Мехединци, Горж, Хунедоара, Алба, Клуж, Салаж, Сату Маре, Нарамуреш и Биистрицу Насауд.⁴⁶⁸

Безбедност- сарадња СФРЈ и Румуније

Сарадња органа унутрашњих послова СФРЈ и СР Румуније била је на истом нивоу као и са органима других земаља. Повећан развој билатералних односа условио је и већу иницијативу за проширење сарадње и у сфери безбедности. Постојала је одређена сарадња на подручју сузбијања криминалитета и боравка југословенских грађана у Румунији и румунских у Југославији. Југословенске службе су највише радиле на спречавању бекства румунских грађана на Запад и њихов повраћај органима безбедности Румуније. С друге стране, румунске службе су ревностно обавештавале о преступима југословенских грађана за време боравка у Румунији. Међу прекршајима највише је био заступљен шверц робе и организовање канала за пребацивање румунских држављања на Запад. На иницијативу румунске стране током 1969. године је у Вршцу дошло до сусрета представника Службе јавне безбедности и румунских органа за сузбијање криминалитета. Током разговора су разматране мере које би омогућиле ефикасније сузбијање криминалитета у пограничном појасу. Међутим, поред постојања нормалне сарадње, постојао је проблем непријатељског деловања 20 екстремних ИБ емиграната из Букурешта, који су се представљали као „југословенска комунистичка партија-бољшевика”, или „организација марксиста-лењиниста Ђуро Ђаковић”. Група је деловала до пропагандно до 1967. године, а после тога почиње изразиту непријатељску активност у виду манифестације кроз штампу, и слање у СФРЈ

⁴⁶⁸ АЈ СИБ-130, ф.628, Јурисдикционо подручје Ген. конзулата СФРЈ у Темишвару

пропагандних материјала непријатељске садржине. О оваквој активности против Југославије румунске власти нису упозоравале југословенске службе.⁴⁶⁹

Случај Јашин

Односи Југославије и Румуније нису увек били идеални. Пример за то је случај са југословенским службеником амбасаде у Букурешту, када је В. Јашин скинут са воза на граници од стране румунских органа и малтретиран. Лекарским прегледом је касније утврђено да је Јашин био и тучен.⁴⁷⁰

Случај се догодио у ноћи између 5. и 6. децембра на граничном прелазу Стамора Моравица. Румунске власти су износиле оптужбе да је био пијан и да је псовао румунске органе, да је уместо пасоша показао црвени нотес који су на царини хтели да му одузму силом (том приликом је био претучен). Јашин је изнео уверење да су га вероватно заменили са неким шверцером или су хтели да се домогну његових ствари јер су му током хапшења узели кофер са личним стварима и белешкама о разговору Панте Јовановића, ген. дир. Ђердапа са Драганескуом.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 128, док. 444939, Информације о стању односа и могућности унапређења сарадње између органа унутрашњих послова СФРЈ и СР Румуније и неких безбедносних проблема, децембар 1969.

⁴⁷⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 446233, Забелешка о разговору помоћника државног секретара Јакше Петрића са амбасадором СР Румуније у Београду Василе Шандруом, 18.12.1970.

⁴⁷¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 160, док. 444599, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 464, 6.12.1970.

Сарадња у области културе

Прокламовањем Народне Републике Румуније 30. децембра 1947. године почела је ера мешања комунистичке партије у културу. Од тада је култура само била једно од многобројних оруђа којим се партија служила како би остварила већу популарност у народу. Чврста контрола партије над румунском културом се осећале све до последњих година владавине Георгију Дежа. За овај период је осим улива партије у сферу културе био карактеристичај и пресудан утицај совјетске културе који је често потискивао и румунску традицију.⁴⁷² Попуштање идеолошке контроле у Румунији није било последица притиска интелектуалних кругова већ жеље румунског политичког врха да се ослободи од утицаја Совјетског Савеза.

Чаушесково настављање либералних реформи започетих за време Георгију Дежа се најбоље видело на пољу културе. У области књижевности се створила слободна атмосфера која је омогућила плодоносан рад писцима по први пут од успостављања комунистичке власти. Образовање је постало приступачније и модерније. Чаушеску је нарочито радио на дерусификацији и убрзо је успео да истисне последње остатке руског утицаја у школама. Уместо руског у школама су се уводили језици попут енглеског, француског и немачког. Чак је била успостављена веза између румунских и европских и америчких универзитета. По први пут су се на полицама књижара и библиотека могла наћи дела најзначајнијих западних аутора. Партија је у склопу тренутне политике либерализације подстицала критичко размишљање, наравно у доменама који нису били блиски политици.⁴⁷³

У сфери историје је такође владала слобода. Историчари су могли да сами бирају теме сходно својим интересовањима и да поново читаоце упознају са заборављеним делима важних историчара међуратног периода као што је био Николае Јорга. Овакво стање у историјској науци је владало све до оног тренутка када је Чаушеску схватио пропагандне потенцијале историје. Захваљујући оваквом односу према култури РКП је добила подршку великог броја интелектуалаца. Једна четвртина укупног броја румунских академика и доктора наука, затим 45% од укупно броја инжењера и половина свих професора је крајем 60-их година приступило партији.

⁴⁷² James Naughton, *nav. delo*, str. 246.

⁴⁷³ K. Treptow, *nav. delo*, str. 534-535.

Осим академских грађана, такође су радници и сељаци присупали партији, тако да се 1970. године у партији налазило 10% становништва Румуније.⁴⁷⁴ Инвазија Чехословачке 1968. године је додатно утицала на зближавање парије и интелектуалаца. Чаушескуов говор пун критике према Варшавском пакту пред пуним тргом у Букурешту је добио до тада невиђену подршку становништва. Новине су биле пуне чланака познатих румунских писаца који су на сав глас хвалили политику коју је тада водио Чаушеску.⁴⁷⁵

Иако је Румунија одустала од социјалистичког реализма, као правца у уметности, ипак се није одрекла става да култура и уметност треба да служе народу. То је значило да се у Румунији неговало класично и апстрактно сликарство и да су уметници имале више слободе од осталих у другим социјалистичким државама. Разлог одустајања од социјалистичког реализма је једном приликом дао један од најпознатијих савремених румунских писаца и дугогодишњи председник Савеза књижевника, Захарије Станку: „Ми смо тај правац напустили зато што је био параван иза кога се често крила дела минорне вредности”.

У оквиру сарадње СФРЈ са Румунијом у области науке био је у јулу 1964. године потписан Споразум о научној сарадњи између Савезног савета за координацију научних делатности и Академије СР Румуније. Међутим, овај споразум је са румунске стране обухватао само институте Академије Румуније, те није допуштао југословенским институтима да се директно повезују са одговарајућим румунским институтима, без обзира да ли они били у оквиру Академије или не. Због тога је 1967. године покренут разговор са Националним саветом за научна истраживања СР Румуније ради потписивања Споразума о сарадњи на пољу научне делатности. Приликом боравка делегације Националног савета у Југославији марта 1968. године текст Споразума је срећен и договорено је да се он потпише приликом посете проф. др Долфе Вогелника Румунији.⁴⁷⁶ Споразум је потписан 30. маја 1969. године приликом посете југословенске делегације Букурешту у периоду од 26. до 31. маја. Он је предвиђао размену информација путем посета, информисања и доставе документације о проблемима управљања, организације планирања, финансирања, координације и

⁴⁷⁴ Исто.

⁴⁷⁵ James Naughton, *nav. delo*, str. 249.

⁴⁷⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 47794, Споразум о сарадњи на пољу научних делатности између Савезног савета за координацију научних делатности СФРЈ и Националног савета за научна истраживања СР Румуније, 3.3. 1969.

примене научних истраживања у Румунији и Југославији. Подразумевало се да ће се две стране узајамно обавештавати о конференцијама, конгресима, научним симпозијумима и другим скуповима, затим подршка научних организација приликом склапања међусобне сарадње. Споразум је био закључен на пет година са аутоматским подужавањем на наредних пет уколико га једна од уговорница не откаже.⁴⁷⁷

Крајем 1968. године истекао је двогодишњи Програм културне сарадње са Румунијом. Одмах је била покренута обострана иницијатива за потписивање новог Програма за 1969. и 1970. годину. Сви двогодишњи програми су били у складу са одредбама Споразума о културној сарадњи између Југославије и Румуније, потписаног на Брионима 27.9.1956. године. Програм културне сарадње између Југославије и Румуније за период 1969-1970. је закључен 14. априла 1969. године.⁴⁷⁸

Наука у Румунији

Румунска партија је на време схватила да без науке и њене примене у пракси не може да држи корак са светом. Због тога је почела озбиљније да улаже у науку (0,9% од националног дохотка се издајало за потребе науке). Румунија је озбиљније почела да гледа на науку од Деветог, а посебно од Десетог конгреса РКП, тако да је убрзо, тј. 1970. године било 258 научноистраживачких институција, од тога 114 института и истраживачких центара, 36 мешовитих института и 70 истраживачких јединица фабричког карактера. Највећи број института је сходно оријентацији Румуније био из области машинске индустрије и електронике (32), затим друштвених наука (26), пољопривреде и шумарства (25), просвете (199 и хемије (15). У овим институцијама је радило око 55.000 људи.⁴⁷⁹ Новим петогодишњим планом (1971-75) је планирано повећање истраживачког кадра за 65%, тј. за 25.000 људи. Што се тиче издавања за просвету, од буџета се издајало око 8%, а око 13.000 наставног кадра је учествовало и

⁴⁷⁷ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 442926, Предлог за ратификацију Споразума о сарадњи на пољу научних делатности између Савезног савета за координацију научних делатности СФРЈ и Националног савета за научна истраживања СР Румуније, потписаног у Букурешту 30. маја 1969. године, 14.5.1970.

⁴⁷⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 415366, Програм просветне и културне сарадње између СФРЈи СР Румуније за 1969. и 1970. годину, 24.4.1969.

⁴⁷⁹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I- 186, Активност РКП у области развоја научног рада, Извештај Студијске делегације СКЈ о боравку у СР Румунији од 10-20. марта 1971. године.

у научноистраживачком раду. Концентрација науке је била у Букурешту где се обављало 80% свих истраживања и где је радило око 33.000 радника.⁴⁸⁰

На основу мера усвојених на националној партијској конференцији из 1967. Румунија је крајем 1968. године увела и у науку савете као колективне органе управљања. Тако се колективнo управљање које је уведено почетком 1968. године већ почетком идуће године се проширило и на научну област.⁴⁸¹

Новом организацијом научноистраживачког живота која је била спроведена 1969. године, замењен је стари „планетарни систем” у коме је једини центар научног и културног живота била Матична академија. Новом систематизацијом биле сустворене још три нове институције: Медицинска академија, Академија за пољопривреду и шумарство и Академија за друштвено-политичке науке. Све академије су имале развијену мрежу институција у свим већим градовима, универзитетским и индустријским центрима, и бавиле су се, поред министарства, и организовањем и унапређивањем научне области. Оне су преко индустријских централа и уз њихову помоћ примењивале научна достигнућа у пракси.⁴⁸² Планирање истраживања је остало централизовано и унапред одређено. Због става да је задатак науке да помаже друштво и да се друштво непосредно користи науком и њеним резултатима, преко 80% свих тема које су се истраживале биле су везане за применљиве у производњи. Од 1970. године почео је да се примењује систем самофинансирања и уговарања. На овај начин је било финансирано већина института. Једино су се институти друштвених наука финансирали из буџета.⁴⁸³

Међу друштвеним наукама посебан полет су крајем 60-их година забележиле оне које су биле директно ангазоване у покушају дубинског преображаја друштвене свести румунског народа. Њима је даљи подстицај дат оснивањем Академије за политичке и друштвене науке 20. фебруара 1970.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Вукашин Лончар, Наука у румунском друштву, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 508, 1.6.1971, стр.25.

⁴⁸¹ Колективно управљање у Румунији прошириће се и на научне институте, *Политика*, 16. 12.1968, стр. 5.

⁴⁸² АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I- 186, Активност РКП у области развоја научног рада, Извештај Студијске делегације СКЈ о боравку у СР Румунији од 10-20. марта 1971. године.

⁴⁸³ Вукашин Лончар, Наука у румунском друштву, Међународна политика, часопис Института за међународну политику и привреду, број 508, 1.6.1971, стр.25.

⁴⁸⁴ Новооснована Академија је за почасног председника изабрала генералног секретара РКП Николае Чаушескуа.

Велика пажња је од 1967. године придавана развоју система информатике у Румунији. По плану она је до 1976. године требала да поседује 100 компјутера и око 100.000 нових кадрова.

Југославија је желећи да одржи положај и улогу коју је имала тада спроводила културну политику отвореног друштва. У складу са таквом политиком она се отворила за најширу сарадњу свих културних институција и организација са сличним организацијама у иностранству. Ова политика је омогућавала југословенским културним и научним радницима и уметницима да слободно путују, држе предавања, организују изложбе, а да им за то не треба никакво административно одобрење. Захваљујући томе Југославија је остварила сарадњу са преко 100 земаља, а са 46 је до 1969. године имала потписане културне конвенције на основу којих су прављени двогодишњи културни програми.⁴⁸⁵

Југославија је са Румунијом временом стекла доста развијене и разгранате односе на подручју културе, образовања и просвете. Последњих година шесте деценије двадесетог века дошло је до велике прекретнице на подручју културних веза, захваљујући одлуци Румуније да прихвати југословенске предлоге о превазилажењу уобичајних оквира сарадње посредством државних органа. Оваквом одлуком она је била отворила могућност директног повезивања заинтересованих културних и других институција са сличним у Југославији. Нарочито током 1968. године је дошло до успостављања директне и плодне сарадње између југословенских и румунских универзитета, просветно-педагошких институција, затим музичко-сценских установа, филмских и издавачких предузећа, као и индивидуалног контакта научника, уметника и књижевника.

Нови програм културно-просветне сарадње је био потписан априла 1969. године. Он је био значајан по томе што је доносио знатна проширења у свим областима, поштујући специфичност сваке земље, а што је било у складу са побољшањем политичких и привредних односа. Овај програм је у сфери образовања омогућио већу размену искустава и сарадње на подручју организације школства, педагошких проблема и уџбеника. Остварена је боља сарадња у вези са усавршавањем наставничког кадра који предају на језицима народности. У 1969. години је по на

⁴⁸⁵ Душан Вејновић, Културна политика отвореног друштва, *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду, број 450, 1.1.1969, стр. 30.

основу програма по први пут дошло и до размене студената на редовним студијама за изучавање румунског односно српско-хрватског језика. Била је наговештена и могућност за отварање катедре за румунски језик у Новом Саду и Лектората у Скопљу, као и примање стручњака за македонски језик на универзитету у Букурешту. И у области културе је дошло до знатног проширења програма сарадње. Основну карактеристику културних веза представљала је адекватна презентација културних достигнућа Румуније у свим центрима Југославије и обратно. Сарадња уметничких удружења која је у предходном периоду била формалног карактера, добила је од тада конкретно-радни карактер. Организоване су значајне културне манифестације на простору читаве Југославије и Румуније. Од најзначајнијих у овом периоду треба поменути изложбу Мештровића у Букурешту и изложбу румунског савременог сликарства у Хрватској.⁴⁸⁶ Значајан догађај је био штампање књиге *Социјалистичка Федеративна Република Југославија*, универзитетског професора Николае Такира и саветника у Министарству иностраних послова Румуније, Панаите Галатеануа. Књига је штампана у 10.000 примерака у издању „Editura Enciklopedica Romana”⁴⁸⁷

Културна сарадња између две државе се у 1969. години одвијала веома успешно. Нарочито се истицала сарадња позоришта и оперских кућа, које су имале добро развијене контакте и програме, нарочито на линији Београд-Букурешт.⁴⁸⁸

Културна сарадња је у 1969. и 1970. години показала значајан помак. У том периоду у Румунији су организовани велики пројекти попут: „НОБ кроз дела ликовних уметника, „Мештровић”, „Југославија данас” и „50 година СКЈ”. Учесталија је постала културна и спортска сарадња и између пограничних општина. Иако су знаци напретка показивани, ипак у другим видовима културне сарадње није дошло до значајног побошања. Недовољно је била развијена сарадња издавачких предузећа, слаба је била заинтересованост за превођење најзначајнијих литерарних дела на српско-хрватски, односно румунски језик. Због незаинтересованости ликовних уметника у Југославији и извесног потенцирања Румуна сарадња у овој области уметности је прилично заостајала за другим областима.

⁴⁸⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 444815, Информација о културно-просветној сарадњи са Румунијом, децембар 1969.

⁴⁸⁷ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 438399, Телеграм, Букурешт, бр. 225, 24. 10.1969.

⁴⁸⁸ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док.4370, Преглед културно-просветне сарадње са Румунијом током 1969. године, 12.1.1970.

Међууниверзитетска сарадња такође у овом периоду није добила свој пуни изглед и стални карактер. Треба поменути да у Београду и Букурешту година успешно делују катедре за румунски односно српско-хрватски језик и да постоји размена студената како на основним тако и на постипломским студијама.⁴⁸⁹

Уопште узев, напори усмерени ка развоју културно-образовне сарадње су у током 1969. и 1970. године давали конкретне резултате и значајно унапредили сарадњу у односу на претходни период.

Током јануара 1969. године била је реализована је осмодневна турнеја (од 5. до 14. јануара) букурештаског позоришта „Јон Креанга”. Румунски драмски уметници су своју турнеју по Србији и Македонији започели представом „Пакала” од Летиције Попена на сцени кумановског Народног театра. Румунски глумци су се потрудили да представу изведу на македонском језику како би била разумљивијаа гледаоцима. Ова турнеја је била део пројекта размене позоришни група између две земље. Већ у априлу Букурешт су посетили глумци скопског позоришта.⁴⁹⁰ Они су током десетодневне турнеје изводили Нушићевог „Покојника” и драму „Бегалка” Владимира Иљоског у Темишвару, Брашову, Шибеиу и Букурешту.⁴⁹¹

Југословенско драмско позориште успешно је гостовало у Румунији од 18-22. маја. У том периоду су биле изведене две представе. У букурешту На рубу памети коју је написао Крлежа, и Обичном причом од Гончарева. У Крајови је одржана само прва представа због смрти глумца Бојана Ступице.⁴⁹²

И у 1970. године се наставила успешна сарадња између југословенских и румунских позоришта. Једна од значајнијих манифестација добре сарадње је било гостовање румунског позоришта „Нотара” у Београду почетком јуна месеца. Румунске глумце је угостило Југословенско драмско позориште. Он су Београђанима приредили више представа. Извели су национално историјски комад „Петар Рареш”, дело румунског писца Хорија Ловинескуа. Који је иначе био управник овог букурештанског

⁴⁸⁹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439728, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405, 23.10.1970.

⁴⁹⁰ Румунски уметници у Македонији, *Борба*, 12.1. 1969, стр. 9.

⁴⁹¹ Македонски драмски уметници гостују у Румунији, *Борба*, 22.4.1969, стр. 11.

⁴⁹² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 421223, Оперативни извештај информативно-пропагандне делатности за месец фебруар 1970. године, Букурешт, 28.5.1970.

театра. Осим румунских, извели су и позната дела светских аутора попут „Злочина и казне” Достојевског и „Фламанске визије” Мишела Гелдерода.⁴⁹³

Између Југосавије и Румуније је постојала не само размене студената већ деце нижег узраста. За њих су организовани специјални одмори по читавој Југославији и Румунији. Тако је јула месеца 1969. године у одмаралишту Перистеру код Битоља осим 250 деце из Битоља, Скопља, Титовог Велеса и Охрида боравило и 11 дечака и девојчица из Румуније. Они су Перистеру провели први део одмора од 10 дана, други део су провели у одмаралишту Сфети Стефан код Охрида.⁴⁹⁴ Изложба Мештровићевих радова је била отворена 20. јануара 1970. године у највећој изложбеној галерији у центру Букуешта. Отварању изложбе је присуствовао велики број представника јавног и културног живота Румуније. Мештровићеве радови су изазвали велико интересовање публике која је у великом броју свакодневно долазила у галерију.⁴⁹⁵ У централном музеју РКП у Букурешту од 17.2 до 4.3. била је организована изложба 50 година СКЈ. Према подацима управе Партијског музеја изложбу је посетило 7.000 посетилаца, углавном у оквиру олективних посета школа и радних организација. После Букурешта изложба је пренета у Јаши где је такође добила добар публицитет. Док је Мештровићева изложба пренета у Клуж.⁴⁹⁶

Војна сарадња

Циљ честих састанака чланица ВУ био је снажење јединства лагера али и намера да СССР да Румунију уклопи у низ мултилатерних манифестација и обавеза, како би и она постала интегративни део блока. Снажење политичког јединства блока је неминовно водило и снажењу војног јединства тј. интеграције војних снага свих чланица. Да се на томе озбиљно радило сведоче и чести састанци војних органа ВУ. Само у децембру 1969. године дошло је до састанка Комитета војних министара и

⁴⁹³ Румунски писци држе корак са временом, Политика, 5.6.1970, стр. 11.

⁴⁹⁴ Деца из Румуније на одмору у Македонији, Борба, 22.7.1969, стр. 6.

⁴⁹⁵ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 43926, Оперативни извештај информативно-пропагандне делатности за месец фебруар 1970. године, Букурешт, 29.1.1970.

⁴⁹⁶ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 48520, Оперативни извештај информативно-пропагандне делатности за месец фебруар 1970. године, Букурешт, 5.3. 1970.

Савета уједињене команде, као и до састанка неких помоћни тела Уједињене команде. Посебно за Румунију је била значајна дужа посета њеног министра одбране Јон Јонице СССР. Сходно оријентацији вођења независне политике за Румунију је било недопустиво да препусти команду над својом војском или чак ни најмањег права на командовање и руковођење оружаним снагама неком заједничком органу ВУ. Због тога је константно од стране румунских власти понављано да је „једини руководиоца снага румунске армије партија, влада и врховна национална команда. Само они могу дати наредбе румунској армији и само се те наредбе могу извршити”.⁴⁹⁷

Николае Чаушеску се залагао за ликвидирање војних база на страним територијама и за распуштање НАТО-пакта и Варшавског уговора. Праксу демоснострације силе и војних маневара на територијама или границама других земаља он је оценио као главног кривца јачања међународног неповерења и затегнутости. Био је и против коришћења силе у међународним односима.⁴⁹⁸ Како је у једном говору рекао: „Владе европских земаља би учиниле велику услугу миру ако би се одрекле војних маневара и осталих видова демонстрација сила”, јер како је објаснио, „њихов политички и психолошки ефекат ни у једном случају није водио јачању осећања безбедности народа.”⁴⁹⁹

Државно и војно руководство Румуније је током 1969. године заузело став да са Југославијом развија интензивне војне односе, посебно у производњи наоружања и војне опреме. Тако је исте те године 8. новембра у Букурешту дошло до потписивања споразума између Владе СФРЈ и Владе СР Румуније о економској, научној и техничкој сарадњи у области војне технике у трајању од десет година.⁵⁰⁰ Овим споразумом је дефинисана сарадња у области размене, производње, експлоатације и ремонта средстава наоружања и војне опреме. Договорена је међусобна испорука наоруања и делова војне технике и размена истраживачких искустава, документације и узорака. У споразуму је посебно назначено омогућавање консултација и праксе особља једне стране у институтима, предузећима и лабораторијама друге.⁵⁰¹ Како би дошло до остваривања сарадње наглашене у Споразуму договорено је стварање Мешовите

⁴⁹⁷ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док. 44845, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.43, 11.2. 1970.

⁴⁹⁸ Одрицање од маневара и демонстрација силе на границама и туђем тлу, Гговор Николае Чаушескуа на великом предизборном митингу у Букурешту, Борба, 1.3.1969, стр. 1.

⁴⁹⁹ Р. Бајалски, Румунија и војни маневри, Борба, 2.3.1969, стр. 11.

⁵⁰⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док. 42713, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.43, 11.6. 1970.

⁵⁰¹ АЈ СИБ-130, ф.628, Споразум између Владе СФРЈ и Владе СР Румуније о економској, научној и техничкој сарадњи у области војне технике

југословенско-румунске комисије за економску, научну и техничку сарадњу у области војне технике.⁵⁰² Главни задатак те комисије је био израда предлога за сарадњу у следећим областима: градња авиона, реактивних мотора и опреме, градња војних бродова, израда оптичких и електронских уређаја, хемијских средстава и неких специфичних материјана војне намене.⁵⁰³

Овај споразум је створио повољне услове за успостављање и проширење војно-економске сарадње. Дошло је до честих сусрета током којих је извршена размена идеја и договора у ком правцу треба да се одвија ова сарадња, али било је речи и о изградњи неких војно-производних капацитета и производно-лиценцне сарадње.

У Букурешту је од 13. до 16. октобра 1969. године између делегација СФРЈ и СР Румуније вођен разговор о заједничком пројектовању у производњи авиона. Протокол који је настао као резултат разговора је одобрен од стране Савезног извршног већа 17. јуна 1970. и тиме је допуштено да се преговара о условима реализације сарадње и да се ради на припреми међудржавног уговора између Румуније и Југославије.⁵⁰⁴

Овај пројекат о заједничкој производњи ловачко-бомбардерског авиона познат под називом „Yugom” је за прву фазу испитивања прототипа авиона имао вредност од 155,800.000 нових динара. Трошкови су били равномерно подељени, тако да су две државе требале да обезбеде по 77,900.000 нових динара. Техничка подршка је стигла из Западне Европе. Од Велике Британије је купљена лиценца за мотор, а од Француске лиценца за стајни трап.

Током 1971. године је коначно дошло до склапања споразума између владе СФРЈ и владе СР Румуније о заједничком пројектовању, изради и испитивању прототипа и производњи борбеног авиона.⁵⁰⁵

Планови авиона су завршени 1972. после чега је почела производња. Крила и кормила је израђивала југословенска фабрика „Соко”, задњи део трупа, крилца и носаче фабрика „Утва”, а румунска фабрика „Intreprinderea de avioane” је производила предњи део трупа. Први прототип југословенско-румунског авиона је полетео 1974.

⁵⁰² Прописано је да се комисија састаје два пута годишње, једном у Југославији, а други пут у Румунији и да током рада користи српскохрватски и румунски језик, а да се усвојени документи пишу на руском језику.

⁵⁰³ АЈ СИВ-130, ф.628, Споразум између Владе СФРЈ и Владе СР Румуније о оснивању Мешовите румунско-југословенске комисије за сарадњу и кооперацију у области војне технике, 24.10.1969.

⁵⁰⁴ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док. 425816, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.43, 30.6. 1970.

⁵⁰⁵ ДА, ПА, 1971, Румунија, ф. 115, док. 413168. Телеграм, Београд, бр.45,6.4.1971.

године. Међутим, испитивања овог и каснијих примерака су показала да је премашена планирана маса, што је утицало на перформансе и носивост авиона.⁵⁰⁶ За десетак година колико је трајала производња (1981-1992.) произведено је укупно 203 авиона, од чега 115 за Југославију, а 88 за Румунију. Како било, овај авио који је осιο југословенску ознаку Ј-22 Орао је био окосница југословенске, па и румунске ловачко-бомбардерске авијације.

Осим производње авиона разматране су и друге области у којима је могло доћи до неког вида сарадње. Овде треба поменути: кооперацију у производњи, истраживању и развоју полуаутоматског и других система вођења противтенковских ракета, кооперација у производњи диверзантских средстава, размена знања и искуства у усавршавању артиљеријског оруђа, заједнички развој хидроакустичних мина,... До интензивније сарадње у војној сфери ће доћи у наредној деценији. тако је већ у 197. години дошло до закључивања уговора о испоруци 41 топа калибра 76 мм са комплетном пратећом опремом и муницијом у износу од 737.400 долара за период до 1973. године. Такође је закључен уговор о набавци резервних делова из Румуније за тенк Т-34 у вредности од 664.000 долара.⁵⁰⁷

Шири војноекономски односи са Румунијом су одговарали Југославији због могућности да она наоружа своју војску средствима која ,првенствено, због финансијских тешкоћа не би могла на други начин да набави. Други разлог је био продаја југословенских војних производа у Румунији.⁵⁰⁸

Писање штампе

Румунска штампа је до 1969. доста ретко објављивала чланке или натписе о Југославији. Међутим, са новом годином дошло је до промена, румунски централни листови, радио и ТВ, су се трудили да објаве дневно бар по неку вест везану за Југославију. Те вести су углавном биле везане за југословенску спољну политику и активности на међународном плану, док су ретке биле информације о унутрашњем

⁵⁰⁶ <https://www.mycity-military.com/Avioni/J-22-Orao.html> посећено 24.7.2018. године

⁵⁰⁷ АЈ КПР I-2/ 51, Информације о стању и развоју војних односа са СР Румунијом, 19. 11.1971.

⁵⁰⁸ АЈ СИБ-130, ф.628, док. 1153, Питања из области наоружања и војне технике, 23.7.1969.

развоју Југославије. Разлог таквог односа треба тражити у разликама које постоје у системима, у плановима унутрашњег развитка и друштвене демократије, затим паритета извештаја о социјалистичким земљама, као и жеља да се претераним писањем о Југославији не замере СССР и другим социјалистичким земљама.⁵⁰⁹

Сви централни листови су свакодневно давали преглед писања југословенске штампе. У првој половини августа, југословенска делегација била присутна на 10. конгресу РКП. Лист „Lumea” је чак објавила чланак „Трасом Београд-Бар”, где је изнет опис природних лепота, најважнијих индустријских објеката и посебно нагласила значај поменутих магистрала.⁵¹⁰

Централно место у другој половини августа је заузимала прослава 25-годишњице ослобађања Румуније. Румунска штампа је сходно томе писала о учешћу југословенске делегације, о говорима југословенских представника, као и о писању југословенске штампе поводом румунског националног празника.

„Skantea” је поводом 10. конгреса на првој страници објавила вест о пријему шефа делегације СКЈ, Мијалка Тодоровића код Чаушескуа. С друге стране, било је и информација о посети румунског министра иностраних послова Југославији, разговорима у ДСИП и пријему код председника Тита. Спољнополитички часопис „Lumea” објавио је чланак помоћника министра иностраних послова, В. Шандруа о односима Румуније са осталим социјалистичким земљама. Помоћник министра је југословенско-румунске односе видео као пријатељске, пуне узајамног поштовања, разумевања и поверења, што је поткрепио честим посетама делегација на свим нивоима.⁵¹¹

У августу су румунске новине писале о учешћу ансамбла „Јоже Влаховић” и Дома културе из Уздина на Међународном фолклорном фестивалу поводом румунске прославе ослобођења.⁵¹² Поменути ансамбл је на фестивалу у Букурешту у конкуренцији 16 земаља освојио прво место, тј. златну медаљу и новчану награду. Док

⁵⁰⁹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 158, док. 439728, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 405, 23.10.1970.

⁵¹⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 430612, Шифровани телеграм бр. 248, 18.8.1969.

⁵¹¹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 431715, Шифровани телеграм бр. 268, 2.9.1969.

⁵¹² ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 431715, Шифровани телеграм бр. 268, 2.9.1969.

је Дом културе из Уздина добио специјалну награду Централног дома народног стваралаштва.⁵¹³

У време прославе 25-годишњице ослобођења Румуније, Југославију је посетила румунска филмска делегација 21. августа 1969. ради свечане премијере румунских документарних филмова.⁵¹⁴

У октобру највише простора у румунској штампи било је посвећено прослави 50-годишњице КПЈ, посебно овде треба поменути чланке о митингу у Загребу и Титовом говору.⁵¹⁵ Југославија је само после неколико дана прослављала још један важан датум, ослобађање Београда. Осим честитки високих румунских функционера, штампани су и посебни чланци о самој прослави, на пример у листу „*Informatia Bukurestului*” изашао је чланак са сликом Београда писан на основу разговора са Бранком Пешићем.⁵¹⁶

Југославију је 28. и 29. октобра задесио катастрофалан земљотрес у Бања Луци. Румунске новине су биле пуне солидарности и саучешћа. Доносиле су вести о жртвама, материјалној штети, присуству највиших руководица земље на лицу места. На насловним странама био је објављен телеграм саучешћа председника Николае Чаушескуа.⁵¹⁷

Сусрети двојице председника су посебно имали велики публицитет у југословенској али и у румунској штампи, на радију и телевизији. Штампана је доносила информације о посети и разговорима, говоре Тита и Чаушескуа, заједничка саопштења и здравице.⁵¹⁸

Највише „написа прожетих топлином и симпатијама”, како стоји у једном извештају румунска штампа посветила је југословенском националном празнику (29. новембар). Сви централни листови су, осим честитке Чаушескуа, доносили и пригодне чланке који су говорили о напретку и успесима Југославије у изградњи социјализма. Са великим симпатијама је писано о традиционално пријатељским односима између Румуније и Југославије. Треба споменути и историјске чланке у листовима: „*Skantea*”, „

⁵¹³ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 431715, Шифровани телеграм бр.276, 5.9.1969.

⁵¹⁴ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 431271, Забелешка о посети румунске филмске делегације Савезној комисији за културне везе са иностранством, 29.8.1969.

⁵¹⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 437667, Шифровани телеграм бр. 338, 20.10.1969.

⁵¹⁶ Исто.

⁵¹⁷ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 439160, Шифровани телеграм бр. 348, 31.10.1969.

⁵¹⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 436130, Шифровани телеграм бр. 317, 7.10.1969.

Romania Libera” i „Munca”. У њима је највише било речи о Другом заседању АВНОЈ-а, потоњем развиту државе, нарочито у области индустрије. Ако се упореди обим и начин писања румунске штампе поводом националних празника других земаља стиче се утисак да је Румунија са посебним симпатијамагледала на Југославију.⁵¹⁹

⁵¹⁹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 126, док. 443783, Шифровани телеграм бр. 308, 1.12.1969.

Посете

У читавом склопу румунске међународне активности, која је тада била оријентисана на развој пријатељства и „свестране братске сарадње” са свим социјалистичким земљама, румунско руководство је као пример добрих односа често истицало односе са Југославијом. Временска дистанца је показала да је одлучујућа улога у подстицању сталног узлазног тока румунско-југословенских односа припадала председницима Николае Чаушескуу и Јосипу Броз Титу. Њихови сусрети су се брзо усталили као обавезни. А сваки од тих сусрета је обележавао нове репере који су отварали још ширу перспективу сарадње у свим областима.

Ситуација у којој се Румунија нашла после интервенције у Чехословачкој била је изузетно тешка. С једне стране, њој је претила реална опасност од СССР и других чланица ВУ, а с друге стране, Запад је признавао постојање интересних сфера тако да у случају напада он се не би мешао. У таквој ситуацији блиски односи са Југославијом и њена подршка румунске независности је била од изузетног значаја. Настављена је пракса интензивних контаката између представника државног и политичког руководства двеју земаља на свим нивоима из 1968. године. Током сваког сусрета са југословенским званичницима, Румуни су наглашавали потребу за унапређивањем билатералне сарадње и потребу за перманентним међусобним консултовањем по свим питањима спољне политике и међународних односа.

Сусрети председника Тита и Чаушескуа су били корисни, не само за међусобно упознавање ставова и позиција две земље, већ и за јачање поверења и сагледавање даљих могућности сарадње на билатералном и спољно-политичком плану. А бројни други сусрети на високом нивоу су служили за одржавање степена односа и интереса за сарадњу као и дубље сагледавање могућности или проблема.

У 1970. години дошло је до даљег развијања сарадње између Југославије и Румуније на свим подручјима билатералних односа. Настављена је корисна пракса одржавања интензивних контаката између представника државног и политичког руководства, што је свакако одражавало обостране интересе и високи степен односа. Поред осталих, у 1970 години Румунију су посетили Рибичич, М. Тодоровић, Д. Петровић, М. Бојанић, Савка Дапчевић Кучар, а у Југославији су боравили Чаушеску,

премијер Маурер, затим потпредседник владе Драганеску и потпредседник Државног савета Боднарош.

Посета Тита Румунији 1. и 2. фебруара 1969

После само пет месеци од сусрета у Вршцу⁵²⁰ дошло је до новог сусета Николае Чаушескуа и Јосипа Броза. Иницијатори посете су били Румуни, а разлог је био потреба за наставком дијалога после сусрета у Вршцу из августа 1968. године.

Интерес Румуна за сусрет је био пре свега израз њиховог настојања да манифестују и афирмишу своју независну позицију. Међутим, бојазан за безбедност земље је приморавала Руумуне да воде рачуна да сарадња са Југославијом не буде повод даљег заопштавања односа са СССР. Због тога је Румунији највише одговарала „сарадња без галаме” са Југославијом.⁵²¹

С друге стране, пуна подршка румунском настојању да сачува независност и суверенитет била је у интересу Југославије и доприносила је даљем јачању њене међународне позиције и афирмисала је југословенску политику сарадње на принципима поштовања независности и суверенитета и са другим социјалистичким земљама. Чести сусрети са румунским високим званичницима је Југославији пружало и бољи увид у стање односа међу социјалистичким земљама и организацијама попут ВУ и СЕВ-а.⁵²²

Посета је била замишљена из два дела, први је био сусрет и званични разговори, а други је био лов. Због тога су Румуни за место сусрета предлагали Темишвар у чијој близини су се налазила богата ловишта или бивши краљевски двор у Савршину, који се налазио на 100 километара североисточно од Темишвара. За лов су предлагана

⁵²⁰ Трећи сусрет двојице председника у 1968. години је био одржан 24. августа у Вршцу, само пар дана после интервенције у Чехословачкој. Иако најкраћи, овај сусрет је био од изузетне важности. Састанак у Вршцу је био у светлу могуће опасности од совјетске војне интервенције, те због тога су разговори били у знаку разматрања могуће опасности. Румунска делегација је имајући то у виду на разговоре дошла с циљем да разговара о одбрамбеним плановима и могућој војној сарадњи и помоћи. Југославија и сама угрожена није смела војним повезивањем са Румунијом да погорша односе са СССР, и тиме усмери совјетски бес на Југославију. Румунија је уместо војне помоћи од Југославије добила савете који су били везани за политику смиривања затегнутости у односима са Совјетским Савезом.

⁵²¹ АЈ КПР I-2/40, Информација у вези посете Председника републике СР Румунији, 31. 1. 1969.

⁵²² Исто.

ловишта Кевереш, 50 км југоисточно од Темишвара и Шарлота, 40 км североисточно. Поменута ловишта су била позната по дивљим свињама. Предложен је био и лов на фазане и зечеве код места Пишкије, 25 км северно од Темишвара.⁵²³ На крају је за место лова изабрано најближе ловиште код Пишкије и Кевереш.

Југословенску делегацију предвођену Јосипом Брозом чинили су и: Мијалко Тодоровић, секретар ОК ЦК СКЈ; Киро Глигоров, потпредседник СИБ-а и члан ЦК СКЈ; Мишо Павићевић, в.д. државног секретара за иностране послове; Владимир Поповић, генерални секретар Председника Републике; Ђука Баленовић, генерал-мајор. делегацији се у темишвару придружио и амбасадор Јакша Петрић.⁵²⁴

Осим Чаушескуа, с румунке стране су југословенску делегацију дочекали и учествовали у разговорима: Јон Георге Маурер, председник Министарског савета и члан Извршног комитета и Сталног президијума ЦК РКП, Емил Боднарош, потпредседник Државног савета и члан Извршног комитета и Сталног президијума ЦК РКП, Киву Стојка, секретар ЦК РКП и члан Извршног комитета и Сталног президијума ЦК РКП, Манеа Манеску, секретар ЦК РКП и члан Извршног комитета, Корнелиу Манеску, министар иностраних послова и члан ЦК РКП, Василе Влад, начелник одељења у ЦК РКП и Аурел Малнашан, амбасадор Румуније у Југославији.⁵²⁵

Тито је осим разговора и лова посетио и темишварску фабрику машина где је био срдечно дочекан од стране радника који су га упознали са процесом производње и достигнућима у фабрици.⁵²⁶ Паузе између разговора два председника биле су испуњене сусретима са интелектуалцима и локалним партијским и државним руководиоцима из округа Тимиш. Улице којима је председник Југославије пролазио биле су испуњене људима који су клицали и поздрављали госта.⁵²⁷

Посета Јосипа Броза је реализована у тренутку када су се јасно испољавале негативне последице догађаја у Чехословачкој. Ту се пре свега мисли на појачавање хегемонизма у политици великих сила, негативан утицај на европску безбедност и учвршћивање блокова.

⁵²³ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 43027, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 16, 24.1. 1969.

⁵²⁴ АЈ КПП I-2/40, Листа чланова пратње председника СФРЈ за путовање у СР Румунију, 3.2.1969.

⁵²⁵ АЈ КПП I-2/40, Забелешка о разговору између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Ј. Б. Тита и Председника Државног савета СР Румуније и генералног секретара ЦК РКП Николае Чаушескуа, у темишвару, 1.2. 1969.

⁵²⁶ Почели разговори Тито-Чаушеску, *Борба*, 2.1.1969, стр.14.

⁵²⁷ Председник Тито се синоћ вратио у Београд, *Политика*, 3.1.1969, стр. 1.

Напори Москве усмерени ка што бољој интеграцији лагера су свуда наилазили на отпор, чак и у самом Совјетском Савезу. Тако да је интервенција уствари имала контра ефекат, јер су тешкоће на међународном и унутрашњем плану СССР негативно утицале на стабилност совјетске позиције, која је већ била нарушена јачањем Кине на међународној сцени.⁵²⁸

У разговорима је акценат био на међународним проблемима, нарочито о проблемима у Европи. После поздравне речи Чаушескуа, дата је реч Јосипу Брозу који је започео излагање о међународној ситуацији и југословенских ставовима. Говорио је о Вијетнаму, арапско-израелском сукобу, односима са разним земљама... Посебно се задржао на односима са Бугарском која је негирала постојање македонске нације и угрожавала стабилност на Балкану. Румунска страна је пажњиво слушала о југословенским односима са СССР после интервенције у Чехословачкој. До погоршања економских односа није дошло, јер је после краћег застоја у испоруци војног материјала размена настављена нормалним темпом, али су зато политички односи били заоштрени. Москви је највише сметало то што је Југославија предузела мере за свенародну одбрану и за организовање општеномског отпора. Николае Чаушеску је такође говорио о сличним темама. Најбитнија је била сарадња Румуније са СССР. Само пар месеци после интервенције ситуација се стишала и обе стране су показале спремност за нормализацију односа. Као и са Југославијом Совјетски Савез није прекинуо економске односе (дошло је само до застоја у испоруци војног материјала), само је дошло до погоршања политичких односа.⁵²⁹

Што се тиче односа Румуније са СЕВ, она је и даље остајала лојална, али како је током разговора истакнуто, није могла да пристане на интеграцију привреда земаља чланица за шта су се нарочито залагале Пољска, СССР и Бугарска.⁵³⁰

Чаушеску је обавестио Тита да је разговарао телефоном са Брежњевим и то на захтев председника СССР око састанка консултативног комитета чланица Варшавског пакта, а било је сусрета и са официрима главне команде ВУ у циљу усаглашавања новог Статута Варшавског пакта (Румунија је нарочито инсистирала на принципу одговорности сваке команде својој земљи и на прецизирању услова под којим армија

⁵²⁸ АЈ КППР I-2/40, Информација у вези посете Председника републике СР Румунији, 31. 1. 1969.

⁵²⁹ АЈ СИВ-130, ф.628, док. 446487, Информација о посети Председника СФР Југославије СР Румунији, 6.2.1969.

⁵³⁰ АЈ КППР I-2/41, Информација о посети Председника СФРЈ СР Румунији (1. и 2. фебруара 1969.), бр. 446487, 12.2.1969.

једне или више чланица ВУ може доћи на територију друге чланице).⁵³¹ Чаушеску је рекао да ће „Румунија настојати да води дијалог о свим отвореним питањима са СССР и другим социјалистичким земљама и да избегава заоштравање, али да ће се супродставити свим облицима сарадње који не полазе од поштовања принципа равноправности, суверенитета и националних интереса земаља чланица”⁵³².

Наставак разговора био је посвећен унутрашњој ситуацији у Румунији. Чаушеску је изложио биланс 1968. године (раст од 12%), а затим говорио о плановима за 1969. годину и наредни петогодишњи период. Посебно је нагласио важност наставка индустријализације и мелиорализације у пољопривреди. Када је реч о билатералним односима са Југославијом, ту је највише места дао привредној сарадњи и обаластима где се она може поправити. Нарочито велику пажњу је посветио развијању система рачунара. Са југословенском делегацијом је поделио информацију о разговорима вођеним са Москвом која је предлагала стварање јединственог система информатике и рачунара. Румуни нису могли да се сложе са њиховом намером да стварањем једног таквог система поред осталог служи и за изолацију западних земаља, они су били за сарадњу са свима, а то потврђује и њихов заједнички програм са Француском.

После излагања Чаушескуа, Броз је говорио уопштено о стању привредне реформе у Југославији, а Киро Глигоров је реферисао детаљније о стању индустрије, пољопривреде и спољно-трговинској размени где је као највећи проблем навео трговински дефицит. Као проблеме у економској сарадњи Југославије и Румуније Глигоров је навео разлике у ценама и застарели метод плаћања који отежава повећање размене.⁵³³ О Конгресу СКЈ заказаном за 11. март говорио је Мијалко Тодоровић. Он је румунску делегацију информисао о главним питањима која ће се разматрати током конгреса. Најважнија су била развој пољопривреде, усавршавање самоуправљања и

⁵³¹ АЈ КПР I-2/40, Забелешка о разговору између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Ј. Б. Тита и Председника Државног савета СР Румуније и генералног секретара ЦК РКП Николае Чаушескуа, у темишвару, 1.2. 1969.

⁵³² АЈ КПР I-2/41, Информација о посети Председника СФРЈ СР Румунији (1. и 2. фебруара 1969.), бр. 446487, 12.2.1969.

⁵³³ АЈ КПР I-2/40, Забелешка о разговору између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Ј. Б. Тита и Председника Државног савета СР Румуније и генералног секретара ЦК РКП Николае Чаушескуа, у темишвару, 1.2. 1969.

доношење новог Статута СКЈ. Важан део његовог излагања је био и однос са осталим комунистичким партијама.⁵³⁴

Разговори су показали сличност ставова о најважнијим међународним питањима и мишљења у погледу развоја односа са другим земљама на бази пуне равноправности.

Ова посета је била значајна по томе што је уследила после драматичног периода за обе државе. За Румунију је било битно да од највишег врха Југославије чује ставове о битним питањима, нарочито оним који су се тicali односа међу социјалистичким земљама. Велики значај посети је придат и због услова у којем је дошло до сусрета, у време када је СССР покушавао да умањи или ликвидира индивидуалност социјалистичких земаља, као и притиска у циљу постизања војне, политичке и економске интеграције блока. Румунско руководство је током сусрета посебно наглашавало геополитички положај Румуније и Југославије, они су истицали да простор од Црног мора до Јадрана са становништвом од преко 40 милиона има велики утицај на простор од Средоземља до средње Европе. Како је Емил Боднараш у разговору са Петрићем истакао: „Да није Југославије и Румуније и њихових независних позиција, Бугарска би већ постала губернија СССР-а, положај Грчке би био у многоме отежан, била би потпуно уgroжена Албанија, а Италија и њена комунистичка партија биле би у веома неповољном положају”.⁵³⁵

Овакав поглед Баднараша, па и румунског руководства у целини је разумљим ако се има у виду да су они совјетске амбиције и правац деловања видели ка Медитерану и Блиском истоку. У таквим условима био је очекиван и совјетски покушај одвајања Румуније од Југославије, с циљем слабљења и савладавања препреке коју су Југославија и Румунија у истину и биле за совјетску политику. Због тога је у Румунији дуго након интервенције у Чехословачкој и опасности по саму њихову земљу владало стање опреза и није прекидано са мерама за одбрану земље.

Румуни су посебно били заинтересовани за југословенску оцену међународне ситуације, а посебно оцену политике и намера СССР.

⁵³⁴ АЈ КПР I-2/40, Забелешка о разговору између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Ј. Б. Тита и Председника Државног савета СР Румуније и генералног секретара ЦК РКП Николае Чаушескуа, у темишвару, 1.2. 1969.

⁵³⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 43965, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 23, 3.2.1969.

Југословенски листови попут „Политике” и „Борбе”, као и румунски лист „Скантеја” и „Скантеја тинеретулуј” су доносили опширне информације праћене фотографијама о посети. Последњи румунски омладински лист је посету окарактерисао као „пример широке и плодне другарске сарадње у духу узајамног поштовања, поверења и равноправности на бази независности, националног суверенитета и међусобне помоћи и узајамне корити”⁵³⁶

У свету је владало велико интересовање за посету председника Тита Румунији, због тога је она и добила знатан публицитет у штампи и ТВ. Поред дописа и коментара о посети, објављиване су и опширне информације о доласку и самим разговорима. Француска штампа и радио дали су сусрету место једног од најзначајних догађаја тих дана.⁵³⁷ Док је на пример, у Риму је посети је био приписиван карактер нормалних и уобичајних сусрета, мада није било искључено ни мишљење да је предмет разговора био и стална руска опасност. Лист „Аванти” је истицао да су Румуни приказујући југословенско-румунску сарадњу као пример сарадње између социјалистичких земаља желели да добију ширу подршку за тезу о већој аутономији унутар економског блока, док су позивањем на Повељу ОУН, и залагањем за немешање у туђе послове давали јасан одговор совјетској тези о „ограниченој суверености”.⁵³⁸

У швајцарској штампи сусрет Тито-Чаушеску је био третиран као даљи корак у приближавању ставова између Југославије и Румуније по питању односа међу соц. земљама са оценом да су обе стране биле чврсто против теорије „ограниченог суверенитета”. Лист „Feuille D’Avis de Lausanne” је истицао да је до сусрета дошло у условима појачаног притиска на Југославију и Румунију од стране СССР, док је у другим листовима истовремено изношена теза о румунској посредничкој улози у смиривању односа између Југославије и Совјетског Савеза, а све у циљу избегавања даљег продубљивања кризе у соц. свету.⁵³⁹ Анкара је, с друге стране, сматрала да је до сусрета дошло у време када се код румунских функционера почела осећати извесна депресија у вези са даљим супротстављањем совјетском притиску и да је долазак Јосипа Броза Тита позитивно деловао не само на политичке факторе, већ и на румунски народ. Турски амбасадор је као повод сусрета видео питање одржавања маневара

⁵³⁶ Важан тренутак о сусрету, Румунска штампа о сусрету Тито-Чаушеску, *Борба*, 5.2.1969, стр. 1.

⁵³⁷ Узорни односи, Светска штампа и радио о посети Тита Румунији, *Борба*, 4.2.1969, стр. 1.

⁵³⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 44449, Шифровани телеграм, Рим, бр. 119, 4.2.1969.

⁵³⁹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 44516, Шифровани телеграм, Женева, бр. 41, 5.2.1969.

Варшавског пакта на румунској територији, што је веома интересовало и Турску.⁵⁴⁰ У Совјетским, НДР и бугарским листвима није било вести о сусрету југословенског и румунског председника.⁵⁴¹

Совјетска „Правда” и Московска Правда” су тек 4. фебруара објавиле кратку вест у две реченице о сусрету.⁵⁴² Британски листови су, осврћући се на састанак Тито-Чаушеску су писали да је румунски председник осудио теорију о ограниченом суверенитету као антимарксистичку, а да је Јосип Броз запретио мобилизацијом у случају било какве совјетске интервенције. Лист „Opserver” је сматрао да одбацање и критиковање Брежњевљеве доктрине од стране двојице председника представља „неразборит позив Совјетском Савезу да жестоко реагује”.⁵⁴³ На основу штампе других земаља може се закључити да је сусрет Николае Чаушескуа и Јосипа Броза Тита коментарисан као потврда одлучности Румуније да настави са независном политиком, и њеног чврстог става на принципима националног суверенитета сваке социјалистичке земље.

Румунија је осуђујући совјетску доктрину о ограниченом суверенитету и супротстављајући се заједничким маневрима заоштрила став према притисцима Москве.⁵⁴⁴ После сусрета са Титом, Чаушеску је почео више да наглашава принципе независности политике, економије и војске. Тиме је желео да покаже границе до којих је био спреман да попусти зарад нормализације односа са Совјетским Савезом.

⁵⁴⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 46523, Шифровани телеграм, Анкара, бр. 47, 20.2.1969.

⁵⁴¹ „Унита”: Позитивна сарадња између две земље, Реаговања на посету председника Тита Румунији, *Политика*, 4.2.1969, стр.3.

⁵⁴² „Правда о Титовој посети Румунији, *Политика*, 5.2.1969, стр.2.

⁵⁴³ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 871, 15.2.1969, Недељни информативни билтен ТАНЈУГа, Вести о Југославији, Коментари о састанку Тито-Чаушеску.

⁵⁴⁴ Исто, После изјаве Чаушеског.

Посета делегације Савезне скупштине Румунији

Свакако треба споменути и петодневну посету делегације Савезне скупштине Југославије почетком маја 1969. године. Ово је у ствари било узвраћање посете коју су Румуни учинили Југославији априла 1968. године.⁵⁴⁵ Акценат у разговорима са делегацијом Велике народне скупштине Румуније, коју је предводио Штефан Војтек је био на унапређењу билатералних односа и стварању атмосфере поверења и разумевања на Балкану и у Европи.⁵⁴⁶ Југословенска делегација предвођена Милентијем Поповићем је осим Букурешта боравила у Галцу, Тулчи и Јашију, где је осим разгледања и упознавања са изгледом и уређењем тих места водила и разговоре са локалним представницима.⁵⁴⁷ На крају посете парламентарци две земље су дошли до закључка да треба напоре усмерити у правцу побољшања економских односа који су заостајали за другим облицима сарадње. Милентија Поповић је сматрао да акценат треба ставити на развијању различитих облика сарадње, пре свега кооперације у индустрији и стварању заједничких предузећа.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ На позив Савезне скупштине, у Београд је 8. априла допутовала делегација Велике народне скупштине. На челу делегације налазио се председник скупштине Штефан Војтек. Домаћин током осмодневне посете румунској делегацији био је председник Скупштине Милентије Поповић. Планом је предвиђено да гости из Румуније разговарају са посланицима Сабора Хрватске и Скупштине Црне Горе и обиђу више градова, привредних организација и институција широм Југославије. Чланови делегације су посетили Србију где су обишли Црвену Заставу, и спомен гробље у Крагујевцу. У Хрватској су обишли пољопривредно-индустријски комбинат „Беље“, „Раде Кончар“ и универзитет „Моша Пијаде“ у Загребу и Дубровнику. А у Црној Гори су обишли луку Бар, Свети Стефан и Цетиње. Посета је у првом реду служила за упознавање Румуније са југословенским политичким и економским системом, привредном реформом, организацијом и функционисањем скупштина и економским развитком. У области привредног развитка главни интерес делегације је био око производње и рентабилности предузећа, посебно у пољопривредној производњи. Делегација је мање била заинтересована за самоуправне односе у предузећима. Гости из Румуније су истицали да је за проширење економске сарадње од посебног значаја директан контакт самих предузећа као и да треба разговарати о заједничком наступу на иностраним тржиштима (ДА, ПА, 1968, ф.156, док 416657, 30.4.1968, Посета румунске парламентарне делегације, извештај Вељка Мићуновића; ДА, ПА, 1968, ф. 157, док. 411297, 26.3.1968, Осврт на посету и разговоре државног секретара у Букурешту).

⁵⁴⁵ Политика, 9. април, „Румунска парламентарна делегација у Београду“.

⁵⁴⁶ Нова прилика за дијалог о даљем унапређивању односа, Делегација Савезне скупштине допутовала у званичну посету Румунији, *Борба*, 6.5.1969, стр. 1.

⁵⁴⁷ Делегација Савезне скупштине допутовала у Јаши, Боравак југословенских парламентарца у Румунији, *Политика*, 8.5.1969, стр. 2.

⁵⁴⁸ Односи Румуније и Југославије- пример сарадње међу социјалистичким земљама, *Борба*, 10.5.1969, стр. 1.

Посета Трипала Румунији

До посете је дошло на југословенску иницијативу. Домаћин члану Извршног бироа Председништва СКЈ, Мики Трипалу је био члан Извршног комитета и секретар ЦК РКП за организациона питања, Вирцил Трофин. Посета је трајала од 2. до 6. јуна 1969. године. Током боравка Трипала је примио и Чаушеску 3. јуна, а током дводневног путовања по срезовима Галац, Далчија и Констанца разговарао је и са локалним представницима.⁵⁴⁹ Циљ посете је била размена мишљења о актуелним питањима међународних односа, а било је речи и о унутрашњим проблемима и билатералним односима између Југославије и Румуније.⁵⁵⁰

За Трипала је било значајно да чује нешто више о току румунско-совјетских разговора одржаних у Москви. Повод за разговоре је било слабљење економских односа после интервенције у Чехословачкој. Међутим, совјети разлог слабљења нису видели у погоршаним околостима после интервенције већ у обавезама које је Москва имала према другим социјалистичким земљама. Румунској делегацији је било замерена кампања против СССР после августа 1968. и стварање антисовјетске атмосфере у Румунији. Чаушеску је током разговора са Брежњевим заузео чврст став и јасно истакао да је интервенција погазила не само принципе на којима су се заснивали односи између соц. земаља већ и основне постулате међународних односа уопште. За румунску делегацију разговори у Москви су били значајни јер се пружила прилика да директно и отворено изнесу Москви ставове, а после разговора су економски односи брзо нормализовани. Мика Трипало је пажљиво слушао и излагање Трофина о припремама за Саветовање комунистичких партија. Он је истакао да је припремљен документ за Румунију прихватљив али да ће Чаушеску током Саветовања изнети замерке у вези са формулацијом да одбрана револуционарних тековина у соц. земљама представља обавезу свих комуниста, што је румунско руководство видело као покушај

⁵⁴⁹ Чаушеску примио Трипала, *Борба*, 4.6.1969, стр. 4.

⁵⁵⁰ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-143, Информација о боравку члана Извршног бироа Председништва СКЈ друга Мика трипала у Румунији, 2. до 6. јуна 1969. године, 7.6.1969.

оправдавања интервенције и легализације принципа мешања у унутрашње ствари других чланица блока.⁵⁵¹

У разговору са Чаушеском Трипало је имао прилике да чује и његов став о Саветовању: „Најбитније је што су организатори морали да се одрекну првобитног циља, тј. осуде Кине и што се у документу апелује на сарадњу и са партијама које неће учествовати на Саветовању.” Чаушеску је указао да схвата зашто Југославије неће да учествује на Саветовању, али је истакао мишљење да Београд треба да размотри учествовање у виду посматрача јер би на тај начин југословенска делегација могла да објасни многобројним партијама своју политику и ставове СКЈ.⁵⁵² Међутим, овакав предлог Трипало је посматрао из угла да би Југославија као посматрач највише допринела јачању румунске позиције на саветовању и позиција других партија које нису имале сличне ставове са ставовима организатора, тј. СССР. Трипало се из Румуније вратио са уверењем да Румунија и даље чврсто стоји на позицијама одбане независности и суверенитета и да нема илузија у погледу политике совјетког руководства према њој, али да је спрема да зарад нормализације односа учине неке компромисе Совјетском Савезу.⁵⁵³

Посета Никулеску Мизила Југославији

Убрзо након повратка Трипала из Румуније, организована је посета и сусрет члана Сталног Президијума и Извршног комитета РКП Паула Никулеску Мизила са Титом на Брионима 26. јуна 1969. године. Разговорима на Брионима је присуствовао још Мика Трипало и румунски амбасадор у Југославији Аурел Малнашан.⁵⁵⁴

До посете је дошло након завршеног Саветовања комунистичких и радничких партија у Москви, где је један од чланова румунске делегације био и Мизил. Тако да је

⁵⁵¹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-143, Записник разговора вођених у ЦК РКП између члана Извршног бироа Председништва СКЈ друга Мика Трипала са чланом Извршног комитета Сталног Президијума и секретара ЦК РКП за организациона питања Вирчила Трофина, 2- 3. јуна 1969. године, 7.6.1969.

⁵⁵² АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-143, Информација о боравку члана Извршног бироа Председништва СКЈ друга Мика трипала у Румунији, 2. до 6. јуна 1969. године, 7.6.1969.

⁵⁵³ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-143, Информација о боравку члана Извршног бироа Председништва СКЈ друга Мика трипала у Румунији, 2. до 6. јуна 1969. године, 7.6.1969.

⁵⁵⁴ Тито примио Никулеску, Борба, 27.6.1969, стр. 2.

циљ сусрета било информисање југословенског руководства о самом саветовању и румунској оцени истог.⁵⁵⁵

Мизил је током разговора са Титом изнео да је Румунија у суштини била задовољна резултатима Саветовања и што је била омогућена слободна размена мишљења. Многе партије су јавно указале на потребу развијања међународног радничког покрета на новим основама, „на бази поштовања равноправности, аутономности и немешања у унутрашње ствари”. Захваљујући чврстом ставу Чаушескуа и спремности да напусти Москву ако се инсистира на осуди Кине, или чак ако се уопште дискутује о КП Кине или некој другој партији у усвојеном документу није била нападнута ниједна комунистичка партија.⁵⁵⁶ Мизил је упознао југословенску страну да је током Саветовања делегацијама био подељен писмени пројекат резолуције, којом би се осудила КП Кине. Додао је да је румунска делегација на оваков потез Москве реаговала тражењем хитног састанка са Брежњевим и захтевом да се ова резолуција не ставља на дневни ред. Тако да је Москва ипак морала да попусти, како не би дошло до повлачења румунске делегације са Саветовања.⁵⁵⁷

Мизил је нагласио да иако је усвојени документ у многим тачкама био позитиван он није био обавезујући, зато: „румунско руководство нема намеру да своју политику, и унутрашњу и спољну, гради на основама овог документа. РКП ће се позивати на документ само у случају борбе за нове односе међу социјалистичким земљама и међу комунистичким партијама, јер су у документу садржана начена независности, самосталности, равноправности, немешања у унутрашње послове, непостојање руководећег центра у међународном радничком покрету и начело да учешће или неучешће на неком саветовању не сме да погорша односе између комунистичких партија, односно да неучешће не сме бити ни разлог ни повод за заоштравање односа”.

С друге стране, Тито је похвалио настојање Румуније да води политику нормализације односа са СССР и осталим социјалистичким земљама и истакао је да такву политику спроводи и Југославија.⁵⁵⁸ Тито је приметио да је Мизил

⁵⁵⁵ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Материјал о разговорима Јосипа Броза Тита са Паулом Никулеску Мизилом, чланом Сталног президијума и ИК ЦК РКП, 26-27. јун 1969.

⁵⁵⁶ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Забелешка о разговору председника СКЈ Јосипа Броза Тита са секретаром ЦК РКП Паулом Никулеску Мизилом.

⁵⁵⁷ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Информација о боравку у Југославији члана ИК и Сталног президијума ЦК РКП Паул Никулеску Мизила.

⁵⁵⁸ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Забелешка о разговору председника СКЈ Јосипа Броза Тита са секретаром ЦК РКП Паулом Никулеску Мизилом, 1. 7. 1969.

информисањем о Саветовању хтео на индиректан начин да изнесе румунски став да би већи успех за афирмацију прогресивних идеја и принципа обезбедило заједничко деловање РКП и СКЈ на Саветовању.⁵⁵⁹

Мизил је посету искористи да, осим са Титом, разговара и са другим високим представницима Југославије, попут Мијалка Тодоровића, Мике Трипала, Звонка Гребека и других.⁵⁶⁰ Мизил је и њих упознао са Саветовањем комунистичких партија у Москви. Тада је он нарочито истакао позитивну чињеницу да је Саветовању дат широк публицитет. Сматрао је веома значајним то што су у Совјетском Савезу објављивани опширни говори појединих представника различитих партија у штампи и што су на тај начин читаоци могли да се упознају са различитим, некад и супротним ставовима од ставова совјетског руководства.⁵⁶¹

Боравак Мизила је искоришћен и за потврду раније договореног сусрета у септембру Тита и Чаушескуа и за најаву посете Никсона Румунији. Југословенско руководство је посету Мизила оценило веома позитивно и корисно за Југославију.

Посета Манескуа Југославији

Посета министра иностраних послова Румуније Корнелиу Манескуа⁵⁶² је реализована у периоду од 16. до 20. августа 1969. године. У ситуацију погоршавања односа са неким социјалистичким државама. Овом посетом је враћена посета државног секретара Марка Никезића Румунији из марта 1968. године.⁵⁶³ Она је уједно и била први међународни контакт после Никсонове посете. У пратњи Манескуа били су и Јулиу Доброу, директор Дирекције за Балкан у МИП-у и Вирдјил Константинеску,

⁵⁵⁹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Информација о боравку у Југославији члана ИК и Сталног президијума ЦК РКП Паул Никулеску Мизила.

⁵⁶⁰ Мијалко Тодоровић и Мико Трипало разговарали са Паулом Мизилом, *Политика*, 27.6.1969, стр. 3.

⁵⁶¹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-145, Стенограмске белешке са разговора између делегације СКЈ и РКП, одржаних 26.6.1969.

⁵⁶² Манеску је био први социјалистички дипломата који је био изабран на место председника Генералне скупштине УН. Он је 1967. године изабран са 112 од укупно 113 гасова. На месту министра иностраних послова се налазио од 1961. до 1972. године.

⁵⁶³ АЈ СИБ-130, ф.628, док.1484, Посета министра иностраних послова СР Румуније Манескуа Југославији, 8.8.1969.

помоћник директора Дирекције за међународну организацију.⁵⁶⁴ Румунски министар иностраних послова је дочекан у Београду, али је највећи део посете провео у Дубровнику, где је разгледао град, посетио хидроелектрану „Дубровник” у Плату и разговарао са локалним руководством. По повратку у Београд 18. августа су почели званични разговори румунске делегације са југословенско делегацијом.⁵⁶⁵

Трајан пријатељски однос према Југославији био је већ постављен и афирмисан као посебна димензија у румунској политици, што је имало и шири значај у оквиру односа са осталим социјалистичким земљама.

Посета Манескуа била је остварена у ситуацији, коју је карактерисло захлађење у односима Румуније са неким социјалистичким земљама због посете америчког председника. Разговори су били посвећени углавном актуелним питањима међународних односа: ситуацији у свету, европској безбедности, односима са социјалистичким земљама, проблему Вијетнама, кризи на Блиском истоку, совјетско-кинеском сукобу, активности несврстаних земаља, односима са социјалистичким земљама, припремама за 24. заседање Генералне скупштине ОУН. По свим разматраним питањима била је констатована велика блискост ставова. Манеску је шире информисао о деловању Румуније у области европске безбедности и о односима Румуније са другим социјалистичким земљама. Говорио је и о посети Никсона Румунији.

За Румунију је питање односа са СССР и осталим социјалистичким земљама било од највећег значаја, зато је Манеску током разговора са Мирком Тепавцем⁵⁶⁶ био врло заинтересован за југословенско-совјетске односе, нарочито за договорену посету Громика Југославији.⁵⁶⁷ Наравно, разговарало се и о билатераним односима две

⁵⁶⁴ АЈ КПР I-2/ 41, Информације о посети министра иностраних послова СР Румуније Корнеиу Манескуа Југославнији, бр 428422, 23.8.1969.

⁵⁶⁵ Почели разговори Тепавац-Манеску, *Борба*, 19.8.1969, стр. 1.

⁵⁶⁶ Мирко Тепавац (1922-2014), Учествовао је у НОБ од почетка рата, а од 1942. Године је био члан партије. После рата је био члан ЦК и секретар Окружних комитета у Панчеву и Зрењанину. Од значајнијих функција треба нагласити да је био секретар савета за просвету и културу НР Србије, директор Радио Београда од 1955. До 1959. Године. После чега је постао амбасадор ФНРЈ у Мађарској, а истовремено је био и помоћник државног секретара за иностране послове. Године 1965. Је изабран на место директора и главног уредника „Политике”, а после две године је постао председник Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. На Десетом конгресу је био изабран је за члана Председништва ЦК СКЈ. Убрзо после тога, 25. Априла је дошао на место Савезног секретара за иностране послове, где је остао до 1. Новембра 1972. Својевољно је напустио положај неколико дана после смене либерала, тј. смене руководства Савеза комуниста Србије. После тога се више није акивно бавио политиком (Биографија Мирка Тепавца, *Политика*, 24.4.1969, стр. 4).

⁵⁶⁷ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 42942, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 237, 10.8.1969.

државе. Манеску је током свог излагања посебно наглашавао оријентацију Румуније на независу политику и потребу блиске сарадње с Југославијом, посебно у афирмисању мирољубиве политике и принципа независности, суверенитета, узајамног поштовања и немешања у унутрашње ствари других земаља. Посебно је за југословенску страну било важно његово излагање о посети Никсона Румунији.⁵⁶⁸

За Румунију је због жеље Чаушескуа да постане посредник у преговорима, била интересантна и блискоисточна криза. Манеску је по том питању изразио забринутост због могућности даљег заоштравања ситуације, нарочито због проблема палестинских избеглица и његовог истицања у први план од стране арапских земаља, што је водило њиховом удаљавању од резолуције ОУН.⁵⁶⁹

Манеску је поделио са Тепавцем америчко схватање и оцену блискоисточне кризе. Америчка делегација је сматрала да постоји опасност од погоршања стања. Међутим, сматрали су да иако је ситуација затегнута да ипак не постоји опасност од избијања новог ратног сукоба. Њихово виђење је било да ни Израел ни Арапи не желе да поново отворено започну сукоб, али да питање палестинских избеглица стара велике проблеме. То питање је и са румунске стране било виђено као опасност који би утицао да и оне арапске земље које су прихватиле резолуцију, због сопствене унутрашње политике се удаје од ње. Манеску је изнео лично мишње о односима СССР и САД, сматрао је да совјетско- кинески сукоб и унутрашњи проблеми у социјалистичком свету дају предност Америци у односу на Совјетски Савез, те да Вашингтон више није био толико заинтересован за дијалог са Москвом. Никсонова администрација је посебно била заинтересована за Кину.⁵⁷⁰

С друге стране, поред излагања ставова, оцена и гледишта Југославије о важним питањима и проблемима, државни секретар Тепавац је детаљније говорио о београдском састанку несврстаних и њиховој активности.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422, Информација о посети министра иностраних послова СР Румуније К. Манескуа Југославији, 23.8.1969.

⁵⁶⁹ АЈ КПР I-2/ 41, Информације о посети министра иностраних послова СР Румуније Корнеиу Манескуа Југославији, бр 428422, 23.8.1969

⁵⁷⁰ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422, Записник о разговорима државног секретара за иностране послове Мирка Тепавца и министра иностраних послова СР Румуније Корнелију Манескуа, дана 18. августа 1969.

⁵⁷¹ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док. 440315, Посета министра иностраних послова СР Румуније Корнелиу Манескуа Југославији у 1969. години, 23.12.1969.

Тепавец је за разлику од Манеску био мало више критичнији када се разговарало о билатералним односима. Он је посебно акцентовао противречност између одличних политичких односа и релативно уских економских односа. Укаивао је затим о потреби да се активније ради на сарадњи између пограничних подручја и да се уложе већи напори у сфери економске сарадње.⁵⁷²

Председник Тито је Манескуа примио на Брионима 19. августа. Разговори су отпочели Манескуовим рефератом о 10. конгресу РКП и закључцима донетим током конгреса. Потом се прешло на односе Југославије и Румуније са Совјетским Савезом. Овде су Манеску и Тито закључили да је дошло до нормализације односа али да су они и даље остали хладни и склони погоршавању.⁵⁷³ Током разговора било је речи и о осталим актуелним питањима, а потврђен је 18. септембар као време сусрета Тита и Чаушескуа на Ђердапу.⁵⁷⁴

Посета Манескуа је између осталог, послужила и као добар тренутак да се садржински потпуније припреми материјал за предстојећи сусрет Тита и Чаушескуа и да се издвоје најбитније тема за дијалог на највишем државном врху.⁵⁷⁵

Сусрет председника Тита и Чаушекуа на Ђердапу

Једна од карактеристика југословенско-румунских односа била је да две државе без икаквих дипломатских напора и по скраћеном поступку реализују политичке контакте на свим нивоима кадгод оцене да постоји интерес за размену мишљења. Завршетак једне од најзначајнијих фаза изградње хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап, преграђивање Дунава био је повод да се састану највиши функционери Румуније и Југославије. Преграђивањем Дунава је био завршен најтежи и најзначајнији део радова на изградњи треће по величини хидроелектране у свету. (пете по производњи електричне енергије). Преграђивање Дунава је значило и завршетак

⁵⁷² АЈ КПП I-2/ 41, Информације о посети министра иностраних послова СР Румуније Корнеиу Манескуа Југославији, бр 428422, 23.8.1969.

⁵⁷³ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-149, Забелешка о разговорима председника Тита са министром иностраних послова Корнелије Манескуом, 24. 8.1969.

⁵⁷⁴ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-149, Забелешка о разговорима председника Тита са министром иностраних послова Корнелије Манескуом, 24.8.1969.

⁵⁷⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 42942, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 237, 10.8.1969.

80% радова и да је још преостала монтажа опреме.⁵⁷⁶ Грађевинари су се надали да ће долазак председника Румуније и Југославије утицати на нормализацију финансирања које је био велики проблем.⁵⁷⁷

До сусрета између председника СФРЈ и СКЈ Јосипа Броза Тита и председника Државног савета и генералног секретара Румунске комунистичке партије Николае Чаушескуа дошло је на Ђердапу 20. септембра 1969.⁵⁷⁸ Разговори два председника су вођени уз учешће највиших државних и партијских руководилаца са обе стране. До сусрета је дошло на основу договора у Темишвару из фебруара 1969. године (да се састану приликом преграђивања Дунава).⁵⁷⁹ Од тог сусрета је прошло седам и по месеци током којих је на међународном плану дошло до значајних промена. Те је сусрет свако био и начин да се председници упознају и размене мишљења.

Тито је сусрет на Ђердапу искористио и за обилазак Тимочке крајине. Он је у Неготину разговарао са представницима локалне власти и упознао се са њиховим проблемима. На даљем путу ка Кладову, југословенска делегација на челу са Титом и Јованком Броз је застала код места Видиковца са кога се градилиште ђердапске хидроелектране видело као на длану. Ту их је инжењер Панта Јаковљевић, генерални директо хидроенергетског система „Ђердап” упознао са током радова на градилишту. До сусрета два председника је дошло тачно на средини бране, после чега су делегације имале прилику да разгледају и информишу се о радовима. Тита и Чаушескуа је на румунској страни система посебно заинтересовала преводница која је, иако систем није

⁵⁷⁶ Тито и Чаушеску данас на Ђердапу, *Борба*, 20.9.1969, стр. 1.

⁵⁷⁷ Тито је 21. септембра одржао састанак са градитељима хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап у Брестовачкој Бањи близу Бора. Радници предвођени Панто Јаковљевићем су председнику изложили техничке детаље дотадашњих радова и онога што је још престојало да се уради. Јаковљевић је посебно напоменуо проблем иселјавања 8.500 становника Доњег Милановца, Сипа и других места. Где је проблем био око проналажења средстава за обештећење за потопљену имовину. Тито је дао обећање радницима да ће Савезна влада извршити све обавезе које је преузела. Генералном директору Јаковљевићу је нарочито значила Титова подршка по питању бржег завршетка радова. Тито је оворено рекао на састанку да питање изградње Ђердапа није само питање производње струје и стварања бољих услова пловидбе, већ је Ђердап и питање престижа Југославије (Радуре Васовић, Импресиониран сам свим оним што је саграђено, *Борба*, 22.9.1969, стр. 1; Ђердапску хидроелектрану треба што пре завршити, *Политика*, 22.9. 1969, стр 1).

⁵⁷⁸ Термин посете је директно зависио од преграђивања и оспособљавања пута за прелаз преко Дунава. По извештају Дирекције за Ђердап, преграђивање се очекивало између 7. и 10. септембра, тако да је до сусрета најраније могло доћи средином септембра. (ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 427157, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 237, 25.7.1969).

⁵⁷⁹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-153, Извештај о разговорима председника Тита председником Чаушескуом, бр. 428422, 29.9.1969.

завршен, већ почела са радом. После обиласка делегације су се упутиле у Кладово где су отпочели званични разговори.⁵⁸⁰

Од последњег сусрета двојице председника, Румунији је и даље основна брига остала како да отклони совјестка настојања да је доведе у положај дисциплинованог члана војног и економског блока.

Од последњег сусрета Тита и Чаушескуа дошло је до значајним догађајима на међународном плану. (дошло је до даљег заоштравања совјетско-кинеских односа, јавила се опасност од проширења сукоба на Блиском истоку, нешто повољније је било стање у Вијетнаму. Дошло је до састанка у ВУ у Будимпешти, СЕВ-а у Москви и саветовања КП. У Румунији је било такође важних догађаја: 10. Конгрес, посета Никсона, тако да сепојачала румунска активност на унутрашњем и међународном плану. На билатерали је дошло до низа контаката на високом нивоу. Период од јуна до септембра је обиловао посетама, сусретима и разговорима југословенских и румунских званичника. Румунију је посетила парламентарна делегација на челу са М. Поповићем, затим су уследиле посете Трипала, Тодоровића и Рибичића. Посете су Југославији узвратили Мизил, Манеску и Маковеску...)⁵⁸¹

Период стишавања после августовске кризе био је карактеристичан пре свега по настојању СССР да суптилнијим методама уклопи Румунију у лагер и по активном ангажовању Румуније на јачању своје независне политике и проширавању веза са другим земљама у околностима када је Совјетском Савезу био заузет на источној граници, а истовремено му је опао и углед због интервенције у Чехословачкој.⁵⁸²

Интензивна активност Југославије и Румуније на спољно-политичком плану и значајни догађаји на међународној сцени су у многOME одредили значај и карактер разговора између двојице председника. У разговорима је извршена широка размена мишљења о актуелним питањима, о билатералним односима и социјалистичкој изградњи.⁵⁸³

⁵⁸⁰ Петар Јанковић, Мирко Ђекић, Сусрет Тито-Чаушеску, *Политика*, 21.9.1969, стр. 1-2.

⁵⁸¹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422/65, Извештај о разговорима председника Тита са председником Чаушескуом, 29.9.1969.

⁵⁸² АЈ КПР I-2/41, Информација амбасаде СФРЈ у Букурешту поводом сусрета председника Тита са Чаушескуом,

⁵⁸³ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422/65, Извештај о разговорима председника Тита са председником Чаушескуом, 29.9.1969.

О значају који је овај сусрет имао за Румунију и Југославију најбоље говори положај чланова две делегације, тако су састав румунске делегације током сусрета на Ђердапу осим Чаушескуа чинили и: Маурер, председник Министарског савета, Мизил, секретар ЦК РКП, Георгију Пана, члан Извршног комитета и сталног председништва и секретар ЦК РКП, Вердец, први потпредседник Министарског савета, Манеску, председник Економског савета и потпредседник Државног савета, Маковеску први заменик министра иностраних послова, Емил Драганеску, потпредседник Министарског савета и кандидат за члана Извршног комитета ЦК РКП и Шандру, румунски амбасадор у Југославији.⁵⁸⁴

Њих је на Ђердапу сачекала југословенска делегација, предвођена Јосипом Брозом, коју су чинили: председник СИБ-а, Матја Рибичич, члан Извршног бироа Председништва СКЈ, Мијалко Тодоровић, председник ЦК СКЈ, Марко Никезић, члан Извршног бироа Председништва СКЈ, Крсте Црвенковски, члан Извршног бироа Председништва СКЈ, Мика Трипало, члан СИБ-а, Душан Глигоријевић, заменик државног секретара за иностране послове, Антун Вратуша и југословенски амбасадор у Румунији, Иса Његован.⁵⁸⁵

Током разговора у Кладову и Турн Северину извршена је размена мишљења о актуелним питањима међународних односа и МРП, о билатералним односима и међусобно информисање о социјалистичкој изградњи у двама земљама. Два председника су се међусобно упознала са спољнополитичком активношћу и контактима двеју земаља у периоду од последњег сусрета. Износили су се ставове о актуелним светским проблемима, о Вијетнаму, блискоисточној кризи, европској безбедности... По питању европске безбедности, двојица председника су се изјасила за одржавање конференције европских земаља, али истакли су значај и других акција и предлога који доприносе јачању сарадње и безбедности у Европи.⁵⁸⁶

Чаушеску је информисао Тита о односима Румуније са СССР и другим социјалистичким земљама. Указао је на захлађење односа са Москвом после Никсонове посете. Говорио о позитивним и негативним аспектима састанака у Варшавском пакту, Москви у вези са СЕВ-ом и саветовања КП. Чаушеску је говорећи о

⁵⁸⁴ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф.86, док. 433519, Шифровани телеграм, Букурешт, бр.291, 17.9.1969.

⁵⁸⁵ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Кладову.

⁵⁸⁶ Заједничко саопштење о разговорима Тито-Чаушеску, *Политика*, 21.9.1969, стр. 2.

саветовању комунистичких партија нарочито критиковао покушај Совјетског Савеза да саветовање искористи против Кине, иако је још током састанка у Будимпешти било договорено да се на саветовању неће напасти ни једна партија нити земља. Румунско руководство је посебно било задовољно што су неке партије показале заинтересованост за развијање бољих односа између комунистичких и радничких партија. Чак су се односи са совјетским руководством поправили. То побољшање је трајало све до информисања Москве да ће Никсон посетити Румунију (Заказан сусрет румунског и совјетског руководства за 15. јул, Москва је после сазнања одложила).⁵⁸⁷

По питању билатералних односа, оба председника су исказала незадовољство и потребу брзог проналажења решања у сфери привредних односа. Маурер је информисао југословенску страну о посети и разговорима које је водио у Пекингу и Ханоју, говорио је о заоштравању у кинеско-совјетским односима и опасности по светски мир и штетним последицама које овај сукоб има по социјалистичке земље.⁵⁸⁸

Никола Чаушеску је говорио и о скорашњим посетама Турској и Ирану, затим о посети Ричарда Никсона и аустријског председника Румунији. Док је Маурер реферисао о својим разговорима у Пекингу и Ханоју. У Пекингу је разговарао са Чу Ен Лајем и је успео да покрене питања Вијетнама и совјетско-кинеског сукоба. Маурер је информисао Чу Ен Лаја о заинтересованости САД да се рат што пре заврши. У Ханоју је разговарао са Фам Ван Донгом, такође о вијетнамском рату.⁵⁸⁹ Румунског председника је посебно радовало да све државе са којима је дошло до сусрета показале жељу да се сарадња одвоја на бази поштовања принципа суверенитета, независности и немешања у унутрашње ствари.

Јосип Броз Тито је своје излагање почео односима са Совјетским Савезом и осталим социјалистичким земљама од којих се посебно задржао на Бугарску. Он је похвалио политику СССР која је тежила нормализацији. Румунску делегацију је упознао са посетом Громика и његовим помирљивим тоном. Добри односи са Совјетским Савезом повлачили су са собом и, у суштини добре односе са осталим чланицама лагера. Међутим, ситуација са Бугарском је била другачија. Иако су

⁵⁸⁷ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Кладову.

⁵⁸⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 428422, Шифровани телеграм, 25.9.1969.

⁵⁸⁹ АЈ КПР I-2/41, Извештај о разговорима председника Тита са председником Чаушескуом, бр. 428422, 29.8.1969.

бугарски руководиоци јавно показивали вољу за добрим односима, пропагандном активношћу и односима према Македонији показивали су своје право лице, односно територијалне претензије на део југословенског простора.⁵⁹⁰

Док су се у Клаову водили званични разговори, Јованка Броз и Елена Чаушеску су посетиле основну школу „Вук Караџић” у селу Костолу код Кладова и насеље горана у тврђави „Фетислам”, где им је био приређен културни програм.⁵⁹¹

Разговори који су почели на југословенској територији били су настављени у Турн Северину истог дана (20.8.1969.). Ту се тежиште разговора пренело на унутрашњу ситуацију у земљама и на билатералне односе. Обе делегације су посебно нагласиле значај ефикаснијег и бржег решавања проблема, тако да је Чаушеску обећао да ће Румунија већу пажњу посветити елиминисању југословенског активног салда, да ће убрзати инвестиције за производњу боксита у Југославији и размотрити могућност изградње друге степенице Ђердапа.⁵⁹²

Сусрет је представљао још једну потврду добрих југословенско- румунских односа, њихову стабилност, као и обостани интерес да се односи даље учвршћују и продубљују.⁵⁹³ Може се закључити да је Румунији од последњег сусрета у Темишвару и даље највећа брига била како да отклони совјетка настојања да је доведе у положај дисциплинованог члана блока. Током сусрета била је истакнута решеност СКЈ и РКП да даље развијају односе пријатељства и равноправне сарадње са свим социјалистичким земљама, комунистичким и радничким партијама и револуционарним и прогресивним покретима.⁵⁹⁴ Обојано је дата позитивна оцена билатералних односа, али је указано на заостајање у конкретним видовима сарадње, посебно на економском подручју.

Чаушеску је у здравици поводом сусрета истакао значај хидроелектране за јачање привреда Румуније и Југославије, али и њихове независност у економском као и

⁵⁹⁰ АЈ КПР I-2/41, Стенограмске белешке са разговора вођених између Председника Републике и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и генералног секретара РКП и председника Државног савета Румуније Николае Чаушескуа, одржаног на дан 20. септембра 1969. године у Клаову.

⁵⁹¹ Елена Чаушеску и Јованка Броз у школи „Вук Караџић”, Борба, 21.9.1969, стр. 3.

⁵⁹² АЈ КПР I-2/41, Извештај о разговорима председника Тита са председником Чаушескуом, бр. 428422, 29.8.1969.

⁵⁹³ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф. 81, док.446730, Званични сусрети председника републике са страним државницима, Сусрет председника Тита и Чаушескуа (Ђердап, 20. септембар), 20.11.1969.

⁵⁹⁴ Чаушеску: Допринос афирмацији принципа сарадње међу социјалистичким земљама, Политика, 21.9.1969, стр. 3

политичком смислу. У својој здравици је рекао да: „Иако скоро 2.000 година није било моста преко реке, између југословенског и румунског народа су постојале чврсте пријатељске везе. То пријатељство се развијало вековима, а у годинама социјализма је још снажније процветало”.⁵⁹⁵

Целокупна румунска штампа, радио и ТВ су дали велики публицитет сусрету двојице председника на Ђердапу. Партијски лист „*Scintea*” је на пример, сусрету посветио прве три странице. Ту је опширно било писано о обиласку градилишта, здравицама, разговорима, такође су биле пренете и заједничке коминике. У новинама се посебно подвлачило да су чести сусрети два председника били одраз великог пријатељства и узајамног поверења. Истицало се да су партије, владе и сами народи двеју земаља били одлучни да наставе рад на даљем развијању сарадње у свим доменима. Док је изградња Ђердапа истицана као пример сарадње између социјалистичких земаља која се заснивала на узајамном поштовању и равноправности.⁵⁹⁶

Овај сусрет је имао врло велики одјек и у иностраној тампи. Истина извештаји у штампи источне Европе су били катки и информативног карактера, док је штампа Запада доста широко извештавала и коментарисала о сусрету Тито-Чаушеску на Ђердапу.

Бугарска штампа је сусрету Тита и Чаушескуа дала изразито мали простор. Њени извештаји су били најлапидарнији. Партијски орган је о сусрету дао информацију у тзв. рубрици кратке вести, где је састанак регистрован само у једној реченици. С друге стране, неки дневни листови су информације о састанку били објавили као посебну вест, обично са краћим текстом. Уздржаност румунске штампе према сусрету два председника треба посматрати кроз призму политичких односа и опште резервисаности Софије према спољнополитичкој активности из Београда и Букурешта.⁵⁹⁷

Совјетска штампа је забележила сусрет, а касније је и донела опжирно заједничко саопштење са сусрета али без коментара. Слично су поступили и листови у Мађарској, Пољској и Немачкој Демократској Републици.

⁵⁹⁵ Тито: Укрућени Дунав служиће интересима народа Југославије и Румуније, Чаушеску: Хидроцентрала Ђердап још више приближава наше народе, *Борба*, 21.9.1969, стр. 3.

⁵⁹⁶ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф.86, док. 434145, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 297, 22.9.1969.

⁵⁹⁷ ДА, ПА, 1969, Југославија, ф.86, док. 434227, Шифровани телеграм, Софија, бр. 575, 22.9.1969.

Као што је речено, Запад је опширније коментарисао сусрет двојице председника на Ђердапу. лист „Асошијетед прес” је о сусрету дао следеће саопштење: „Румунија и Југославија су изјавиле да су две независне комунистичке земље и да су спремне да са свим земљама развијају сарадњу засновану на независности, суверености, равноправности и немешању у унутрашња питања...” Агенција „Јунајтед прес интернешенел” је нагласила да је Румунија „једина источноевропска земља са којом Југославија одржава непрекидно добре односе”. Позната агенција „Ројтер” је посебно указала на четири момента из разговора и саопштења: прво, споразум о састанку премијера двеју земаља, затим подршка европској конференцији о безбедности, треће, спремност за сарадњу са свим земљама и одлучност да се подстакне сарадња са социјалистичким и комунистичким партијама. У неким листовима су се могли прочитати и наслови попут: „Поновна потврда принципа независности и националног суверенитета”, или „Тито и Чашеску против цементирања блокова”. Лондонски „Тајмс” је састанак видео као прилику да двојица лидера ускладе политике у тренутку нових совјетских настојања ка смањивању затегнутости у источној Европи, изражених и у помирљивим гестовима Москве према Букурешту и Београду.⁵⁹⁸

Посета Маурера

Током разговора између председника Тита и Чаушескуа, 20. септембра 1969. године на Ђердапу, било је договорено да се председници влада двеју земаља састану ради даље конкретизације билатералне сарадње и проширења југословенско-румунских односа. До краја 1969. године договорено је да се тај сусрет организује у Југославији. Председник Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маурер⁵⁹⁹ је у

⁵⁹⁸ АЈ ТАНЈУГ 112, ф. 708, бр. 903, 27.9.1969, Инострана штампа о сусрету Тито-Чаушеску.

⁵⁹⁹ Јон Георге Маурер (1902-2000) По образовању је био правник, извесно време се бавио и адвокатским позивом. Партији је приступио 1936. године. За време Другог светског рата због политичке активности био је ухапшен и интерниран у логор. По завршетку рата, постао је члан ЦК. Био је близак националној политици Дежа, због чега је 1957. године постао министар иностраних послова. Председник Министарског савета је постао 1961. године и на тој позицији се одржао све до 1974. године када је био смењен од стране Чаушескуа. Кога је иначе помогао 1965. да дође до власти. Умро је у Букурешту. Остао је упамћен и као један од најдуговечнијих политичара.

пратњи неколико високих државних функционера и великог броја експерата из разних привредних и других ресора и институција посетио Југославији у периоду између 12. и 16. јануара 1970. године.

Пре посете Маурера, дошло је до озбиљних припрема и до седнице Мешовитог југословенско-румунског комитета за привредну сарадњу 26. децембра који је извршио селекцију питања о којима ће председници влада расправљати и донети одлуку. Планирано је а се разговара и о изградњи друге степенице ХЕ Ђердап и проширењу пограничне сарадње.⁶⁰⁰

Период од сусрета два председника на Ђердапу био је карактеристичан по настављању совјетско-кинеских и америчко-кинеских разговора, припреми конференције о европској сарадњи и безбедности. Румунија је и у овом периоду активно радила на јачању свог међународног положаја и истацању независне позиције, а истовремено је тежила побољшању односа са социјалистичким земљама, нарочито са СССР. Овакво залагање Румуније, али пре свега интерес Совјетског Савеза да пред конференцију о европској безбедности искаже макар формалн јединство ставова земаља чланица ВУ, утицало је на привремено смиривање у совјетско-румунским односима. Румунија је искористила прилику и одлучила се да прихвати предлог Москве за заједничко наступање земаља ВУ на Конференцији о европској безбедности (КЕБ). Она је учествовала на састанцима ВУ у Прагу и Москви на којима се поставила као активни фактор и упорним залагањем је успела да измени неке ствари у совјетском нацртима докумената припремљених за те састанке.⁶⁰¹

У складу са договором Тита и Чаушеска током посете Маурера била је извршена широка размена мишљења о стању билатералне сарадње и могућностима њеног даљег развоја. Такође, доста рачи је било и о актуелним проблемима међународних односа и активности двеју земаља на спољнополитичком плану.

Припреми сусрета Рибичича и Маурера, имајући у виду основни циљ и задатак, био је дат посебан значај. Питања билатералне сарадње, посебно у сфери економије су била разматрана од стране 12 група експерата, као припрема састанка Мешовитог југословенско-румунског комитета за привредну сарадњу од 26. до 29. децембра 1969.

⁶⁰⁰ АЈ СИБ-130, ф.628, док. 439519, Информација о СР Румунији и југословенско-румунским односима, поводом посете председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маера, 29. децембар 1969.

⁶⁰¹ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 439519, Извештај о посети председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маурера Југославији, 30.1.1970.

године и од 8. јануара 1970. па до завршетка Маурерове посете. Они су се нарочито концентрисали на унапређивање сарадње у области машиноградње, металургије, електроиндустрије и научно-истраживачкој сфери.⁶⁰² Резултат тог рада у виду протокола председника два дела Мешовитог комитета, потпредседника румунске владе Емила Драганескуа и члана Сив-а Душана Глигоријевића. Протокол који су они потписали био је прихваћен од стране Рибичича и Маурера током њиховог састанка.⁶⁰³

Током самих разговора председника влада, осим изношења планова и мишљења дошло је и до низа конкретних договора. Тако је у области економске сарадње био потписан уговор о узајамним испорукама електричних локомотива и подсклопова, а у фази префектурирања су били преговори о кооперацији у производњи алатних машина и кугличних лежачева, затим о транзиту нафте преко Румуније у Југославију, о међусобним испорукама и преради производа црне металургије у периоду 1971. – 1975. године. Велики напредак је направљен и на плану проширења размене робе широке потрошње и побољшања сарадње у области ПТТ. Међутим по питању унапређивања начина плаћања није дошло до напретка, јер су Румуни чврсто остајали на ставу да је за њих југословенски предлог о постепеном преласку на конвертибилни начин плаћања и окамаћивању постојећег салда, неприхватљив. Ипак како би показали жељу за анализирањем и проналажењем прихватљивог решења за обе стране, румунска делегација је пристала да салдо од 15 милиона долара начињеног до 1. јануара 1970. године у југословенску корист ликвидира додатним испорукама робе, а да се на салдо изнад висине манипулативног кредита (што је 4 милиона долара), начињен после 1. јануара плаћа камата од 3%.⁶⁰⁴

Румунска делегација је истакла и велику заинтересованост за изградњу хидроелектране Ђердап II, чак и спремност да кредитира њену изградњу. Румунија је овакав став образложила потребама румунске привреде и исцрпљеношћу њених хидроенергетских извора. По овом питању договорено је да се при Мешовитом комитету оснује посебна мешовита комисија која би размотрила могућности комплекснијег коришћења Дунава у свим аспектима, од енергетског, пловидбеног, мелиорационог, преко водопривредног до туристичког.

⁶⁰² АЈ СИБ-130, ф.628, док. 439519, Информација о СР Румунији и југословенско-румунским односима, поводом посете председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маера, 29. децембар 1969.

⁶⁰³ Потпредседник румунске владе Драганеску у Београду, Политика, 27.12.1969, стр. 2.

⁶⁰⁴ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 439519, Извештај о посети председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маурера Југославији, 30.1.1970.

Од изузетне важности је био договор у области проширења пограничне сарадње. За ово питање је кроз дужи временски период више интересовања показивала југословенска страна. Румуни су претходних година нису показивали озбиљнију заинтересованост за проширење сарадње између пограничних реона и омогућавања непосредних контаката између грађана двеју земаља. Значај сусрета Рибичич- Маурер је и тај што је током разговора био потписан споразум о малограничном промету путника и споразум о отварању међународног прелаза за друмски саобраћај Српска Црња- Жимболија.⁶⁰⁵

У разговорима председника Тита са Маурером о међународним проблемима у којима је тежиште било на европским питањима и односима међу социјалистичким земљама, испољена је била сличност или идентичност ставова и гледишта. Обостано је подвучена потреба даљег развоја међународних односа у контексту ширих спољних интереса и потреба две земље. Маурер је током излагања подвукао чврсту решеност Румуније да истраје у независној политици, истовремено је истицао и дугорочни интерес Румуније за добре односе са СССР и другим соц. земљама, али на бази принципа равноправности. Маурер је информисао југословенски врх о томе да се Румунија на крају сагласила са захтевима Москве и пристала да се током 1970. године држе поморски маневри ВУ на Црном мору, као и штабски маневри на територији Румуније и Бугарске. Своју сагласност је по речима председника Министарског савета Румунија условила претходним писменим договором влада о условима, року трајања и повлачењу трупа.⁶⁰⁶

По конкретним резултатима које је донела, ова посета је представљала занчајан допринос учвршћивању и диверсификацији односа са Румунијом. У вишедневним исцрпним раговорима било је сагледано стање билатералних односа и на тој основи су биле донешене конкретне одлуке, правци и облици за даље развијање сарадње. Од посебног значаја је било то што су се обе стране одлучиле за оријентацију ка развоју кооперације у производњи и за друге облике дугорочног повезивања у привреди. Два премијера су разговарала о могућности проширења кооперације у периоду 1971-1975. године, о уговорима о заједничкој производњи алатних машина, куглишних лежајева, разних подсклопова иделова, о транзиту нафте прко територије Румуније за потребе

⁶⁰⁵ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 439519, Извештај о посети председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маурера Југославији, 30.1.1970.

⁶⁰⁶ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 439519, Шифровани телеграм, 28.1.1970

Југославије и о повећању транзита робе преко територија двеју земаља.⁶⁰⁷ Међутим оваква оријентације је од самог почетка била суочена са тешкоћама које су извирале из различитих организација привреде и неадекватног и незадовољавајућег система плаћања. У заједничком саопштењу о посети се јасно могла препознати жеља да се југословенско-румунски односи даље учвршћују и развијају на бази обостаних интереса и уз доседно поштовање познатих принципа.⁶⁰⁸

Током неколико дана боравка у Југославији, осим Београда у којем су се водили разговори, Маурер је посетио Ријеку и Опатију. У Ријеци је посетио фабрику мотора „Торпедо” која је имала десетогодишњи уговор о коперацији са фабриком аутомобила из Брашова. Уговор који је био потписан 1966. године обавезивао је две фабрике да једна другој испоручују своје производе. тако је југословенска испоручивала моторе, а румунска фабрика шасије за тешке камионе. Посетио је и бродоградилиште „Трећи мај” које је до тог тренутка изградило два прекоокеанска брода за Румунију. После Ријеке Маурер је био свечано дочекан у Опатији. У хотелу „Амбасадор” је био организован ручак за румунску делегацију. После Опатије они су се запутили на Брионе, где је са Маурером требало да разговара и Јосип Броз.⁶⁰⁹

Разговор Мијалка Тодоровића и Мизила у Темишвару 25. маја 1970. године

У Темишвару је 25. маја 1970. године дошло до разговора између Мијалка Тодоровића и Никулеску Мизила. Разговорима су присуствовали, са румунске стране Василе Влад и Салашан, а са југословенске Јакша Петрић и Игнац Голоб. Циљ разговора је био информисање југословенске стране о совјетско-румунским разговорима у Москви. До састанка у Москви је дошло на захтев Румуна, а један од разлога је био стално одлагање потписивања уговора о пријатељству и помоћи од совјетске стране. Чаушеску је на састанку посебно нагласио недовољан развој

⁶⁰⁷ Односи две земље развијају се на принципима суверенитета и равноправности, *Борба*, 17.1.1970, стр. 2.

⁶⁰⁸ ДА, ПА, 1969, Румунија, ф. 129, док. 439519, Извештај о посети председника Министарског савета СР Румуније Јон Георге Маурера Југославији, 30.1.1970.

⁶⁰⁹ Маурер посетио Ријеку и Опатију, *Борба*, 16.1.1970, стр. 1.

привредних односа Румуније и СССР и чињеницу да је Совјетски Савез имао уговоре о дугорочној економској сарадњи са свим чланицама ВУ, осим са Румунијом. Тим уговорима је било предвиђено повећање економске сарадње за 50-70%, док је са Румунијом наглашено одржавање дотадашњег нивоа.

Румунска делегација, у којој су осим Чаушескуа били и Мизил, Боднарош и Манеску је износили бројне критике на рачун совјетског руководства. Главне су биле: слабе везе две партија, неписање совјетске штампе о Румунији, неконсултовање Букурешта око доношења одлуке о оснивању инвестиционе банке СЕВ-а и слање делегација на nižем нивоу од очекуваног на Десетом конгресу РКП и прослави 25-годишњице ослобођења Румуније.⁶¹⁰ Совјети су такође имали доста примедби на рачун Румуније, попут: односа са Кином, посетом Никсона Букурешту, став према догађајима у ЧССР... Практична страна разговора у Москви је била договор да Мауер и Косигин 29. маја размотре економске односе између две земље и да током јула Брежњев посети Букурешт у циљу потписивања уговора о пријатељству и узајамној помоћи. Мизил је на крају разговора у Темишвару југословенској делегацији реферисао и о односима Румуније са осталим социјалистичким земљама.⁶¹¹

Посета Рибичича

На позив председника Министарског савета Јон Георге Мауера у Румунији је од 30.7. до 2.8. 1970. године боравио председник Савезног извршног већа Митја Рибичич. До ове посете је дошло због нагласеног интереса румунског руководства да током лета 1970. дође до састанка шефова држава или влада Југославије и Румуније. Таква посета је Румунији била потребна због балансирања у светској политици. У том периоду је, наиме, било доста контаката између Румуније и земаља ВУ, нарочито Совјетског Савеза (посета Чаушескуа СССР крајем маја, разговори Косигин-Маурер,

⁶¹⁰ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-165, Забелешка о разговору члана Извршног бироа Председништва СКЈ Мијалка Тодоровића са Паулом Николескуом Мизилом, чланом ИК ЦК РКП на дан 25. мај 1970. године у Темишвару, 28. 5. 1970.

⁶¹¹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-165, Забелешка о разговору члана Извршног бироа Председништва СКЈ Мијалка Тодоровића са Паулом Николескуом Мизилом, чланом ИК ЦК РКП на дан 25. мај 1970. године у Темишвару, 28. 5. 1970.

потписивање уговора о пријатељству), али су као противтежа томе требали да послуже сусрети са Југославијом, Франциском, СР Немачком, С. Корејом, Кином, Ираном, САД на највишем нивоу. Очито, да је Румунија кроз овакву активност покушала да после потписивања уговора о пријатељству реафирмише своју самосталну позицију и политику, као и концепцију најшире сарадње са свим како социјалистичким тако и другим земљама. У оквиру разговора, Румуни су детаљно информисали о односима са СССР, затим о посети Чаушескуа Француској и Мауера СР Немачкој, Холандији и Белгији. Износили су своје ставове и оцене ситуације у свету, односа између великих сила, образлагали су позицију Румуније у свету. Било је доста речи и о билатералној сарадњи. Рибичич је, с друге стране, говорио о југословенској активности у Европи, о својим посетама СССР и В. Британији, о односима Југославије са Бугарском и југословенским оценама ситуације на Блиском истоку, Медитерану, Балкану и о активностима несврстаних.⁶¹²

Рибичич је уговор о пријатељству између Румуније и СССР оценио као успех румунске политике. У југославији је са симпатијама гледано на румунску оријентацију и њен отпор осталим чланицама ВУ да лагер претворе у структуру где би доминирала само једна сила. Таква румунска политика је имала велики значај за позицију Југославије која је била ван лагера и безбедност у Европи и свету. Велика опасност је била виђена у остварењу претензија СССР, која би сходно доктрини о ограниченом суверенитету свела интересе једне социјалистичке земље на интересе социјализма уопште. То би по југословенском мишљењу на економском плану као резултат економску стагнацију, јер таква индоктринирана политика не би водила рачуна о националним економским интересима, економија не би одговарала захтевима времена, не би се отварала према западним тржиштима, а привреда би се базирала на чврстој интеграцији и јединственом планирању и програмирању. Спољна политика би била блоковска и посматрала би свет на црни и бели, на социјалистички и капиталистички.

613

Рибичича је током ове незваничне посете 1. августа у Северној Мангалији, црноморском летовалишту примио и генерални секретар и председник Државног савета Николае Чаушеску. Рибичич је са њим такође разговарао о важним проблемима

⁶¹² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Извештај о посети председника СИБ М. Рибичича СР Румунији, 3.8.1970.

⁶¹³ Исто.

међународног живота али и о билатералним односима. Чаушеску је овом приликом са задовољством констатовао успон односа пријатељства и сарадње између Југославије и Румуније.⁶¹⁴

Радни одмор Емила Боднараша у Опатији

Потпредседник Државног савета Румуније Емил Боднараш је био од 13. до 23. јула на одмору у Опатији у хотелу „Амбасадор”. Један од разлога зашто је изабрао баш Опатију је био тај што је постојала Талесотерапија, на чијем је челу био професор Плавшић познати специјалиста за болести срца. Југославија се побринула да високом румунском представнику организује богат програм. Тако је Боднараш посетио многа места северног Јадрана, највише у Истри. Крстарио је јахтом по Кварнеру, посетио бродоградилиште „3. мај” и фабрику „Торпедо” у Ријеци, и многе друге радне организације. Одмор је искористио и за разговоре са југословенским руководством.⁶¹⁵

У разговорима које је Боднараш водио са Јосипом Брозом 14. и 15. јула на Брионима, највише простора је дато односима са СССР, а посебно о атмосфери у којој је протекло потписивање уговора о пријатељству и узајамној помоћи у Букурешту. Из уговора као важне Боднараш је издвојио став о суверенитету и немешању и став о односима у Варшавском пакту. После совјетско-румунских односа Боднараш се задржао на његовој посети Пекингу.⁶¹⁶ Он је Титу пренео жељу Кине да „према Југославији покаже већу активност” и да Кинези желе нормалне односе са Совјетским Савезом по државној линији али не и по идеолошкој и политичкој.⁶¹⁷ Што се тиче билатералних односа, Боднараш је посебно истицао пријатељство и потребу још чвршћег повезивања две државе. А о унутрашњој политици Румуније је издвојио напоре ка демократизацији и изградњи „социјализма достојног човека и прихватљивог за све људе у свету”⁶¹⁸.

⁶¹⁴ Чауеску примио Митју Рибичача, *Борба*, 2.8.1970, стр. 3.

⁶¹⁵ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-168, Извештај о боравку на одмору у Опатији од 13. до 23. јула 1970. друга Емила Боднараша, члана Сталног президијума и потпредседника Државног савета Румунијске.

⁶¹⁶ Боднараш је шест до тада шест пута посетио Кину, ова посета је из маја 1970. године.

⁶¹⁷ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I-168, Белешка о разговору председника Тита са Емилом Боднарашом, чланом Сталног президијума и Политичког бироа РКП, 17.7.1970.

⁶¹⁸ АЈ КРР I-5-b/97-4, док. 2405/690, Информација о радном одмору Емила Боднараша, члана Сталног президијума Политбироа ЦК РКП и потпредседника Државног савета СР Румуније, у Опатији од 13. до 23. јула 1970, 9. 9.1970.

Разговор Савке Дапчевић Кучар са Чаушескуом

Најзначајнији део разговора између Савке Дапчевић Кучар и Николае Чаушескуа је био везан за посету америчког председника Никсона Југославији. Председница ЦК СК Хрватске је детаљно информисала румунског председника о разговорима вођеним између Тита и Никсона. Чаушеску је са посебном пажњом слушао њено излагање јер је планирао да се на заседању ОУН сусретне са Никсоном. Румунска страна је била поред тога информисана о раду СКЈ на реформи политичког система.⁶¹⁹ Осим разговора са Чаушескуом, Савка Дапчевић је имала и политичке сусрете са Мизилом и Вердецем, као и са локалним партијским руководиоцима. Посетила је Металуршки комбинат у Галацу, Петрохемијски комбинат у Бразију, Комбинат за производњу камиона у Брашову и Академију за друштвено-политичке науке у Букурешту. Захваљујући томе, она је била детаљно упозната са основним преокупацијама румунске партије, са развојем румунског друштва, на конкретним примерима је видела како функционише њихов привредни систем и како се организовала и планирала производња. Могла је да увиди улогу индустријских центара, који су били уведене пре годину дана у Румунији.⁶²⁰

⁶¹⁹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 438595, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 394, 13.10.1970.

⁶²⁰ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф. 159, док. 438912, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 404, 19.10.1970.

Сустрет Тита и Чаушескуа 3. и 4. новембара 1970. године

Иницијатива за посету потекла од самог Чаушескуа који је имао потребу за честим контактима и разменама мишљења са Јосипом Брозом Титом. Посета је била потребна Румунима због периода интензивне међународне активности и нових околности у односима, пре свега, са СССР.⁶²¹

За термин сусрета првобитно је био одређен крај септембра, међутим, због најављене посете председника САД Никсона Југославији од 30. септембра до 2. октобра, сусрет је морао да се помери.⁶²² Нови термин 3. и 4. новембар, који је био предложен од стране Тепавца румунско руководство је прихватило али је нагласило да су они већ почели са припремама (ЦК РКП спремио едицију изабраних дела Јосипа Броза на румунском језику и био је заказан састанак председника Мешовитог комитета за 17. септембар).⁶²³

До сусрета двојице председника у 1970. години је дошло у време интензивних међународних контаката и напретка на плану европског договарања и споразумевања, као и побољшања односа Румуније са Совјетским Савезом и другим чаланицама ВУ. Однос са СССР се стабилизовао, била је обустављена међусобна полемика, а прихваћено је и повећање робне размене за 30% у новом петогодишњем трговинском споразуму. Према ВУ је показала спремност на испуњавање обавеза, током 1970. године Румунија је учествовала на маневрима у НДР и реализовала штабске вежбе на својој територији.⁶²⁴ Румунско руководство је током 1970. године имало бројне значајне сусрете са руководством других држава. Чаушеску је крајем маја посетио Москву, јуна месеца Француску, октобра Аустрију и САД, Боднараш Кину, Маурер СР Немачку, а Манеску низ афричких земаља.⁶²⁵

У дводневним разговорима су са југословенске стране учествовали поред Тита и: члан Извршног бироа Председништва СКЈ Стане Доланц, председник Скупштине

⁶²¹ ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.427267, Шифровани телеграм, 13.11.1970.

⁶²² АЈ КПП I-3-а/97-29, Белешка поводом посете Николае Чаушескуа Југославији, 14. септембар, 1970.

⁶²³ АЈ КПП I-3-а/97-29, док. 434612, Забелешка о разговору Ђуре Вуколића, начелника И Управе, са Ион Росиануом, отправником послова Амбасаде СР Румуније у Београду, 15.9.1970.

⁶²⁴ АЈ КПП I-3-а/97-29, Подсетник о међународној активности Румуније и југословенско-румунских односа за разговоре Председника Републике са Чаушескуом 3. и 4. новембра 1970.

⁶²⁵ АЈ КПП I-3-а/97-29, док. 415573, Белешка поводом предлога румунског руководства за сусрет између председника Тита и Чаушескуа, 17.6.1970.

СР Словеније и члан Председништва СКЈ Сергеј Крајгер, члан СИБ-а и председник југословенског дела Мешовитог југословенско-румунског комитета за привредну сарадњу Душан Глигоријевић, затим помоћник државног секретара за иностране послове Јакша Петрић и амбасадор СФРЈ у СР Румунији Исо Његован. Румунску делегацију су поред Чаушескуа чинили: члан ИК и Сталног президијума ЦК РКП и први потпредседник Министарског савета Илие Вердец, члан ИК ЦК РКП и потпредседник Министарског савета Емил Драганеску, начелник међународног одељења ЦК РКП Василе Влад, помоћник министра иностраних послова Николае Екобеску и амбасадор СР Румуније у СФРЈ Василие Шандру.⁶²⁶

Румунску делегацију је на љубљанском аеродрому на Брнику сачекала југословенска делегација предвођена лично Титом. После дочека делегације су дошле у Титову резиденцију где су око поднева почели званични разговори. Истовремено са разговорима Тита и Чаушескуа вођени су и разговори њихових сарадника који су размењивали мишљења из домена југословенско-румунске сарадње.⁶²⁷ Други дан је био резервисан и за обилазак туристичких места Словеније. Делегације су посетиле Блед и са Старог бледског града разгледали панораму језера, ту је био приређен и културно-уметнички програм. Осим Бледа румунској делегацији је омогућено да посети и Кропу, познати горењски градић познат по изради предмета од кованог гвожђа.⁶²⁸

Већ по устањеној рутини Тито и Чаушеску су разговоре на Брду код Крања 3. новембра 1970. године започели анализом и изношењем ставова о међународним питањима, а затим су прешли на проблеме из билатералних односа.⁶²⁹ Из Чаушесковог излагања се видело да је и даље основна преокупација румунског руководства (у осталом и југословенског) била однос са СССР. Због чега је Чаушеску и почео разговоре управо овом темом. Истакао је да су се односи нешто побољшали после закључивања уговора о пријатељству и узајамној сарадњи. Како је рекао: „тада је совјетско руководство испољавало више разумевања и воље за сарадњом”. Румунски

⁶²⁶ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I- 176, Заједничко саопштење.

⁶²⁷ Сусрет Тито-Чаушеску, *Политика*, 4.11. 1970, стр. 1.

⁶²⁸ Широка размена мишљења о међународним проблемима и билатералној сарадњи, *Борба*, 5.11.1970, стр. 1.

⁶²⁹ Чаушеску данас у Југославији, *Борба*, 3.11.1970, стр. 1.

председник је са Титом поделио и лично мишљење да ће се Москва залагати за добре односе са Румунијом све до одржавања конгреса совјетске партије 1971. године.⁶³⁰

Побољшање односа са СССР и повољне међународне околности су румунском руководству улили више самопоуздања и одлучности, односно „паметне одлучности” како ју је Маурер дефинисао. Таква политика је подразумевала одбрану основних позиција с једне, и еластичније постављање и прављење уступака у мање важним стварима.⁶³¹ Од односа са другим земљама Чаушеску је током разговора посебно издвојио односе са Кином. Румунско руководство је сматрало да Кина може имати одлучујућу улогу у спречавању СССР да предузме конкретне акције према Румунији. Показало се да је и Румунија имала важно место у реализацији спољнополитичких циљева Кине. Како би показала Румунији да важан партнер Кини послала јој је знатну помоћ после поплава и иницирала је јачање војне сарадње. Чаушеску је истакао да Кина поштује независност Румуније и да жели да однос са њом гради на равноправној основи.⁶³² Било је речи и о састанку КП Европе у Москви који је био у вези са одржавањем Конгреса народа Европе.⁶³³ Тито је, такође, почео излагањем о југословенско-совјетским односима. Економска размена са Совјетским Савезом је тада била добра, чак је дошло и до испоруке војног материјала, са којим се раније одуговлачило. Један од разлога побољшања односа, Тито је видео у нормализацији југословенско-кинеских односа, а посебно развијању економских веза две земље. На крају разматрања међународних тема дошло је до заједничког става да је за решавање међународних проблема неопходно „поштовање интереса свих народа и равноправно учешће свих држава у доношењу мера од значаја за мир и безбедност”. Такође су се

⁶³⁰ АЈ КПР I-3-a/97-29, Забелешка о разговорима председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и председника Државног савета СР Румуније Николае Чаушескуа на Брду код Крања 3. новембра 1970.

⁶³¹ АЈ КПР I-3-a/97-29, Подсетник о међународној активности Румуније и југословенско-румунских односа за разговоре Председника Републике са Чаушескуом 3. и 4. новембра 1970.

⁶³² АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I- 176, Забелешка о разговорима председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и председника Државног савета СР Румуније Николае Чаушескуа на Брду код Крања 3. новембра 1970.

⁶³³ У Москви је 20. и 21. октобра био одржан састанак КП Европе, на ком су дошли делегати из 27 европских комунистичких партија(СКЈ, КП Норвешке, КП Холандије и Албанска партија рада нису послале своје представнике). Совјетски представник Пономарјов је изнео став КПСС-а да је за остваривање европске безбедности потребно ангажовање ширих друштвених снага и да је идеја о Конгресу народа Европе значајан корак ка томе. Совјетски представник је сматрао да до Конгреса треба да дође што пре, тј. већ у току 1971. године. Због чега је на састанку у Москви и део свог реферата посветио и разрази стварања међународног припремног комитета који би формулисао дневни ред, политичку платформу и сачинио нацрт основног документа. Остале делегације су се сложиле са излагањем Пономарјова, а делегација РКП је изнела и оцену да су услови за одржавање Конгреса повољни и да би такав скуп допринео мобилизацији снага у циљу сазивања Конференције држава о европској безбедности.. (АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/II, Забелешка о разговору Станета Доланца, члана ИБ Председништва СКЈ и В. Шандруа, амбасадора Румуније у Београду, 30.10. 1970.)

сложили око потребе да се међу балканским народима развија сарадња и пријатељство и да се проширује економска, научно-техничка и културна сарадња.⁶³⁴

У заједничком саопштењу изражена је подршка вијетнамском и арапском народу у борби за независност и апел великим силама да озбиљније приђу обустави трке у наоружавању и идеји о распуштању блокова и повлачењу трупа са туђих територија. Тито и Чаушеску су сматрали да је резолуција Савета безбедности од 22. новемба 1967. године добра основа за политичко решење сукоба на Блиском истоку. Они су изразили солидарност са борбом арапског народа за независност и друштвени и економски напредак.⁶³⁵ У разговорима је поново потврђена идентичност гледишта да је ОУН значајан и неопходан инструмент мира и безбедности у свету и развоја међународне сарадње.

Био је истакнут значај конференције несврстаних у Лусаки и настојање да сарадњу међу државама на равноправној основи и ослобађању од свих колонијализма и свих облика стране доминације и мешања. Чаушеску је говорио о позитивној улози несврстаних у борби за мир и равноправну сарадњу међу државама, затим за независност и потпуно ослобађање потлачених народа против свих облика стране доминације и мешања.⁶³⁶

У току другог дана посете извршена је размена мишљења о билатералним односима, али је Тито говорио и о конференцији у Лусаки и њеном значају.⁶³⁷ Дobar део времена Тито и Чаушеску су посветили питањима сарадње и безбедности на европском континенту. Чаушеску износио ставове о конференцији о европско безбедности. Румуни су се залагали да то буде конференција свих демократских снага Европе а не само комунистичких земаља. Сматрали су да конференција не треба да буде скуп политичара већ да на њој учешће узму и разне истакнуте личности и организације, па чак и црква. Таква конференција по Чаушескуовом мишљењу би

⁶³⁴ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I- 176, Заједничко саопштење, 4. новембар 1970.

⁶³⁵ Потврђена решеност за развијање свестране сарадње, *Борба*, 5.11.1970, стр. 2.

⁶³⁶ Саопштење о разговорима Тито-Чаушеску, *Политика*, 5.11.1970, стр.2.

⁶³⁷ Конференција је одржана од 8. до 10. септембра, на њој су учешће узели представници 55 земаља и још 9 земаља је било у својству посматрача. Тито је у разговору изнео другачије податке, 61 држава са пуноправним учешћем и 64 у својству посматрача. Конференција је значајна због оснивања заједничког тела које би развијало економске и политичке везе. На конференцији је усвојено неколико декларација од којих се по значају нарочито истичу Декларација о миру, независности, развоју, сарадњи и демократизацији међународних односа и Декларација о несврставању и економском прогресу. (АЈ КПП I-3-a/97-29, Стенограмске белешке са разговора Тито- Чаушеску, вођени на дан 4.11.1970. године на Брду код Крања).

могла да одигра значајну улогу у побољшању политичке атмосфере на европском континенту.⁶³⁸

Две стране су истакле да је признање реалног стања у Европи насталог у послератном периоду, тј. поштовање територијалног интегритета неповредљивости граница свих европских држава неопходан предуслов стварању европске безбедности.⁶³⁹ Ставили су посебан нагласак на томе да стварни систем безбедности подразумева и чврсте обавезе и мере које би свакој држави пружиле пуне гаранције заштите од опасности агресије или претње и других врста употребе силе. Тито и Чаушеску су констатовали да без таквих гаранције неће бити могуће успостављање атмосфере поверења која је по њиховом мишљењу кључна за споразумевање и трајну сарадњу.⁶⁴⁰

За побољшање, пре свега економских односа председници су се сложили да су највећу улогу имали премијери који су се два пута састали током 1970. године (једном у јануару, други пут у током августа), као и рад Мешовитог комитета за привредну сарадњу.⁶⁴¹ Председници су истакли жељу и интерес двеју земаља за даље ефикасно коришћење постојећих, али и изналажења нових форми продубљивања политичке, економском научне и културне сарадње. Својим ставовима и пријатељским односима Тито и Чаушеску су имали за циљ и да подстакну привреде својих земаља да уђу у сложеније форме сарадње које имају и веће ефекте за обе економије

Букурештански листови су после сусрета Тито-Чаушеску објавили опширне извештаје са по неколико слика и комплетним заједничким саопштењем. Под насловом „Отворене нове и широке перспективе за братску свестрану југословенско-румунску сарадњу” лист „Скантеја” је констатовао да је сусрет имао значајни допринос јачању пријатељства и јединства два народа.⁶⁴²

Сусрети Тита и Чаушескуа су били значајни не само због конкретних интереса Румуније и Југославије да своју међудржавну сарадњу унапређују чвршћим повезивањем, већ и из ширег међународног угла. Из угла афирмације независне

⁶³⁸ АЈ КПР I-3-a/97-29, Стенограмске белешке са разговора Тито- Чаушеску, вођени на дан 4.11.1970. године на Брду код Крања, 9.11.1970.

⁶³⁹ Неповредивост свих европских граница-предуслов безбедности у Европи, *Политика*, 5.11.1970, стр. 2.

⁶⁴⁰ Сусрет пријатеља, *Политика*, 9.11.1970, стр. 3.

⁶⁴¹ АЈ ЦКСКЈ, IX, 107/I- 176, Заједничко саопштење, 4. новембар 1970.

⁶⁴² ДА, ПА, 1970, Румунија, ф.161, док.441804, Шифровани телеграм, Букурешт, бр. 428, 6.11.1970.

спољне политике и ангажовања у сва битна питања мјународног живота. Добри односи између две земље су се заснивали на потпуној равноправности и поштовању узајамних интереса.

Закључак

Николае Чаушеску је својом спољном политиком, али и либерализацијом у земљи у првом периоду своје владавине од 1965. до 1971. године придобио светску јавност, тако да га је западна штампа сматрала својим „омиљеним комунистом”. Западни посматрачи су се дивили Румунима, који су се држали своје политике независности упркос снажном совјетском притиску, посебно на економском плану. Совјети су често прекидали испоруке и ускраћивали кредите Румунима, али је румунско руководство изнова одбијало да попусти. Они су били спремни да се одрекну неких економских циљева зарад останка на курсу политичке независности. То је управо био главни разлог Чаушескуове популарности.

Процват привреде у Румунији 60-их година је омогућавао Чаушескуу да дозволи признање Западне Немачке, да одржава односе са Израелом, да одбија сарадњу и учешће у активностима Варшавског пакта и да се опире обавезама блоковке привредне политике изражене кроз СЕВ. Међутим, после посете Кини и Северној Кореји постепено је почео да нарушава свој углед. Тако да је у последњој декади владавине Румунијом Чаушеску, од „хероја Западне штампе” постао „тиранин” и „болестан човек комунистичког света”.⁶⁴³

Југословенска и румунска свест о битним заједничким интересима, као што су: одупирање хегемонизму, одбрана суверенитета, мир, затим оријентација ка вођењу независне политике и равноправне међународне сарадње пружала је повољно окружење за развој билатералних односа. Једна од карактеристика југословенско-румунских односа била је да две државе без икаквих дипломатских напора и по скраћеном поступку реализују политичке контакте на свим нивоима кадгод оцене да постоји интерес за размену мишљења.

После интервенције у Чехословачкој уследио је драматичан периода за обе државе. У време када је СССР покушавао да умањи или ликвидира индивидуалност социјалистичких земаља и да уз помоћ притиска покуша да оствари војну, политичку и економску интеграцију блока дошло је до првог сусета Јосипа Броза Тита и Николае Чаушескуа у 1969. години. После овог, фебруарског сусрета са Титом, Чаушеску је

⁶⁴³ K. Treptow, nav. delo, str. 548.

почео више да naglašava важност независности политике, економије и војске. Тиме је показао границе до којих је Румунија била спремна да попусти зарад нормализације односа са Совјетским Савезом.

Југословенско-румунски односи су од тада ишли узлазним путем, развијали су се и проширивали у скоро свим доменима. Сусрет два председника на Ђердапу из септембра 1969. године је дао нови импулс развоју односа. Овај састанак и састанак двојице премијера из јануара 1970. године су зацртали конкретне правце и планове као и нове форме сарадње. Акценат је и приликом овог сусрета био стављен на унапређивању сарадње у привредној сфери и индустријској кооперацији.

Румунско руководство је схватајући изузетну важност односа са Југославијом, као значајног фактора стабилности и ослонаца у њеној политичкој оријентацији, нарочито од 1969. године интензивирало напоре у правцу обезбеђивања пуније сарадње у свим сферама сарадње са Југославијом. Ти напори су нарочито били видљиви после посете Маурера Југославији јануара 1970. године, када је склопљен велики број уговора и споразума у разним сферама сарадње. Реализацијом тих уговора се смањивао раскорак који је постојао између високог степена политичких односа и неразвијене конкретне билатералне сарадње. За југословенско руководство је тада нарочито било значајно то што су Румуни све више манифестовали спремност за непосредне контакте и директну сарадњу између органа и организација двеју земаља, што је значајно утицало на развој сарадње, нарочито у сфери привреде и културе. Посебан акценат се стављао на проширење економске сарадње, робне размене, кооперације, међусобне испоруке сировина, као и војне кооперације и пограничне сарадње.

Румуни су често истицали да је децентрализација у Југославији била сметња развоју билатералне сарадње нарочито у економским односима. Међутим, крајем 60-их година дошло је до прилагођавања и истицања да разлике у системима не могу бити препрека развоју билатералне сарадње. Реформа и увођење индустријских централа су управо били кораци који су приближили и отворили нове могућности, поготово зато што су индустријске централе и предузећа све више била оријентисана на директне контакте са југословенским предузећима.

Током 1970. године дошло је до међусобних посета већег броја високих политичких и друштвених руководилаца две земље. Осим конкретних интереса, чести

сусрети на високом државном нивоу су доста доприносили карактеру односа две државе. Из честих сусрета се рађало пријатељство, али и решавали тренутни проблеми и неспоразуми у односима, такође и боље разумели политички интереси друге државе. Оно што је давало печат југословенско-румунским односима била је сарадња на међународном плану, која је била чак и већа од билатералне и укорењена традиција узајамног информисања о најважнијим догађајима у МРКП и међународним проблемима уопште. Чаушеску је сматрао да су односи Југославије и Румуније, затим партија и влада као и народа веома добри и да су у потпуности одговарали румунским интересима и интересима мира и социјализма. По његовом мишљењу импулс развоја билатералних односа су давали бројни сусрети и посете нарочито са Јосипом Брозом, чија су виђења и савети били веома драгоцени за румунско руководство.

Пријатељство две државе се видело и на примеру помоћи коју су две државе упућивале једна другој. Румунија Југославији када је Бања Лука била погођена јаким земљотресом и Југославија Румунији поводом катастрофалне поплаве у Румунији у пролеће 1970. године.

Елем, значај југословенско-румунских односа није био у економској сарадњи, већ у сличним спољно-политичким ставовима. Тежња румунског руководства да се отргне из чврстог загрљаја Совјетског Савеза и да води независну политику је усмерила Румунију на западног суседа. Било је важно да се од Југославије добије подршка и помоћ, а могло се доста сазнати и научити из примера дотадашњег југословенског односа према СССР.

Иако је сарадња била интензивна и више него пријатељска, она није значајно утицала на развој економских односа између Румуније и Југославије. Робна размена која се од 1969. године значајно повећала ипак није добила црте карактеристичне за однос између два суседа са јаким политичким интересима и везама. Последња година петогодишњег уговора привредне сарадње је била најплоднија. У њој се обим сарадње повећао за чак 40% у односу на 1969. годину. Такав пораст размене је утицао на стручњаке да поставе велике захтеве пред наредни петогодишњи период привредне сарадње. Тако да је планирани обим размене за период 1971-1975. био око 542. милиона долара, што је у два пута више у односу на претходни период.

Година 1969. је остала упамћена и по одлуци политичког и војног руководства Румуније да са Југославијом развија интензивну војну сарадњу. Тако је 8. новембра у

Букурешту потписна споразума између Владе СФРЈ и Владе СР Румуније о економској, научној и техничкој сарадњи у области војне технике у трајању од десет година. Овим споразумом је била дефинисана сарадња у овој области и договорена је међусобна испорука наоружања и делова војне технике и размена истраживачких искустава, документације и узорака. Круна војне сарадње је био уговор о заједничкој производњи борбеног авиона. Осим авиона две стране су сарађивале и у области размене војне опреме и ремонта наоружања.

Треба споменути да је Југославија са Румунијом стекла доста развијене и разгранате односе на подручју културе, образовања и просвете. Последњих година шесте деценије двадесетог века дошло је до велике прекретнице на подручју културних веза, захваљујући одлуци Румуније да прихвати југословенске предлоге о превазилажењу уобичајних оквира сарадње посредством државних органа. Тако је нови програм културно-просветне сарадње потписан априла 1969. године донео знатна проширења у свим областима, поштујући специфичност сваке земље.

Срдачни и блиски односи Југославије и Румуније су опстали све до пада комунистичких система и нестанка ових држава са политичке карте. Данас Србија и Румунија имају добре билатералне односе. Једино отворено питање у односима Београда и Букурешта које може да наруши традиционално пријатељство два суседа је „влашко питање”. Румунско руководство је од уласка у НАТО и ЕУ почело да инсистира на ставу да су Власи и други влахофони народи Румуни. С друге стране, Румунија је једна од пет земаља чланица ЕУ која није признала једнострано проглашену независност Косова. Што сведочи да је Румунија до данас остала за Србију „поуздан пријатељ у тешка времена”.⁶⁴⁴

⁶⁴⁴ AMICUS CERTUS IN RE INCERTA- је Цицеронова изрека угравирана на сабљи коју је кнез Михаило поклонио Александру Јон Кузи у знак захвалности за указану помоћ приликом пребацивања оружја из Русије 1863. године.

Фотографије

1. Посета Румунији: дочек на железничкој станици у Темишвару 1. фебруара 1969. године.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Фотографије преузете из фототеке Музеја историје Југославије
<http://foto.mij.rs/site/advancedsearch? from=01%2F01%2F1969& to=01%2F01%2F1971& keyword=&h key w=& people=1026&h pers=& country=& place=& bilateral=&h bila=> посећено 2. августа 2018. године.

2. Посета Румунији: дочек на улицама Темишвара

3. Посета Румунији: разговори у темишварској резиденцији румунског лидера и румунско-југословенски разговори у згради обласног комитета у Темишвару

4. Посета Румунији: ручак у Темишвару

5. Посета Румунији: вечера у резиденцији председника Тита у Темишвару

6. Посета Румунији: у лову на ловишту Кевереш које се налази близу Темишвара

7. Посета Румунији: свечана вечера

8. Посета Румунији: испраћај из Темишвара

9. Сусрет са председником Државног савета СР Румуније, Николае Чаушескуом, на југословенском делу градилишта Ђердапа 20. септембра 1969. године

10. Заједничко разгледање бране на румунској страни Бердапа

11. Југословенско-румунски разговори у Кладову

12. Свечани ручак у хотелу Ђердап у Кладову и здравице председника Тита и Чаушескуа

13. Одлазак из Кладова са Николае Чаушескуом

14. На броду Карпати са Николае Чаушескуом

15. Дочек у Турн Северину

16. Наставак званичних румунско-југословенских разговора у Турн Северину

17. Испраћај из Турн Северина

18. Посета Николае Чаушеску: свечани дочек председника Државног савета и генералног секретара румунске КП, Николае Чаушеску на аеродрому Брник 2. новембар 1970.

19. Посета Николае Чаушескуа: долазак са Николае Чаушескуом у дворац Брдо код Крања

20. Свечана вечера на Брду код Крања и здравице

21. Разгледање старог града на Бледу и концерт словеначког фолклорног друштва Франц Марћ

22. У хотелу Голф на Бледу

23. Свечани испраћај Николае Чаушескуа на аеродрому Брник

Извори и литература

Извори:

1. Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА), Политичка архива (ПА)
2. Архив Југославије (АЈ), Кабинет Председника Републике (КПР)
3. Архив Југославије (АЈ), Савезно извршно веће (СИВ)
4. Архив Југославије (АЈ), Централни комитет Савеза комуниста Југославије (ЦКСКЈ)
5. Архив Југославије (АЈ), Телеграфска агенција Нове Југославије (TANJUG)

Мемоари:

1. Јон Милај Раџера, *Crveni horizonti*, Београд 1990
2. Јан Бриза, *Румунија: голгота и спасење*, Нови Сад, 1990
3. Недељко Л. Зорић, *Записи једног југословенског дипломате 1948-1983*, Београд, 2011.
4. Хери Кисицер, *Мемоари*, Загреб, 1981.

Монографије:

1. Андреј Оцетеа, *Историја румунског народа*, Нови Сад, 1979.
2. Бранко Петрановић, *Историја Југославије*, том 3, Београд 1988.
3. D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, Beograd, 2012.
4. Д. Богетић, А. Животић, *Југосавија и арапско-израелски рат 1967*, Београд, 2010.
5. David Đ. Dašić, *Istorija diplomatije*, Beograd, 2015.
6. Dennis Deletant, *Romania and the Warsaw Pact, 1955-1989*, Vasington, 2004.
7. Đoko Tripković, *Jugoslavija-SSSR 1956-1971*, Beograd, 2012.
8. Ђ. Трипковић, *Међународни положај Југославије и војна интервенција у Чехословачкој*, Београд, 2009.
9. Н. Klasić, *Jugoslavija i svet 1968*, Zagreb, 2012.
10. Ioan Stanomir, Cristina Manolache, Anamaria Elena Gheorghe, *Challenges of Transition: The Post-Communist Experience*, vol.1, Institutul European, Iasi, 2014.
11. James Naughton, *Eastern and Central Europe*, Brighton, 1995.
12. Jonathan Eyal, *The Warsaw Pact and the Balkans*, New York, 1989.
13. Kurt W. Treptow, *A history of Romania*, Iasi, 1996.
14. Кетрин Вердери у књизи *Шта је социјализам и шта долази после њега?* (на српски преведена 2005. године).
15. Љ. Димић, *Југославија и Хладни рат*, Београд, 2014.
16. Milorad Drachkovitch, *East central Europe, Yesterday-Today-Tomorrow*, Stanford California, 1982.
17. Милан Ванку, *Српско-југословенско-румунски односи кроз векове*, Београд, 2005.
18. М. Kurlansky, *1968-godina koja je uzdrmala svijet*, Zagreb, 2007.
19. Р. Ramet, *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham, 1984,
20. R. J. Crampton, *The Balkans since the Second World War*, London, 2002.
21. Р. Ковачевић, *Економски односи Србије са иностранством*, Београд, 2006,
22. Ричард Џ. Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, Београд, 2003.
23. В. Ивановић, *Југославија и СР Немачка 1967-1973*, Београд 2009.
24. В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд 1999

25. Wojciech Roszkowski and Jan Kofman, *Biographical Dictionary of South and Eastren Europe in 20th Century*, New York, 2008.
26. Zbigniew K. Brzezinski, *The Soviet Bloc-unity and conflist*, Massachusetts, 1967.
27. Зоран Милошевић, *Анатомија румунске политике*, Шабац, 2017.
28. Ивоник Деноел, *Тајна историја 20. века- Мемоари ипијуна у периоду од 1945. до 1989*, Београд, 2013.
29. *Изабрана дела савремених државника, Николае Чаушеску*, Институт за међународну политику, Београд, 1970.
30. О. Печикан, *Историја Румуније*, Београд, 2017.

Часописи:

1. Milan Gulić, Yugoslav authorities and construction of the Iron Gates hydroelectric power plants, *Conflicts and crisis: cooperation and development in Serbia and region in the 19th 20th century* (No 47030)
2. Vladimir Lj. Cvetković, „Jugoslovensko-rumunski odnosi u danima sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968. godine”, 1968 – četrdeset godina posle, zbornik radova, ur. Dr Radmila Radić, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2008.
3. Г. Маријановић, Вујовић, Голубац, средњовековн град, *Старинар XXXIII-XXXIV, Beograd 1982-83*
4. Коста Михаиловић, Привреда Југославије 1920-1990, у: *Југословенска држава 1918-1998*, ур. Ђорђе О. Пиљевић, Институт за савремену историју, Београд, 1999.
5. Румунска спољнотрговинска стратегија, *Привредни преглед*, новембар 1971.
6. Ненад Ж. Петровић, Однос југословенског врха према интервенцији у Чехословачкој 1968, *Историја 20. века: часпис Института за савремену историју*, год. 28, бр. 3(2010).
7. Ф. Веига, Сличости у политичком и друштвеном животу Југославије и Румуније, у: *Балкан после Другог светског рата*, уредник Петар Качавенда, редакција Драган Богетић, Београд, 1996.

Интернет извори:

The Helsinki Final Act

<https://history.state.gov/milestones/1969-1976/helsinki> посећено 21. 7.2018.

J 22 Орао

<https://www.mycity-military.com/Avioni/J-22-Orao.html> посећено 27.7.2108.

ХЕ Ђердап 2

<http://www.djerdap.rs/sr/page/8/HEPS+%C4%90erdap+2> посећено 28. 7. 2018.

Музеј историје Југославије

http://foto.mij.rs/site/advancedsearch? from=01%2F01%2F1969& to=01%2F01%2F1971& keyword=&h_keyw=& people=1026&h_pers=& country=& place=& bilateral=&h_bila=

Периодика:

1. „Политика”
2. „Борба”
3. „НИН”
4. *Међународна политика*, часопис Института за међународну политику и привреду
5. *Међународни проблеми*, часопис Института за међународну политику и привреду

Скраћенице

АЈ	– Архив Југославије
ВУ	– Варшавски уговор
ДАМСПС	– Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије
ДСИП	– Државни секретаријат иностраних послова
ЕЕЗ	– Европска економска заједница
ЗЕТ	– Заједничко европско тржиште
ИБ	– Информбиро
ИЕЗ	– Источноевропске земље
КЕБ	– Конференција о европској безбедности
КП	– Комунистичка партија
КПК	– Комунистичка партија Кине
КПЈ	– Комунистичка партија Југославије
КПР	– Кабинет Председника Републике
КПСС	– Комунистичка партија Совјетског Савеза
МКРП	– Међународни комунистички раднички покрет
НАТО	– Северноатлантски пакт
НДР	– Немачка Демократска Република
ОУН	– Организација уједињених нација
ПКК	– Политички консултативни комитет
РКП	– Румунска комунистичка партија

САД	– Сједињене Америчке Државе
СБ	–Савет безбедности
СЕВ	– Савет за узајамну економску помоћ
СР	– Савезна Република
СИВ	– Савезно извршно веће
СКЈ	–Савез комуниста Југославије
СССР	– Савез Совјетских Социјалистичких Република
ТАНЈУГ	– Телеграфска агенција Нове Југославије
ТАС	– Телеграфска агенција Совјетског Савеза
УАР	– Уједињена Арапска Република
ЧССР	– Чехословачка Социјалистичка Република